JEAN LUBBERT VAN DEN BERGH,
sedert 8 September 1875 met zijn wettelijke nakomelingen genaamd:

„Van den Berg van Saparoea”

de Schrijver van
Herinneringen mijner Jeugd

aan mijnen Zoon Jean Rudolph van den Berg van Saparoea.

DE TRAGEDIE OP HET EILAND SAPAROE IN HET JAAR 1817 TIJDENS DEN OPSTAND IN DE MOLUKKEN,

waarin is opgenomen

het boeiend relaas van den eenigen bij den moord
in het Fort Duurstede gespaarden ooggetuige,
den kleinen Jean Lubbert van den Bergh.

DOOR

C. J. G. L. VAN DEN BERG VAN SAPAROE,
gepens. Ritmeester der Huzaren.

INLEIDING.

In 1942 stelde ik na een diepgaande studie, speciaal ten behoeve van de familie Van den Berg van Saparoea, de geschiedenis op van deze tragische gebeurtenis op Saparoea, waarin haar voorouders zoo smartelijk waren betrokken, en toen bleek mij opnieuw, hoe velen buiten onzen familiekring, in het bijzonder zij, die in Indië waren geweest, zich nog altijd interesseeren voor dit droevig gebeuren.

Dit gaf mij aanleiding om mijn boekje „Herinneringen mijner Jeugd”, aldus getiteld naar het manuscript van onzen grootvader ¹⁾, om te werken tot een meer voor publiceering geschikt geheel, waarbij tevens de bedoeling voorzat, om eindelijk eens recht te zetten, wat er onjuist is in de in omloop zijnde verhalen en vooral ook om personen, die daarin onverdiend te kort werden gedaan, recht te laten wedervaren.

Als een bewijs, hoe die verhalen maar steeds foutief blijven voortleven, moge ik verwijzen naar het artikel „De vesting Duurstede”,

¹⁾ Als 5- à 6-jarige knaap was hij, Jean Lubbert, de eenige Van den Bergh, die bij den moord op Saparoea gespaard bleef en die volgens zijn in 1875 geschreven Manuscript in dat zelfde jaar aanvroeg, zich „Van den Berg van Saparoea” te mogen noemen, om de herinnering te bestendigen aan de ongelukken, zijn ouders en hem overkomen, en tevens ter onderscheiding van de velen, die eveneens Van den Berg heeten, zonder in eenige betrekking tot onze familie te staan.

voorkomende in het te Batavia verschijnende Algemeen Geïllustreerd Weekblad „Wereldnieuws en Sport in Beeld” en wel in het nummer 29 van 23 Juli 1938, hetwelk, hoe sympathiek ook geschreven, slechts op enkele punten strookt met de door mij benaderde werkelijkheid.

Als men nu weet, dat dit artikel een letterlijke weergave was van V. I. van de Walls korte beschrijving van dit drama in diens in 1928 verschenen standaardwerk „De Nederlandsche Oudheden in de Molukken”, opgedragen aan H.K.H. Prinses Juliana, dan zal men begrijpen, hoe deze onjuiste en voor enkele personen bepaald denigereende voorstelling van zaken nog tot in lengte van jaren zal blijven voortbestaan.

Toen het boekje gedrukt was, kwam ik eerst tot de ontdekking, dat er behalve de 8 bronnen, welke mij ten dienste hadden gestaan, nog latere gegevens betreffende deze geschiedenis waren verschenen, met name de bronnen 9 t/m 13 in de opgave aan het slot vermeld, waarin correcties voorkwamen op hetgeen in vroegere werken over den opstand in de Molukken minder of niet juist was, terwijl deze tevens aanvullingen en ophelderingen bevatten.

Daar ik deze niet kende, komen er dus ook in mijn boekje nog onjuistheden en verkeerde gevolgtrekkingen voor, welke ik thans gelukkig kan herstellen.

Door die nieuwe bronnen bleek er hier en daar verschil van meening te bestaan omtrent eenige data.

In overleg met Dr. F. W. Stapel, den secretaris van het „Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië” (verder aan te duiden met „Kon. Instituut”) heb ik de meest aannemelijke data overgenomen, welke ik, indien ik er niet speciaal de aandacht op vestig, ter onderscheiding zal aanduiden met een * gelijk ik ook zal doen bij mogelijke andere verschillen bij de schrijvers.

Alle aanhalingen zijn letterlijk en de gedeelten uit het Manuscript nagenoeg woordelijk overgenomen, welke laatste ter onderkenning *cursief* zijn gedrukt.

Alleen bij hetgeen hier als nieuw wordt vermeld, d.w.z., wat niet voorkomt in mijn gedocumenteerd boekje, zal ik naar de bron verwijzen; zie noot 1 bij de bronnen-opgave.

Door mij gespatieerde of vet gedrukte gedeelten in a a n g e h a a l d e stukken zal ik met een * en daarin terloops door mij gemaakte opmerkingen met „C.” aangeven.

Om te voorkomen, dat men de schrijvers of den zetter van slor-

digheid zou verdenken, zij opgemerkt, dat men bij dezelfde Indische persoons- en aardrijkskundige namen telkens kleine verschillen in de spelling zal aantreffen.

Thans moge ik enkele woorden wijden aan Dominee Sytze Jansz. de Vries, wiens naam wij telkens zullen tegenkomen. Tot mijn leedwezen noemde ik hem in mijn boekje in stede van „Sytze” „Sjoerd”, doordat hij in ons familiearchief met dezen naam, doch zooals mij eerst later bleek, foutief voorkomt.

Deze Dominee is eerst als Zendeling en sedert 1878 als hulp-prediker in Gouvernementsdienst een twintig-tal jaren op Ceram en later op Saparoea werkzaam geweest. Hij interesseerde zich bijzonder voor hetgeen daar in 1817 was gebeurd, waarbij hij veel vernam van Benjamin Pattiwaël (zoon van Salomon, den redder van het kind, later Patih van Tiouw), die hem gedurende 12 jaren als ouderling op zijn dienstreizen vergezelde, terwijl hij ook nog van andere ooggetuigen vele belangrijke bijzonderheden omtrent den opstand te weten kwam.

Na in April 1886 Indië te hebben verlaten, gelukte het hem eerst eenige jaren later het adres van onzen Grootvader op te sporen en hem den brief te doen toekomen, welken Benjamin Pattiwaël voor hem had medegegeven. (Doss. d. Vr. 1).

In zijn begeleidend schrijven, gedateerd Hallum 25 Juli 1889, waar hij doopsgezind predikant was, schreef hij o.a.: „met aandoening hoorde ik hem (Benjamin P.) verhalen, hoe hij en „Sinjo Jan”¹⁾ samen sliepen en een wijkplaats vonden in een hollen boom, terwijl er gevochten werd”.

In Maart 1890 schonk Ds. De Vries de verzamelde gegevens, voorzien van zijn vertalingen en belangrijke beschouwingen (bron 7, 1 t/m 8) aan onzen Grootvader, waarvoor wij hem steeds erkentelijk zullen blijven, want daardoor werd veel opgehelderd, al bevat ook dit dossier, gelijk alle door mij geraadpleegde bronnen, enkele onjuistheden.

In die gevallen, of bij verschil van meening tusschen de schrijvers, gelukte het mij soms door beredeneering de waarheid met waarschijnlijke zekerheid aan het licht te brengen, doch de mij verleende plaatsruimte laat deze beschouwingen niet toe, waarom ik hoop, dat de lezer overtuigd zal willen zijn van mijn ernstig streven, om alles zoo getrouw mogelijk overeenkomstig de waarheid weer te geven,

¹⁾ Dit „Sinjo” niet op te vatten als kleurling, doch als „jongheer”, zooals de inheemsche bevolking het gebruikt.

al zal ook deze studie niet ontkomen aan het euvel der onjuistheden.

Eindelijk rest mij dan nog een woord van vriendelijken dank aan de Heeren M. J. O. Branse, Dr. S. Hofstede, Directeur van het Museum Prins Hendrik te Rotterdam, den Heer W. Voorbeytel Cannenburg, oud-zeeofficier, Directeur van het Historisch Scheepvaartkundig Museum te Amsterdam, en Mejuffrouw E. H. IJssel de Schepper, die mij allen door het beschikbaar stellen van een belangrijke bron, het verstrekken van inlichtingen en opbouwende critiek terzijde stonden en in het bijzonder aan Dr. F. W. Stapel, van wiens opmerkingen, toelichting en beschouwingen ik zeer veel profijt mocht trekken.

De mij door het Kon. Instituut in zijn Bijdragen verleende gastvrijheid, stellen wij op den hoogsten prijs, want daardoor wordt de smet, als gevolg van een tekort aan goede en betrouwbare gegevens, geworpen op onzen Overgrootvader, den Resident van Saparoea, thans eindelijk volkomen uitgewischt, waarvoor ik het Bestuur namens de familie Van den Berg van Saparoea oprecht dank zeg.

Velp, Maart 1946.

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'C. J. O. Branse'. The signature is written in a cursive, flowing style with a large loop at the top and a long, sweeping underline.

HOOFDSTUK I.

Hetgeen voorafging aan de Tragedie op Saparoea.

Zooals men zich misschien nog zal herinneren, verwierven wij ons eerste Koloniaal bezit, doordat de Amboineezen de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie (V.O.C.) van 1602 verzochten hen te bevrijden van het Portugeesche juk, naar aanleiding waarvan de juist met de eerste vloot uit Holland te Bantam aangekomen Admiraal Steven van der Haghen naar Ambon werd gezonden.

Den 23en Februari 1605 maakte hij zich meester van het Portugeesche kasteel, verdoopte dit in „Nieuw Victoria” (hetwelk op het schetskaartje te zien is), legde er een bezetting en sloot met de voornaamste Hoofden van Hitoe en den Regent van Haroekoe overeenkomsten, waarbij dezen zich met hun onderdanen onder bescherming stelden van de Staten-Generaal en Prins Maurits, zich vazallen der Nederlanders noemden en beloofden, al hunne kruidnagelen aan hen te leveren.

Door de benoeming van Frederik de Houtman tot Gouverneur was dan sedert 25 Februari 1605 het Nederlandsch oppergezag in de Molukken gevestigd. Eerst later werd het gebied aldaar nog uitgebreid.

Het is wel opmerkelijk en het geeft te denken, dat de bewoners dezer eilanden, die zich toch geheel vrijwillig onder ons gezag hadden gesteld, tweemaal tegen ons in opstand kwamen.

Den eersten keer, in 1634, vond dit hoogstwaarschijnlijk zijn oorzaak in de harde en zelfzuchtige regeering van den toenmaligen Gouverneur van Ambon, Anthonie van den Heuvel, al was er voor ons toen wel eenige aanleiding voor een hardhandige behandeling, omdat men de aangegane beloften betreffende de kruidnagels door een smokkelhandel niet nakwam.

In of vóór 1817 was de bevolking echter niet tegenover ons tekort geschoten en de billijkheid eischt dus na te gaan of, en in hoeverre, wij er schuld aan hadden, dat deze menschen tegen ons in verzet kwamen, hetgeen ook daarom wenschelijk is, omdat men te Batavia, ja zelfs de Gouverneur-Generaal, van oordeel was, dat de schuldigen

aan den opstand alleen onder de Moluksche ambtenaren te zoeken waren, hetgeen slechts ten deele juist is, zooals uit de verschillende bronnen kwam vast te staan.

Daarom zij dan in dit hoofdstuk uiteengezet, wat er aan de Tragedie op Saparoea voorafging, waarbij ik scherp het licht zal laten vallen op de voornaamste erbij betrokken personen, er ernstig naar strevende, allen zoo objectief en nauwkeurig mogelijk te belichten.

Moge ik dan in de eerste plaats den lezer in kennis brengen met de hoofdpersonen van dit aangrijpende drama.

JOHANNES RUDOLPH VAN DEN BERGH¹⁾, oudste zoon van Johannes Gerardus en Maria Elisabeth COERT, geb. te Djokjakarta 11 Oct. 1789, huwde den 18^{den} Aug. 1810 te AMSTERDAM JOHANNA CHRISTINA UMBGROVE, geb. te Tegal 29 April 1791, dochter van Johan Lubbert en Constantia Cornelia ALTING, (Gen.) wier vader, Mr. Willem Arnold Alting op 2 September 1780 Gouverneur-Generaal werd van Nederlandsch-Indië.

Na dit huwelijk vestigden de jongelui zich te Vught op een klein buitentje, „Muizerik” genaamd, alwaar hun drie zonen werden geboren met name: JEAN LUBBERT (3 Februari 1812), zoo genoemd naar zijn grootvader Umbgrove, Johannes Gerardus (6 December 1813) en Johannes Rudolph (23 Augustus 1815) (Gen.), terwijl zij later nog verblijd moeten zijn geworden met een dochttertje, wier namen en geboortedatum voor ons zijn onbekend gebleven. Toch staat deze geboorte vast, daar Jean Lubbert in het Manuscript spreekt van *den zoo gruwelijken moord te Saparoea op mijne waarde ongelukkige Ouders, Broeders en Zuster* gepleegd*.

In verband met de geboorte van den jongsten zoon (23 Augustus 1815) en de ophanden zijnde nog latere geboorte, zeer waarschijnlijk einde Mei of begin Juni 1817, kan dit meisje in Juni of Juli 1816 zijn geboren.

Zoowel de Heer Umbgrove, Opperkoopman en gewezen Resident van Cheribon, als Johannes' Vader, die eveneens Opperkoopman en Resident, eerst van Djokjakarta, en later van Soerakarta was, waren zeer gefortuneerd naar Nederland teruggekeerd, Van den Bergh in 1806. Deze getroostte zich aanzienlijke offers voor den Prins van

¹⁾ Alhoewel de naam in zijn geboorteakte voorkomt als „Van den Bergh”, schreef hij dien, evenals later zijn zoon, Jean Lubbert, steeds zonder *h* en is deze letter ook bij de toevoeging „van Saparoea” op 8 September 1875 voor goed weggevallen. Daarom zal ook ik hun naam verder zonder *h* vermelden.

JOHANNES RUDOLPH VAN DEN BERGH,
Resident van Saparoea.

JOHANNA CHRISTINA UMBGROVE,
echtgenoote van Johannes Rudolph v. d. Bergh.

Oranje, later Koning Willem I, door verschillende missies voor Z.K. Hoogheid te volbrengen tijdens de Fransche overheersching, o.a. naar Parijs en Londen (Gen.)¹⁾, en toen daarbij kwamen de „tiërceering”, een heffing ineens, waardoor het vermogen der belastingbetalers tot een derde gedeelte werd teruggebracht, en nog andere ongelukkige financiëele omstandigheden, zag hij zich genoodzaakt in 1814 vrijwel berooid naar Indië terug te keeren en de aan zijn zoon verleende toelage in te trekken.

Aangezien deze niet geheel op kosten van zijn schoonvader wenschte te leven, diende hij d.d. 5 October 1814 een request in met verzoek, hem na den terugkeer van het eiland Java „te benoemen als onderkoopman” of „hem met een andere honorabele post aldaar te benificeeren”.

Hierop werd hij gelijk met vele anderen bij Kon. Besluit van 9 Februari 1815, No. 56, benoemd tot ambtenaar der derde klasse voor den dienst in Oost-Indië, welk besluit tevens inhield, dat de in Indië te benoemen personen het zich moesten laten welgevalen, indien de Commissarissen-Generaal hen in een „emplooy” plaatsten, „niet preciselyk overeenkomende met de klasse, waarin ieder hunner gesteld is”. (Rijksarchief).

Eerst den 19^{en} Augustus 1816 werd het eiland Java van de Engelschen overgenomen door H.H. Commissarissen-Generaal (C.C.G.G.) met name: Mr. C. T. Elout, eersten Commissaris, G. A. G. P. Baron van der Capellen, tweeden Commissaris, en Schout-bij-Nacht A. A. Buyskes als derden.

Hieraan, alsook aan de geringe scheepsgelegenheid, zal het wel toe te schrijven zijn geweest, dat de familie Van den Berg, evenals de in de noot genoemde Mr. Van de Graaff met zijn gezin en nog andere voor Indië bestemde ambtenaren, niet eerder dan den 24^{en} Maart 1816 met de „Cornelia” van Texel vertrok en na een voorspoedige reis van vier en een halve maand den 8^{en} Augustus te Batavia aankwam, zoodat het dochttertje tijdens den overtocht zal zijn geboren.

Het afscheid van den Heer Umbgrove, die alles beproefd had om zijne kinderen bij zich te houden, *was, volgens brieven mijner Ouders, hartverscheurend, het was als of die brave man een voorgevoel had van zijne kinderen nimmer te zullen terugzien, hetgene helaas maar al te zeer bewaarheid is geworden*, zoo lezen wij in het Manuscript.

¹⁾ Mr. H. J. van de Graaff, Hoofdinspecteur der Financiën, tevens Raad van Indië, noemde Van den Bergh in een brief van 1817 „een oude kennis van Z.M. onzen Koning”. (v. d. K. 1915. 42).

Toen de Van den Bergen in Indië aankwamen, stond hun Oom Siberg, oud-Gouverneur-Generaal, getrouwd met een zuster van Mevrouw Van den Bergs moeder, daar in hoog aanzien bij C.C.G.G. en kwam Van der Capellen — na de overname van het eiland Java tot Gouverneur-Generaal benoemd, al bleef hij toch tweede Commisaris — hem dikwijls bezoeken.

Alzoo gebeurde het, dat Jean Lubberts ouders door hun oom en tante, die hun gastvrijheid verleenden in een naast de hunne gelegen woning, bij den Heer en Mevrouw Van der Capellen gepresenteerd werden.

Eenige dagen later werd de familie bij den Gouverneur¹⁾ te dineeren gevraagd, en mijne Moeder genoot toen de eereplaats aan tafel naast den Gouverneur¹⁾. Het schijnt dat er toen reeds gesproken was over de benoeming van mijn' Vader, tenminste de Gouverneur¹⁾ zeide bij die gelegenheid vragende tot mijne Moeder: „Wel Mevrouw, hoe zou u het séjour in de Molukken wel bevallen, indien Uw Echtgenoot daarheen geplaatst werd enz.”.

En zoo werd na eenigen tijd, dank zij Sibergs voorspraak, de nog slechts 27 jaar oud zijnde Van den Berg, die nota bene als ambtenaar 3e klasse was uitgekomen, benoemd tot Resident van Honimoa of Saparoea, op een salaris van f 600.— 's maands, hetgeen natuurlijk met groote vreugde door hem werd vernomen, maar tevens in hooge mate de afgunst opwekte van de overige nog wachtende ambtenaren 3e klasse (V. d. K. 1915. 45); en toch zou stellig niemand van deze teleurgestelden Van den Berg benijd hebben, als zij tóén geweten hadden, hoe noodlottig deze aanstelling hem en zijn gezin zoude worden.

De critiek op deze benoeming zal ook wel niet alleen van deze zijde zijn gekomen, want het is bijna ongelooflijk, dat men een zoo jongen man zonder de geringste kennis en ervaring op bestuursgebied in Indische aangelegenheden met zulk een gewichtigen en moeilijken post bekleedde, als men weet, dat de Molukken reeds vanouds als lastig, woelziek en geneigd tot verzet bekend stonden, waarvan Saparoea nog wel als het meest ongunstige genoemd werd.

Gelukkig was Van den Berg, zooals wij zullen zien uit het weinige, dat wij van hem in de volgende bladzijden te weten komen, een voortvarend, onverschrokken man met een gezond verstand en een helder

¹⁾ Van zelf sprekend is hier natuurlijk bedoeld „Gouverneur-Generaal”.

inzicht in sommige zaken, zoodat er allicht wel een goed resident uit hem gegroeid zoude zijn, ware hij niet zoo spoedig om het leven gekomen.

In Februari 1817 werden de ambtenaren en troepen, bestemd voor de Molukken, van Java naar Ambon overgebracht. Den 5^{den} Februari verlieten de Van den Bergen Batavia met *Z.M. fregat Maria Reigersbergen*, waarop zich eveneens bevonden hun oom, Nicolaus Engelhard¹⁾, en Jacobus Albertus van Middelkoop, die als Commissarissen tot overneming van de Molukken zulk een groot aandeel hebben gehad in deze tragedie, beiden met hun echtgenooten.

Toen de *Maria Reigersbergen* den 13^{den} Februari ter reede van Sidajoe bij Oedjong-Panca, ten noorden van Soerabaja, bij den ingang van de Straat van Madura, aankwam, werd aldaar met de schepen, *Z.M. Evertsen* en *Z.M. Nassau*, een Eskader gevormd onder Kapitein ter zee Dietz, Commandant van de *Evertsen*, met bestemming Ambon, waaraan was toegevoegd het transportschip „*The Swallow*”.

Op de *Evertsen*, waarop Q. M. R. Ver Huell Eerste officier was, gingen te Oedjong-Panca, behalve eenige officieren, vrouwen en kinderen, de families Engelhard, Van Middelkoop en Van den Berg over.

Den 21^{en} Februari lichtte het Eskader de ankers, landde op 8 Maart 1817 te Ambon, de hoofdplaats van het gelijknamige eiland Ambon of Amboina, alwaar den 9^{en} Maart een aanvang werd gemaakt met de overname van de eilanden.

Van den Berg kwam den 15^{en} Maart op Saparoea aan en trad, niettegenstaande de officiële overname van de Molukken eerst den 25^{en} ★ Maart op plechtige wijze plaats had, den 21^{en} ★ Maart

¹⁾ NICOLAUS ENGELHARD, was gehuwd met MARIA WILHELMINA SENN VAN BASEL, dochter van Mr. HUYBERT en SUSANNA MARIA GREBEL, die als weduwe hertrouwde met Mr. WILLEM ARNOLD ALTING, in wiens gezin de zesjarige Maria Wilhelmina van stonde aan behandeld werd als dochter des huizes, hetgeen zoo bleef, ook toen haar moeder reeds enkele jaren later overleed (ontleend aan „Figuren en Feiten”) en zoo is het begrijpelijk, dat, al was er niet de minste bloedverwantschap tusschen Maria Wilhelmina en de Van den Bergen, deze haar en haren echtgenoot volkomen als Tante en Oom beschouwden en dit wellicht nog te meer, omdat Mr. Willem Alting, hun grootvader, een oom was van Nicolaus.

De door Van der Kemp in zijn werk van 1915 opgegeven meisjesnamen van Mevrouw Engelhard, zoowel als van Mevrouw Siberg zijn volkomen fout.

1817¹⁾ in functie. Dit was mogelijk doordat men te Ambon reeds den 14^{en} Maart tot een overeenkomst was gekomen, welke echter eerst den 24^{en} Maart d.a.v. werd geratificeerd.

Van zijn beleid als Resident is uiteraard weinig bekend. Van „beleid” kan men ook moeilijk spreken, want juist, toen hij een weinig teugelwijs zal zijn geworden, na de eerste weken de handen vol te hebben gehad om van alles op de hoogte te komen en zich in te werken in de voor hem totaal vreemde functie, werd Van den Berg, terwijl hij nog geen volle twee maanden aan het bestuur was geweest, alreeds den tweeden dag van het oproer, den 16^{en} Mei, op wreedaardige wijze van het leven beroofd.

Toen de Commissarissen op den 8^{en} Maart te Ambon voet aan wal zetten, heerschte er alreeds groote ontevredenheid op de eilanden, daar de bevolking na het Engelsche Bewind in het geheel niet gesteld was op den terugkeer van het vroeger zooveel strengere Nederlandsche Bestuur, welke ontevredenheid, door eenige belhamels in het geheim aangewakkerd, weldra zulke afmetingen aannam, dat nog geen volle 10 weken later de ons bekende, zoo ernstige opstand op Saparoea uitbrak.

De beroering, waarin de bevolking tijdens de overname van de eilanden verkeerde, zou, zoo is wel beweerd, een gevolg zijn geweest van Engelsch „wanbestuur”, doch dit lijkt mij niet juist.

„Met opzicht tot de specerijcultuur te Ambon en Banda”, was onder het Engelsche Bestuur „alles daaromtrent gebleven op den voet als onder het voormalig Hollandsch Gouvernement, met uitzondering van de extirpatie (uitroeiing met wortel en al, C.) der Noten- en Nagelboomen op de overige eilanden”, maar wèl, zoo lezen wij in het volgens Van der Kemp „bezadigd en wel overwogen” Rapport van Schout-bij-Nacht Buijskes d.d. 10 October 1818 (verder te noemen: „Rapp. B.”), trachtten de Britten zich de genegenheid der ingezetenen te verzekeren door dadelijk den schoolmeesters hun achterstallig tractement te betalen, specerijen met contanten te voldoen, geen verplichte leverantiën te vorderen, heerendiensten te vermindern en zoo meer. De ingezetenen kregen goede betaling voor hunne producten en de welvaart werd nog vermeerderd door oprichting van een Amboineesch corps goed gekleede soldaten, ruim 400* man, die een zeer hooge soldij genoten.

¹⁾ Zie de noot 1 op bladzijde 283.

„Het inlandsche bestuur was onder de Engelschen zeer zagt. Wanneer het negorij-volk over hunne Hoofden klagten inbragten wierden deze dikwijls afgezet zonder gehoord te worden; hierdoor verloren de Radja's, Pattij's en verdere Hoofden veel van hun gezag, zij vermogten niet meer te straffen, het volk wierd hierdoor hoe langer hoe losbandiger, de schoolmeesters alleen behielden hunnen invloed*\". (Rapp. B.).

Dezen toestand kan men als minder gewenscht aanmerken, maar alles bij elkaar genomen kan men toch niet spreken van „wanbestuur\". In geen geval heeft dit liberale Engelsche bewind bij de bevolking ontevredenheid of heftige beroering kunnen verwekken, men zou eerder zeggen het tegendeel en tòch was het juist, dat de bevolking van dit ressort in beroering verkeerde, toen Van den Berg op Saparoea kwam, alhoewel dan om andere, zeer verklaarbare redenen.

Het leven van de Inlanders onder het Engelsche beheer was een paradijs, vergeleken bij dat onder het vroegere Nederlandsche; geen wonder, „dat de terugkeer van de Nederlanders niet zeer welkom en een ieder daarover ontevreden was\". (Rapp. B.).

Van der Kemp schrijft in dit verband:

„Met het optreden van het Britsche bestuur kreeg hij (de Inlander, C.) kijk op een vrijzinnige richting, waarvoor hij te meer moest gevoelen, nu dat bestuur met 1817 weer dreigde heen te gaan\".

Zoo is het dan begrijpelijk, als de Commissarissen te Ambon in hun eerste Rapport van 28 April 1817 aan C.C.G.G. schrijvende, dat men op de Molukken het heengaan van het Engelsche bewind betreurde „wegens de verknogtheid van de ingezetenen alhier aan de Engelschen\", daarbij hun leedwezen uitdrukken over het zoo geringe enthousiasme bij de „wederverschijning der Nederlanderen\" aldaar.

Het lijkt mij niet overbodig, hier even een verklaring te geven omtrent de titels van de Inlandsche Regenten der negorijen.

Onder het Nederlandsche Bewind hadden deze dorpsbestuurders den titel van Zakheber (= gezaghebber), Orang kajja, Patih of Radja, waarvan de eerste de laagste en de laatste de hoogste titel was.

„Orang kajja\" beteekent „rijke lieden\", welke beteekenis zich geleidelijk gewijzigd heeft in „voornamen lieden\", tot het de titel werd van Hoofden of Regenten, speciaal in de Molukken.

Moge elders de „Patih” de eerste Inlandsche ambtenaar zijn onder den Regent (den hoogsten Inl. ambtenaar) of wel diens raadsman, soms „onderregent” genoemd, op Ambon en de Oelissers was „Patih” de titel van den Regent zelf.

„Radja” is in de inheemsche wereld de titel voor een erfelijk heerscher of vorst, zoo deelde Dr. Stapel mij mede. Dat konden heerschers van groote landstreken, maar ook van minimale staatjes zijn. Door de Europeanen werd deze titel wel heel ruim gebruikt en ook aan gekozen (dus niet erfelijke) hoofden gegeven. Ook kent men in de Inlandsche wereld de samenstelling „Maharadja”, letterlijk „de groote oppervorst” en zoo wordt o.a. de Koningin genoemd.

De Regenten (het regentschap is erfelijk) hebben als teeken hunner waardigheid niet, gelijk onze burgemeesters, een ambtsketen, doch een stok, met een zilveren of gouden knop, waarop het Nederlandsche wapen staat.

Onder hen staan de Orang toea of wijkmeesters als hoofden van de wijken, waarin de negorijen verdeeld zijn.

Zagen wij zooeven, dat de ontevredenheid der bevolking niet het gevolg kan zijn geweest van „wanbestuur” der Engelschen, geheel onschuldig waren dezen daaraan toch niet.

Buijskes schrijft namelijk in zijn rapport:

„... , en dat men de ingezetenen vervolgens op alle mogelijke wijzen van het verwacht wordende* Nederlandsch gezag afkeerig heeft trachten te maken, geloof ik voor mij zeker”. En verderop:

„Ofschoon ik vertrouw dat de voornaamste Britsche ambtenaren en officieren met dese ophitsingen en oproer stokende gesprekken onbekend zijn geweest, is het echter zeker*, dat eenige subalterne individus van die natie, zoo als ook zoodanige inlandsche hoofden die bijzonder aan hun verkleefd waren, zich hieraan moeten hebben schuldig gemaakt; men neme slechts in aanmerking dat de muitelingen van Saparoua dadelijk na het veroveren van het Fort Duurstede de Engelsche vlag opheschen, dat de aanvallen tegen het Fort op Haroukou onder een aantal van die vlaggen zijn geschied, dat dezelve dus hun oproerleus was”.

Zoo is dan ook zeer aannemelijk, hetgeen Ds. De Vries ons in zijn geschrift mededeelt, n.l. dat zij (de Engelschen), vóór zij het Fort te Saparoea aan ons teruggaven, bijna al het aanwezige buskruit over de borstwering in zee wierpen, hetgeen dan wel verricht zal zijn door de in het Rapp. B. genoemde „subalterne individus”.

Hoe het zij, uit dit alles zien wij duidelijk, dat de ontevredenheid reeds bestond, nog vóór er één maatregel door het Nederlandsche Bestuur was genomen en dit diene men vooral goed in het oog te houden bij alle beschuldigingen, van de zijde der bevolking tegen onze ambtenaren ingebracht, hetgeen nochtans niet wegneemt, dat ons Bestuur te Ambon werkelijk gegronde redenen heeft gegeven tot ontevredenheid.

In „Punten van Bezwaar”, gedateerd: Saparoea 29 Mei 1817 (Doss. d. Vr. 3), een door het Hoofd der Rebellen, Thomas Matulesia, zelf opgesteld stuk, worden veertien klachten naar voren gebracht, welk Bezwaarschrift hij door 21 Regenten op Saparoea en Noessa Laoet onder dwang, zelfs onder bedreiging met den dood, liet onderteekenen, zooals Ds. De Vries ons aantoonst met enkele aanhalingen uit in het geheim door deze Regenten in die dagen aangehouden dagregisters, waaruit wij tevens zien, dat zij volstrekt niet met alles accoord gingen, zoodat dit stuk wel niet volkomen betrouwbaar zal zijn. En tòch, wanneer wij het vergelijken met Van Middelkoops verdediging¹⁾, komen wij te weten, in hoeverre die klachten recht van bestaan hebben gehad, hetgeen Van der Kemp deed opmerken: „men moet zelfs verwonderd zijn, dat de Inlanders ze zoo goed hebben opgegeven”. (V. d. K. 1919, 140)

Het zou, hoe belangrijk ook, ons te ver voeren alle deze klachten hier weer te geven, enkele zullen nog wel ter sprake komen, want was dit Bezwaarschrift hoofdzakelijk gericht tegen het „Hollandsch Bestuur”, hetwelk aan het slot vergeleken wordt met het Engelsche, dat „rechtvaardig en goed” was, enkele der klachten waren speciaal gericht aan het adres van den Resident van Saparoea en aangezien er nog andere beschuldigingen tegen Van den Berg zijn ingebracht, mag ik eenige zijner handelingen, welke „volgens sommigen” aan-

¹⁾ Toen Buijskes d.d. 2 October 1817 de Commissie ter overneming van de Molukken had ontbonden en Van Middelkoop als Gouverneur had ontslagen, bij proclamatie den 3en October bekend gemaakt, was dezen tevens verzocht, eenige opheldering te geven over den staat van zaken, hetgeen hij deed in een 118 bladzijden lang schrijven, gedateerd Ambon, 4 October 1817. — Bovendien had Buijskes Van Middelkoop opgedragen, zich naar Java te begeven en zich bij C.C.G.G. over zijn bestuur te verantwoorden, doch in stede daarvan zond hij een stuk, tellende 82 bladzijden, gedagteekend Soerabaja 23 Maart 1818. (V. d. K. 1919, 137).

Van der Kemp geeft deze beide rapporten niet in extenso weer, behandelt ze ook niet afzonderlijk en daarom zal ik bij verwijzing daarnaar ze te zamen aanduiden met „Van Middelkoops verdediging, verweer(schrift) of wel verantwoording”.

leiding zouden gegeven hebben tot het uitbarsten van den opstand, niet onvermeld laten.

Na de verovering van het fort Duurstede op Saparoea den 3^{en} Augustus 1817 door de matrozen van de *Maria Reigersbergen* liet de Commandant Groot alle huizen, rondom en dicht bij het fort staande, waaronder het residentiehuis en het magazijn, in brand steken „om het schieten uit de daken te beletten”, waarbij ook eenige prauwen in vlammen opgingen.

Luitenant t.z. Boelen, dit in zijn scheepsjournaal vermeldende, teekent hierbij aan:

„Onder deze vaartuigen bevond zich ook de groote orembaai¹⁾ van den heer Van den Berg, welk vaartuig, naar men beweerde, de directe aanleiding tot den opstand was geweest, daar de heer Van den Berg dit aan hem nieuw afgeleverde vaartuig niet naar den eisch had willen betalen”.

„Naar men beweerde”, zoo staat er. Het is bijna te dwaas om er over te praten, dat een betalingsconflict tusschen een resident en een leverancier van een orembaai, een particuliere aangelegenheid dus, voor een bevolking aanleiding zou kunnen zijn om een opstand op verschillende eilanden te ontketenen. Als dit werkelijk bewoord mocht zijn, dan kan daarin niets anders gezien worden dan een voorwendsel, gelijk er zoovele zijn aangevoerd ter rechtvaardiging van den opstand.

Zoo onwaarschijnlijk als het verhaal betreffende dèze orembaai

¹⁾ Een orembaai (of orangbaai) is een groote roeiboot uit de Molukken. De zoogenaamde kruis-orangbaais, de oorlogsvaartuigen, zijn wel zeventig à tachtig en meer voet lang met hooge opstekende voor- en achterstevan met fraai snijwerk.

Een soort van roef met een vlak verdek, beslaat derzelver grootste ruimte. Deze vaartuigen worden voortbewogen door een groot aantal roeiers, de kruis-orangbaais hebben ook een mast, aldus beschreef Ver Huell ons deze mooie scheepjes. Het zwarte scheepje op den voorgrond van de photo bij blz. 296 is een orangbaai.

De kora kora of corra corra = waterschildpad, welke wij later nog tegen komen, is een ander Indisch oorlogsvaartuig, dat gelijkt op de orembaai, doch groter is en meer uitleggers heeft, waarop de roeiers gezeten zijn.

In de z.g. Ver Huell-kamer van het Gemeente-Museum te Arnheim bevindt zich een door Ver Huell medegebracht, van kruidnagelen vervaardigd model van een orangbaai, alsook zijn geschilderd portret als Schout-bij-Nacht in de door Minister Rijk in 1843 ingevoerde nieuwe Marine-uniform, terwijl in een andere zaal gekleurde platen zijn opgehangen van oorlogsvloten, bestaande uit Kora-Kora's.

klinkt, zoo verklaarbaar is het gebeurde met die te Porto, waaraan anderen, zoo schrijft Ver Huell, het uitbreken van het oproer toeschreven.

In een door Thomas Matulesia, „tot alle op de eilanden gezag voerende Hoofden gerichte circulaire”, gedateerd „Saparoua 12 Julij 1817”, welke door Ver Huell in de Nederlandsche vertaling in haar geheel werd weergegeven, staat zonder eenige toelichting en daardoor hoogst onbegrijpelijk:

„Daarna hebben zij gezegd tot het volk van het tweede dorp, dat, zoo zij die Orangbaai niet deden zinken, hun dorp zoude worden verwoest en vernietigd; daarop hebben die van het tweede dorp die Orangbaai doen zinken (dit was niet juist, C.), die dan ook niet naar Ambon vertrokken is dien zelfden dag”.

Nog onbegrijpelijker dan deze passage, waarvan Ver Huell later zelf zegt: „alzo blijft het verhaal van de orangbaai duister”, schijnt de gevolgtrekking, welke hij daaruit maakte, namelijk dat „uit hetzelfde blijkt, dat er eenig geschil moet gerezen zijn tusschen de burgers van Saparoua en den nieuw benoemden Resident omtrent eene Orangbaai, waardoor zij zich beleedigd vonden”; tot welke conclusie echter ook Boelens mededeeling daaromtrent hem aanleiding had gegeven.

Blijkbaar heeft hij dus verondersteld, dat Van den Bergs orembaai, door Boelen genoemd, en die te Porto één en hetzelfde vaartuig was, hetgeen m.i. niet het geval is, zooals ik dadelijk hoop aan te toonen.

Betreffende die te Porto vertelt Van der Kemp ons:

„Te Ambon had men pallisaden noodig. Resident Van den Berg was gelast* er hout voor te doen kappen en over te zenden. Deze gedwongen* dienst schijnt tot ontevredenheid aanleiding te hebben gegeven. Het hout was nochtans gekapt en lag, gereed tot vertrek, geladen in een orembaai te Porto. De Resident, nu gewaarschuwd door de koffiedrinkende njora van Nolot¹⁾ was niet meer gerust en zond (des avonds van den 14en Mei, C.) zijn oppasser naar Porto, met last het vaartuig te doen vertrekken en mede te gaan, teneinde den Gouverneur over de loopende geruchten in te lichten. De oppasser stuitte echter op het samengeloopen volk, dat het vaartuig niet wilde doen gaan, hem mishandelde en gevangen nam”.

Aldus ontleende Van der Kemp het aan Van Doren.

¹⁾ Dit wordt ons duidelijk, wanneer wij zoo dadelijk het gebeurde met Pieter Matheus Soehoka lezen.

Hoe het kwam, dat het volk in een weerbarstige stemming tezamen liep, vinden wij vermeld in het Verslag van den Inlandschen onderwijzer en Godsdienstleeraar Rissakotta te Porto, hier verder aan te duiden met „Rapport Porto” ¹⁾, waarin wij lezen, dat te Haria door zes mannen, waaronder de broer van Matulesia, de mannen werden opgeroepen om in het bosch, genaamd Waehaum, grenzende aan Tiouw en Paperoe, bijeen te komen „om te beraadslagen naar aanleiding van het gerucht, dat de compagnie menschen zou pressen om als soldaat naar Batavia te gaan*”.

De omstreeks 100 mannen, op 3 Mei 1817 in genoemd bosch bijeengekomen, besloten „om het fort (te Saparoea, C.) te vernielen en allen* daarin te dooden” (dus niet alleen Van den Berg, C.). Als iemand zich daaraan onttrok, dan zou hij door de gemeenschap gedood en zijn familie verdelgd worden”.

Den 9^{en} Mei kwamen, door diezelfde zes mannen opgeroepen, op dezelfde plaats ruim 100 menschen bij elkaar. Deze namen nieuwe besluiten, kozen Thomas Matulesi tot Kapitein, die verklaarde een vloot van orembaais bijeen te zullen brengen, het fort aan te vallen en te vernielen en den Toean Fetor (Resident) te zullen dooden, terwijl ook werd overeengekomen om eveneens den Radja van Siri-Sori en den patih van Haria te dooden, omdat die beide Hoofden dagelijks bij den Resident kwamen.

Hierna verspreidden zij zich over het eiland en riepen alle mannen op, om bijeen te komen in het kajoepoetihbosch in de wildernis van Saparoea, grenzende aan Siri-Sori en Toehaha. (Zie voor de ligging van deze dorpen het schetskaartje, door J. Habbema voor V. d. Kemp geteekend en door mij op de halve grootte overgenomen)

„Op den 14^{en} (Mei) vergaderde de geheele bevolking en legde den eed van trouw af. Na die vergadering begon feitelijk de opstand

¹⁾ Het door zijn vriend J. Habbema vertaalde „Rapport Porto”, zooals Van der Kemp het noemde, was niet onderteekend, doch deze had uit andere gegevens kunnen opmaken, dat Strudick de schrijver was. Volgens Ds. de Vries was deze echter onderwijzer te Haria, maar bovendien zijn groote gedeelten van het in ons bezit zijnde afschrift van het Verslag van Rissakotta (Doss. d. V. 5), d.d. 23 November 1817, behoudens kleine vertalingsverschillen identiek met die uit Van der Kemps Rapport Porto, zoodat beide stukken van één en denzelfden persoon afkomstig moeten zijn en aangezien nu op ons afschrift staat „Ada bertanda” (d.w.z. is getekend) „H. Rissakotta”, staat het vast, dat déze en niet Strudick de schrijver was. Daarom zal ik verder voor „den schoolmeester” den naam Rissakotta gebruiken, terwijl er niets tegen is om, evenals Van der Kemp, te spreken van het „Rapport Porto”.

des avonds 9 ure* door plundering van de orembaai te Porto". Aldus, verkort, het Rapport Porto.

Zoo gebeurde het dan, dat de oppasser op „tezamengeloopen volk" stuitte, gevangen werd genomen en niet naar Ambon is kunnen vertrekken.

Men zal het misschien vreemd hebben gevonden, dat Van den Berg voor het uitvoeren van zulk een gewichtige opdracht zijn oppasser aanwees, doch dit lijkt mij een zeer tactvolle zet, want een belangrijker persoon zou onmiddellijk argwaan hebben gewekt.

Dat men zich als eerste teeken van verzet juist op de lading van deze orangbaai wierp, vond, zeer begrijpelijk, zijn oorzaak in de ergernis over de er mede te vervoeren, in gedwongen dienst geleverde palissaden, doch uit het vorenstaande blijkt glashelder, dat de plundering geschiedde volkomen onafhankelijk van Van den Bergs poging om er een bericht mede naar Ambon te zenden.

De Resident zou wel in hooge mate te kort zijn geschoten, indien hij, verstoken van eenig Marinevaartuig, geen gebruik zoude hebben gemaakt van deze voor vertrek gereed liggende orangbaai om zijn Chef te waarschuwen. Dat deze poging mislukte, was niet zijn schuld.

Er is dus geen sprake van, dat Van den Berg hierdoor eenige aanleiding zoude gegeven hebben voor het uitbreken van den opstand, zooals Ver Huell het voorstelde.

Maar ook Van der Kemp dacht er anders over en daarom meen ik zijne zienswijze al evenmin onbesproken te mogen laten.

In zijn publicatie van 1915 stelt hij het op bladzijde 58 voor het eerst aldus voor:

„Men laat zijn ontevredenheid aan het vaartuig, „de directe aanleiding tot den opstand", heet het ¹⁾, ontgelden „daar de heer Van den Berg dit aan hem nieuw afgeleverde vaartuig niet naar den eisch had willen betalen". Zeker is het, dat de onder het vroeger Nederlandsche bestuur bestaande heeren-dienst tot het leveren van orembaais, onder het Britsche bestuur werd afgeschaft; doch door Van Middelkoop weder was ingevoerd".

Van der Kemp neemt hier dus evenals Ver Huell aan, dat de orembaai te Porto dezelfde was als die, welke Van den Berg niet naar den eisch had willen betalen, waarom dit vaartuig het moest

¹⁾ In een noot bij „heet het" verwijst hij naar „Boelenbladen bl. 266" en laat er op volgen: „Alle mededeelingen stemmen in deze overeen."

ontgelden, zoodat dit de directe aanleiding werd tot den opstand en ten slotte zou deze orembaai niet aan Van den Berg „persoonlijk” geleverd zijn, doch als „heerendienst” aan het Gouvernement.

Dit nu lijkt mij in alle opzichten eene foutieve voorstelling van zaken.

In de eerste plaats koelde men niet zijn woede aan het vaartuig, maar aan de er in geladen palissaden, omdat, zooals wij reeds vernamen, de levering van dit hout in heerendienst de ontevredenheid had opgewekt, waarom men ze niet wilde verzenden en ze uit de orembaai haalde.

Ds. De Vries schrijft wel: „De orembaaien, waarin het hout bereids geladen was, had men met opzet met voorbedachten rade laten zinken” (Doss. d. Vr. 8, 17), maar dit lijkt mij niet juist.

Evenals De Vries, spreekt ook Benjamin Pattiwaël (Doss. d. Vr. 2) van meer dan één met hout geladen vaartuig, doch volgens het Rapport Porto is er slechts één orembaai voor gebruikt, en dat men de vaartuigen zoude hebben laten „zinken”, wordt weerlegd door Pattiwaël, waar deze in zijn Verslag zegt: „Maar zij (de kwaadwilligen) gaven kennis aan den Resident dat de vaartuigen onbruikbaar en niet zeevaardig waren en dat zij dus het hout niet brengen konden”, m.a.w. de vaartuigen waren er nog en dus niet gezonken. Mochten zij werkelijk onbruikbaar zijn gemaakt, dan was dit klaarblijkelijk om een voorwendsel te hebben voor het niet kunnen vervoeren van het hout.

De meest betrouwbare schrijver is hier wel Rissakotta, die er bij tegenwoordig is geweest en ons vertelt:

„De opstand begon bij of voor de post te Porto, waar omstreeks 100 man **de*** orembaai met palissaden (het was er dus maar één, C.), bestemd voor Ambon, **verhinderden te vertrekken***. Ik (dit was Rissakotta, C.) riep hen toe (om dat niet te doen) maar zij brachten die palissaden weg en antwoordden niet”.

Men verhinderde dus het vertrek van de orembaai door er het hout uit te halen, het eenige, waarom het te Ambon te doen was, doch over vernieling of wat dan ook aan het vaartuig komt er geen woord voor in het Rapport Porto.

En wat nu betreft het leveren van vaartuigen in „heerendienst”, zoo lezen wij in Van Middelkoops verdediging, dat de verplichte levering van orembaais in den Compagniestijd tijdens het Engelsche tusschenbestuur „in onbruik” was geraakt, zoodat commissarissen

„geen enkele orembaai te Amboina* ter beschikking” hadden, waardoor Van Middelkoop zich verplicht zag, dit weder in te voeren, hetgeen in den aanvang „zeer vele obstacles en tegenwerkingen” vond, zoo zegt hij in zijn verweer.

Daarom schreef hij een „fermen brief” (? C.) aan de Regenten, waarin hij o.m. uiteenzette „dat zulks (deze maatregel) niet zoo zeer als eenen stelligen last* als wel als eene uitnoodiging* om mede te werken tot herstel der rust en bevordering van gouvernements belangen aangemerkt worden moest, en dat diegene, welke niet genegen was* in deze een blijk van verkleefdheid... te geven, zich ook van deze leverantie te eenemaal ontslagen* konde rekenen*”.

Hierdoor was „hun geweten wakker geworden en hunne ambitie geprikkeld”, zoo schrijft Van Middelkoop verder, „hetgeen dan ook van het gevolg is geweest, dat de gewone kruis-orangbaaijs voor Amboina* thans (d.i. vlak vóór het vertrek van de expeditie Beetjes op 17 Mei, C.) alle weder ter dispositie van het gouvernement zijn,...”. Vervolgens noemt hij dan verschillende negorijen, welke deze vaartuigen al of niet leverden, welke alle gelegen zijn op het eiland Amboina, terwijl over de andere eilanden op dit punt met geen woord gesproken wordt. (V. d. K. 1919, 168 en 169).

Dáárom, maar vooral omdat er niet de geringste dwang op de leverantie werd uitgeoefend, zoodat bij een verschil over den prijs — tenminste wanneer er bij deze leverantie nog sprake mocht geweest zijn van betaling — het vaartuig stellig niet geleverd zoude zijn, acht ik het uitgesloten, dat de orembaai te Porto een „in heerdienst aan het gouvernement geleverd” vaartuig was, zoodat mag worden aangenomen, gelijk ik hiervoren deed, dat de niet naar den eisch betaalde orembaai een ander, aan Van den Berg persoonlijk geleverd scheepje is geweest, zooals ook valt af te leiden uit Boelens door Van der Kemp aangehaalde woorden, doch hetgeen nog duidelijker uitkomt door zijne op bladzijde 66 van bron 13 gebezigde redactie, luidende:

„Onder de vaartuigen bevond zich mede de groote orembaai van den Heer Van den Berg. Men zegt, dat een twist omtrent dat vaartuig het eerste begin van het oproer zou zijn geweest. Namelijk, dat de Heer Van der Berg, nadat het vaartuig, dat onlangs nieuw was afgeleverd, niet naar den eisch had willen betalen”.

Aldus een „twist” over den prijs.

Gesteld nu eens, dat Van den Berg, buiten zijn boekje gaande, deze orangbaai in heeren dienst voor het Gouvernement had *opgeëischt*, dan was het na Van Middelkoops toezegging in zijn „fermen brief”, dat het hier een volkomen vrijwillige levering betrof, alleszins begrijpelijk, als zulks verzet had uitgelokt en daaruit een twist was voortgevloeid, doch volgens Boelen ging de twist niet dáárover, maar over den bedongen prijs.

Aangezien nu bij levering in heeren dienst de prijzen vooraf door het Bestuur zijn vastgesteld zonder de geringste medezegenschap van de bevolking, men zie het nog wel „secreet” Besluit betreffende de prijzen voor te leveren houtwerken enz., op blz. 266, is alle discussie daarover, laat staan „twist”, volkomen uitgesloten en zoo kon er bij een betalingsconflict als dit, geen sprake zijn van eene levering in heeren dienst, waaruit dan nogmaals blijkt, dat het hier een heel gewone particuliere leverantie moet zijn geweest.

Dat de Resident zich een eigen „grootte” orembaai aanschafte, is volstrekt niet vreemd, want nu en dan moest hij natuurlijk ambtelijk het onder hem ressorteerende Noessa Laoet bezoeken en dan was het toch veel meer overeenkomstig de waardigheid van een Resident, dat hij daarvoor gebruik maakte van een eigen statig vaartuig dan van een van de negorijen gehuurde of gerequireerde prauw, temeer waar elke aan den Resident ondergeschikte Regent, zooals Dr. Stapel mij mededeelde, een eigen kora kora had.

Daar het ondenkbaar is, dat Van den Berg dit „aan hem nieuw* afgeleverde vaartuig” zou beschikbaar hebben gesteld voor het vervoeren van palissaden, kan dit en de prauw te Porto onmogelijk één en hetzelfde scheepje zijn geweest, gelijk Van der Kemp het voorstelde.

Zoo meen ik dan, op grond van dit alles, dat diens afwijkende voorstelling van zaken geen afbreuk kan doen aan mijn betoog over deze twee orembaais.

Het hiervoren genoemde „gerucht” betreffende de werving, vermoedelijk afkomstig van Hitoe, zooals wij straks zullen zien, was echter niet zoo heel onwaarschijnlijk, want daar men op Java soldaten noodig had, die men uit de Molukken wilde trekken, hadden de autoriteiten te Ambon eene instructie mede gekregen, „waarvan artikel 5 gelastte: uitsluitend werving van inlanders ten behoeve van Java”.

De groote grief bij de bevolking was niet om als soldaat in dienst

te moeten komen, doch om uit zijn milieu te worden weggerukt.

Toch was men toen nog niet tot die werving overgegaan, volgens Van Middelkoops eigen verklaring, en de aanleiding voor den ontstane schrik lag in „vroegere gebeurtenissen”, waarmede hij „het tijdens Daëndels’ gepleegd geweld” op het oog had, zoo explicieert Van der Kemp ons. (V. d. K. 1919, 161 en 162).

In dit verband is ook nog het volgende de vermelding waard.

Op de Molukken waren, behalve de weinige erheen gezonden militairen, om zoo te zeggen geen troepen, want vóór zijn vertrek op 17 Mei had de Engelsche Gouverneur Martin alle Amboineesche corpsen ontbonden en van het straks genoemde 400 man sterke waren er slechts 33, voornamelijk Javanen, in onzen dienst overgegaan.

Dat wij deze corpsen niet hadden willen overnemen werd ons noodlottig, want niet alleen was daardoor in den aanvang onze militaire macht op de eilanden veel te zwak, nu konden de vrijgekomen „min of meer geoefende militairen, deels van wapenen voorzien”, zich als „burgers” aan de zijde van de ontevreden scharen, en het ergste was wel, dat zich onder hen bevond de Sergeant-Majoor Thomas Matulesia, de man, die als het opperhoofd der rebellen zooveel onheil in de Molukken heeft gesticht.

Er zou dus alles vóór te zeggen zijn geweest, om mannen voor den dienst op de eilanden zelf te werven, maar toen de Residenten van Saparoea en Hila dit „op het dringendst”, zoo schreef Engelhard, hadden aanbevolen, wilde noch de werfofficier en Commandant, de Luitenant-Kolonel Krayenhoff, noch Van Middelkoop, daarvan hooren, totdat Commissarissen, na het uitbreken van den opstand de juistheid ervan inziende, bij besluit van 8 Juni 1817, toen het alreeds te laat was, tot die werving voor de eilanden zelf overgingen.

Dit was niet het eenige, waardoor Van den Berg, niettegenstaande zijn gebrek aan kennis en ervaring, toonde in sommige Indische Bestuursaangelegenheden toch wel een helder inzicht te hebben.

Commissarissen wilden op verschillende eilanden schoolmeesters afdanken en bijvoorbeeld op Honimoe de kinderen van het eiland voornamelijk naar Saparoea school laten gaan, minder, zoo neemt Van der Kemp aan, ter verbetering van het onderwijs, dan wel ter verlichting van ’s Lands kas door bovendien de negorijen de kosten te laten betalen, naar aanleiding waarvan Prof. Mr. Idema echter opmerkt, dat hij uit een brief van Van Middelkoop van 9 April meende te

moeten afleiden, „dat deze maatregel toch wel past in het systeem der hervormingswoede, al moest dit dan ook zoo goedkoop mogelijk ten uitvoer worden gelegd”. (Idema 613, waar tevens het betreffende gedeelte uit dien brief is opgenomen).

„In deze richting was echter nog niets gedaan, alleen slechts om advies gevraagd”, zoo schrijft Van Middelkoop alweder in zijne verdediging (V. d. K. 1919 - 161) en hierop nu leverde Van den Berg in een brief van 15 April „een breed gemotiveerd advies” in. (Idema, 614).

„Van iedere hervorming is toen afgezien”, zoo deelt Prof. Idema ons dan mede, maar toch schijnt er toen iets van die voornemens te zijn uitgelekt, want in Matulesia's Bezwaarschrift staat als eerste grief vermeld:

1. „Wat de godsdienst betreft: het Hollandsch bestuur wilde de schoolmeesters ontslaan en den Christelijken godsdienst vernielen”.

Van dit laatste was natuurlijk geen sprake, al zou door een gedeeltelijk ontslag het godsdienstonderwijs, door die schoolmeesters gegeven, er wel onder geleden hebben.

Van den Berg heeft echter de nadeelen voor het onderwijs zelf op het oog gehad, blijkens deze door Mr. Idema uit zijn brief aangehaalde woorden: „het heele schoolwezen zoude compleet te niet hebben gelopen, indien daarin niet ware voorzien geworden doordat het Britsche Bestuur de meesters weer van compagnieswege salarieerde” — „de Franschen hadden dit in 1810 ten laste der negorijen zelf gebracht”, zoo voegt Prof. Idema er ter verduidelijking aan toe — en Van den Berg liet er nog op volgen: „Door die verandering (te Ambon voorgenomen, C.) zoude een wezenlijk nadeel worden toegebracht”. (Idema 613 en 614).

Thans moeten wij nog even terugkomen op Matulesia's circulaire, waarin ook gesproken wordt van „onderdrukking” en waarbij Ver-Huël aantekende:

„Evenwel kunnen dit alle slechts voorwendsels geweest zijn, om met eenigen schijn van regt zich tegen ons Gouvernement te kunnen verzetten*”.

Hierop laat hij dan de circulaire volgen, waarvan ik slechts de eerste twee zinsneden overneem.

„Aan al de Hoofden, die op de eilanden gezag voeren. Thans (bij deze gelegenheid) spreek ik u allen aan over het

verzoek van **alle*** deze eilanden*", (het ging dus volstrekt niet over Saparoea alleen, C.) „en over den oorlog met de Compagnie (het Nederlandsch Gouvernement); ofschoon ik hoegeenaamd niet weet, wat de reden zij van hetgeen geschied is op den 14^{den} Mei des jaars 1817".

„Alle de dorpen van deze eilanden* hebben toen hunne manschap vergaderd, om den eed af te nemen. Ik weet volstrekt niet, wat zij verlangden; daarna hebben zij zich onderling verbonden; — vervolgens zijn zij overeengekomen, om de bevelen van den Resident niet meer op te volgen, omdat de Residenten* hen op allerlei manieren onderdrukt en gedwongen hebben*, zonder dat zij eenige belooning kregen voor hun werk tot hun levensonderhoud, daarom hebben zij dan ook op gemelden 14^{den} dag zich door een' eed verbonden".

Let wel: alle de dorpen van alle eilanden hebben zich op den 14^{en} Mei 1817 door een eed verbonden, omdat de Residenten¹⁾ hen op allerlei wijzen onderdrukt hadden, enz., zoodat dus alle deze bestuursambtenaren zich daaraan zouden hebben schuldig gemaakt.

Zou men uit de redactie van den geheelen zin opmaken, dat met „den Resident" bedoeld is, dat de dorpen van alle eilanden de bevelen van hun eigen Resident niet meer zouden opvolgen, toch is het waarschijnlijker, dat Matulesia hier speciaal den Resident van Saparoea op het oog heeft gehad, zooals valt af te leiden uit het gebeurde met Anthony Rhébok, doch waaruit tevens blijkt, dat daarbij geen sprake was van „onderdrukking".

Over dezen Rhébok schrijft Ver Huell:

„Het hoofd onmiddellijk onder hem (d.i. Matulesia, C.) in rang was de Kapitein Anthony Rhébok, van een der oudste familiën van Saparoua. Zij waren van ouder tot ouder in Compagnie's dienst geweest. Men verhaalde in het algemeen, dat hij de eerste aanstoker van het oproer geweest was. De ongelukkige en onvoorzigtige Resident Van den Berg had hem smadelijk bejegend".

Deze niet kwaad bedoelde aantijging is hoogstwaarschijnlijk juist geweest, gelijk wij zoo dadelijk zullen zien.

Volgens Van der Kemp zou de Resident „dezen doorluchtigen

¹⁾ Op alle eilanden onder het beheer van den Gouverneur van Ambon, met name: Manipa, Kelang, Bonoa, Ceram, Ceram Laut en de drie Uliassers Haroekoe, Honimoea of Saparoea en Noessa Laut, was een Resident, behalve op het laatst genoemde eiland (Verh.), hetwelk ressorteerde onder Saparoea.

afstammeling" met rotanslagen hebben laten afstraffen wegens een vechtpartij.

Elders lezen wij echter in een noot:

„Engelhard aanvaardde blijkens zijn Bataviaasch verslag¹⁾ de beschuldigingen tegen Van den Berg, ook wat aanging het afstraffen en in de ijzers klinken van Anthonie Rhébok niet, schrijvende „deze worden direct gerefuteerd (weerlegd, C.) door de confessien der gevangen muiltelingen Thomas Matulesie, Oeloepaha, Philip Latumahina, Capitein Lucas van Nolloth en Anthony Rebok*, die als eerste aanvoorders met den dood zijn gestraft en opentlijk op het schavot hunne depositiën (getuigenis in rechten, C.) hebben bekrachtigd", en daaraan voegt Van der Kemp nog toe: „Hierna zullen wij in het Rapport-Porto ook lezen, dat Van den Berg geen schuld zou gehad hebben".

Alhoewel de verklaring van Rhébok zelf zeker afdoende genoemd mag worden, rijst er bij mij toch twijfel, want het voor Ds. De Vries door Pattiwaël²⁾ geschreven Verslag, dat door zijn eenvoud zoo hoogst betrouwbaar lijkt, vertelt ons anders. Wij lezen daarin in de vertaling van Ds. De Vries:

„De opstand van 1817 vindt zijn begin en oorzaak hierin dat Anthonie Rhebok en Filip Latumahina op zekeren tijd met Daniël Sorbach in het taphuis gingen om Saguweer — palmwijn — te drinken. Toen zij dronken waren geworden hebben zij Daniël geslagen tot hij in het water viel. Deze klaagde hun deswege aan bij den Resident Van den Berg, die de zaak onderzocht* en toen de schuld bleek, beiden liet straffen met rietslagen. Daarop zijn beiden zeer bedroefd en met een verbitterd hart — sakiet hati = een ziek hart — naar huis gegaan en vervolgens van dorp tot dorp door het geheele eiland Saparoea getrokken, om met alle ingezetenen zamen te rotten en hen te bewegen met hen ten strijde te trekken. Vooraf kwamen zij echter op eene eenzame plaats in het bosch bij een en zwoeren met een eed dat zij alle bevelen van den Resident weerstaan zouden*".

Op grond van dit laatste is het hoogst waarschijnlijk, dat Matulesia in zijn circulaire van 12 Juli 1817 met „den Resident", wiens bevelen niet meer zouden worden opgevolgd, dien van Saparoea heeft

¹⁾ Aldus door V. d. Kemp aangeduid, omdat Engelhard het na zijn terugkeer te Batavia aldaar geschreven heeft.

²⁾ Dit was de reeds in de Inleiding genoemde Benjamin Pattiwaël, de zoon van Salomon, die na den moord de zorg voor het zwaar gewonde zoontje van den Resident op zich nam.

bedoeld, doch men ziet uit Pattiwaëls Verslag, dat dit volstrekt niet het gevolg was van onderdrukking, zooals de circulaire het voorstelt, maar van een wraakneming op den Resident van twee terecht door hem gestrafte personen. „Naar den aard dezer Indianen had hij zich bloedig gewroken”, zoo schreef Ver Huell nog bij het door mij aangehaalde gedeelte over Rhébok.

Tot straffen was de Resident natuurlijk bevoegd. Onder het Engelsche beheer, zoo lezen wij in het geschrift van Ds. De Vries, was de Resident zelf de rechter, hetgeen eveneens valt af te leiden uit punt 14 onder het hoofd „Regterlijke Magt”, voorkomende in een schrijven d.d. 17 April 1817 van den Gouverneur Martin aan de Commissarissen Engelhard en Van Middelkoop (Van Doren). Wél hadden deze Commissarissen te Ambon den „Raad van Justitie” ingesteld (v. Doren), doch op de eilanden scheen er nog geen wijziging te zijn gebracht in de Rechtspleging.

Toch moet Van den Berg hier een zeer ernstige fout hebben begaan. In Matulesia's Bezwaarschrift wordt in punt IX gezegd:

„Indien onder het volk de een den ander aanklaagt, dan onderzoekt de Resident hun zaak in het geheel niet”. (Dit was, gezien het Verslag van Pattiwaël, niet waar en aldus een klein bewijs voor de niet volkomen betrouwbaarheid van dit stuk, C.). „Wie achteraan komt met klagen wordt „gestraft en geboeid”, zooals waarlijk reeds geschied is”.

Ds. De Vries merkt naar aanleiding van dit punt op:

„Punt 9 ziet zeer bepaald op den Heer Van den Berg en heeft betrekking op de straf die hij op Rebok en Latumahina toepaste. Hij liet hen met de rotan straffen en dat was geen misdad maar een groote misslag en een vergrijp aan het „Burgerrecht”. De burgers mochten toen even min als later op die manier gestraft worden. Werden zij aan den lijve gestraft, dan geschiedde dit door ze op een bank te leggen of vast te binden en dan werd de rotan door een touw vervangen. Wie geen burger was — maar negorijman ¹⁾ — werd als hij rotanstraf kreeg aan een paal of boom gebonden. De straf was dus eigenlijk dezelfde, maar de vorm verschilde en hier was de vorm de hoofdzak”.

Doordat Van den Berg aan dat burgerrecht te kort deed, waren dus Anthony Rhébok en Latumahina werkelijk „smadelijk” bejegend.

¹⁾ „Negorijlui” waren Inlanders, die geen burgerrecht hadden en op wie verplichte Heerendiensten rustten.

Ds. De Vries schrijft vergoelijkend: „Zeer zeker heeft de Resident dat niet geweten” en dan vindt hij, dat zijn klerk Ornece verplicht was geweest hem dit te zeggen, doch daarmede is Van den Berg niet verantwoord, want wie Recht spreekt, mag geen haarbreed van het Recht afwijken. Ter verzachting kunnen wij slechts aanvoeren, dat Matulesia zelf er niet tegen opzag om bijvoorbeeld den Radja van Tuhaha (toch geen „negorijman”) te laten slaan met een... rotan en hem in het blok te laten zetten, omdat hij niet krachtig genoeg in den oorlog hielp ¹⁾, zoodat die rotanstraf toch niet zulk een verschrikkelijk feit kan geweest zijn.

Dit neemt niet weg, dat deze door den Resident begane fout zeer te betreuren is, want, al zal men moeten toegeven, dat dit toch zeker geen reden mocht zijn om het geheele eiland tot verzet aan te sporen en des Residents bevelen niet langer op te volgen, daardoor verschaft hij Rhébok en Latumahina een prachtige gelegenheid om, door bij de bevolking verontwaardiging op te wekken, het reeds smeulende vuur aan te blazen en haar over te halen tot een lijdelijk verzet tegen den Resident, maar den eigenlijken opstand zullen zij hierdoor toch niet ontketend hebben, aangezien deze op grond van geheel andere motieven uitbrak.

In de eerste plaats, zoo zullen wij straks zien, was het er om te doen, zich van het Gouvernement af te scheuren en zich vrij en onafhankelijk te maken.

Pattiwaël noemde in zijn Verslag als tweede reden het „volgens Gouvernements* bevelen” moeten leveren van houtwerk voor Ambon. Daarbij kwam dan nog de ontevredenheid naar aanleiding van het gerucht betreffende de werving voor Java en menige andere grief, terwijl ik ook nog zal aantoonen, dat het verzet oorspronkelijk en reeds vroeger van Ambon en niet van Saparoea is uitgegaan en daarom is het, aangenomen, dat de Resident Rhébok en zijn vriend bij hunne bestraffing werkelijk „smadelijk” heeft behandeld, toch zeer moeilijk aan te nemen, dat dit het begin en de oorzaak van dezen opstand is geweest.

Ds. De Vries is van hetzelfde gevoelen, schrijvende:

„Dat het straffen dier beide burgers niet de aanleidende oorzaak van den opstand geweest is, maar dat die veel dieper gelegen is en verder gezocht moet worden”. (Doss. d. Vr. 3).

¹⁾ Door Ds. De Vries ontleend aan een der in het geheim door de Regenten aangehouden registers, n.l. van den Radja van Aboeboe op Noessa-Laut.

Doordat het oproer uitbarstte in den avond na de op Saparoea gehouden derde vergadering, waarin besloten werd om „alle bevelen van den Resident te weerstaan”, is men van dit laatste niets meer gewaar geworden en zoo kan de meening hebben post gevat, gelijk bij Pattiwaël, dat de bestraffing van Rhébok en Latumahina de aanleidende oorzaak is geweest voor den eigenlijken opstand, hetgeen, zooals wij nu al wel met zekerheid kunnen zeggen, niet het geval was.

En dan zijn er de vrij ernstige beschuldigingen, in Juli door de Hoofden te berde gebracht bij de besprekingen te Hatoeana¹⁾, in welks nabijheid de *Maria Reigersbergen* en de korvet *Iris* toen voor anker waren gekomen.

Daar Overste Pool, commandant van de *Iris*, op Haroekoe vernomen had, dat het oproer en misnoegen der Inlanders op Saparoea door de mishandeling en de knevelarijen van den Resident waren veroorzaakt, meende hij, dat men eerst nog door minzame onderhandelingen moest beproeven den vrede met de negorijen te herstellen. Daarom werd in een brief in het Maleisch tot de bewoners van Saparoea gezegd, dat wij niet waren gekomen om hen te beoorlogeren, doch om te onderzoeken, wat de oorzaak van hunne misnoegdheid was en men alsdan zou trachten zulks te verbeteren en hun recht zoude geschieden. (Boelen 41).

Deze brief werd, aan een stok met een witte vlag gebonden, den 12^{en} Juli 1817 op het strand geplaatst, toen niemand dien kwam halen, maar toch leidde dit ertoe, dat de Luitenant t.z. 1° klasse Ellinghuijzen van de *Maria Reigersbergen* den 14^{en} Juli, met den ouden Inlandschen loods Christiaansen (een Deen van geboorte, vroeger Luitenant bij onze Marine) als tolk, naar de opstandelingen werd gezonden, voor welke bespreking een tafel met stoelen op het strand werd gezet.

Toen vernam men de redenen voor hun misnoegdheid:

- 1°. „dat de knevelarijen van den Resident Van den Berg daarvan de oorzaak waren en dat hij het volk mishandelde;
- 2°. men wilde een dominee en een schoolmeester voor hun kinderen;

¹⁾ De negorij Hatawano ligt volgens een kaartje in Boelens boek ter plaatse, waar op ons kaartje Itawaka is geteekend, hetwelk iets meer westelijk moet liggen. De 4 later in de asch gelegde dorpen zijn vermoedelijk geweest: Iha, Nollot, Itawaka en Hatawano, alle op ongeveer een kwartier gaans van elkander verwijderd.

3°. men wilde geen papieren geld meer ontvangen". (Boelen, 42).

Ver Huell, deze klachten in zijne „Herinneringen" woordelijk overnemende, liet daaraan voorafgaan: „tenminste zij gaven als voorwendsels", hetgeen niet wegneemt, dat daardoor toch de indruk wordt gevestigd, als zou Van den Berg de bevolking op schandelijke wijze hebben behandeld, naar mijn meening echter zeer ter onrechte. Men oordeele zelf op grond van hetgeen Van Doren ons daaromtrent meer in finesses mededeelt en wat daarbij valt op te merken.

Bij de bespreking op het strand werd gevraagd „waarom zij den oorlog tegen de Nederlanders voerden, waarop door een der aanwezige hoofden, die het woord namens de inwoners van Hatoeana voerde, zeven der voornaamste grieven in het midden werden gebracht, die hen tot onttrekking aan het gezag der Nederlanders hadden aangespoord. Deze kwamen nagenoeg op de volgende bezwaren neer".

- 1°. „Voor het geloof, omdat zij in het uitoefenen van hunne godsdienst door het Nederlandsche Gouvernement belemmerd werden.
- 2°. Dat zij met papieren geld, door de Nederlanders ingevoerd, geen genoeg konden nemen, omdat zij daarmede in de kerk voor de armen niet konden zorgen, dewijl zij geen papieren geld in de bus konden steken¹⁾.
- 3°. Dat, nadat het papieren geld in omloop was gebracht, de Resident het weigerde in ontvangst te nemen, maar voor te doene betalingen aan den lande zilveren specie verlangde.
- 4°. Dat de Resident gedreigd had, hen bij weigering in de ketting te zullen sluiten en als gevangenen naar Batavia te zenden, doch dat zij, wanneer zij zilver geld gaven, daarvan vrij zouden zijn.
- 5°. Dat de Resident de vrijbrieven aan de burgers en inwoners had afgevraagd en deze, toen hij ze in handen had, niet terug wilde geven, dan tegen betaling van vijftig Sp. dollars zilver of wel zestig in koperen munt.
- 6°. Dat zij het inlandsch zout, den gedroogden visch en het gedroogde vleesch (dengdeng) zonder betaling moesten leveren.
- 7°. Dat alle werken en leverantiën van materialen, die vroeger door de Nederlanders en Engelschen betaald werden, thans van hen kosteloos werden verlangd".

¹⁾ Toen waren de papieren ropijen en de koperen bonko's als pasgeld in omloop (noot van Van Doren). De ropij had de waarde van één gulden in Indië, de bonko was 2 stuivers waard. (Boelen).

Bij de hier volgende beschouwingen zal ik wat dieper ingaan op een en ander, om vooral ook goed te laten uitkomen, dat vele van de te Ambon genomen maatregelen, welke, hetzij terecht of ten onrechte, bij de bevolking ontevredenheid hebben verwekt, een gevolg waren van uit Batavia gekregen orders en van het verzuim aldaar, om de Commissarissen van het hoognoodige te voorzien.

De eerste grief vernamen wij ook alreeds in punt 1 van Matulesia's verweerschrift, op bladzijde 258, terwijl de tweede nog wel later ter sprake komt.

In elk geval gaan deze beide klachten buiten Van den Berg om en zoo wil ik dan eerst de punten 6 en 7 in beschouwing nemen, waarin hij wel betrokken kan zijn geweest.

Op de eilanden was er groot gebrek aan zout, zoo deelt Van Middelkoop ons in zijn verweerschrift mede, terwijl er ook geen aanvoer van Java had plaats gehad, waarom hij de Residenten verzocht, de mogelijkheid na te gaan om zoutpannen aan te leggen. Toen de opstand uitbrak, hadden zij echter nog niet op die circulaire van 10 April 1817, No. 30, geantwoord, maar misschien, zoo veronderstelt Van der Kemp, was resident Van den Berg al met een proef begonnen, op grond, zoo vermoed ik (C.) van des Gouverneurs opmerking in diens aanschrijving om „niets onbeproefd te laten van des mogelijk in het heerschende gebrek aan zout, . . . naar vermogen te voorzien”. (V. d. K. 1919, 158 en 159).

De gedroogde visch en dengdeng waren noodig voor het eskader te Ambon, in het bijzonder voor *Z.M. Nassau*, welke daarvan niets meer voorhanden had, terwijl van deze artikelen al evenmin het noodige uit Java werd toegezonden.

Aangezien deze levensmiddelen niet op Ambon te verkrijgen waren, had Van Middelkoop zich bij Besluit van 30 April 1817 verplicht gezien: „bij wege van verdeeling een gedeelte der aangevraagde hoeveelheid van de Residentiën *Saparoea*, *Hila* en *Haroekoe* te requireeren . . .” tegen een prijs van 15 Rijksdaalders voor de dengdeng per pikol „om 's Gouvernements voordeel te behartigen en tevens de billijkheid te betrachten”, aldus niet zonder betaling, als in punt 6 gezegd werd, terwijl mag verondersteld worden, dat ook het daarin genoemde zout wel niet onbetaald zal zijn gebleven. De menschen van *Hila* en *Haroekoe* hadden hierin berust „doch die van *Saparoea* verzochten de betaling van 20 Rijksdaalders voor de dengdeng”, welke prijs daarvoor „bij groote benooidghheid”

in het laatst van het vorige Hollandsch bestuur „s o m s * wel” per pikol was betaald. (V. d. K. 1919, 163 en 164).

Daar het hier slechts ging om de kleine hoeveelheid van 1000 pond, waarvan te leveren: 500 door Hila, 200 door Haroekoe en 300 door Saparoea (Idema, 608), moet, waar vroeger eveneens een prijs van 15 Rijksdaalders per pikol* als normaal gold, deze eisch der Saparoeaneezen als vrij overdreven en de ontevredenheid daarover nogal onredelijk genoemd worden.

Punt 7 betrof, zoo valt alweder uit Van Middelkoops verweer af te leiden, den hout-aankoop en de levering van atappen en gabba-gabba ¹⁾, welke leveranties, zoo schrijft Van der Kemp, „stellig niet ten onrechte, tot de zeer ernstige grieven” behoorden.

De „aankap” was noodig voor de verdedigingswerken en de vervallen landsgebouwen, aldus Van Middelkoop, die de leveranties alweder verdeelde over Saparoea, Hila en Haroekoe, welke volgens hem niet het minste bezwaar hadden voor de ingezetenen, „daar die in vergelijking met vroeger geenszins overdreven waren en het loon ook billijk was, daar het hout niet het hunne was, maar op Gouvernementsgrond in het wild voortgroeide”, terwijl het met de leverantie van atappen en gabba-gabba al evenzoo gesteld was.

Prof. Idema vond een „S e c r e e t * Besluit van 12 April L.A.A. No. 36”, „„houdende Prijscurant voor te leveren Houtwerken en andere artikelen” ” (Idema 607), luidende:

„voor een balk 6 duim dik, lang 12 tot 18 voet	ropyen	2.16 ²⁾
idem onder de 6 d. d., l. 8 tot 12 v.	„	0.18
plank 1½ d. d., l. 12 tot 18 v.	„	0.18
idem boven 1½ d., l. na evenredigheid	„	2.—
paal van nany hout	„	2.—
palisade	„	0.05 ³⁾
100 atappen	„	1.6
100 gaba gaba	„	0.24”

De Vries deelt ons mede, dat het leveren van deze balken, palen enz., vooral die van nanyhout een zwaar werk was, zoodat deze leveranties „een zware druk voor het volk” beteekenden volgens

¹⁾ Atappen zijn de bladeren van sago- of nipahpalm, welke gebruikt worden voor dakbedekkingen en gabba-gabba zijn de hoofdnerven van den sagopalm, o.a. gebruikt voor wanden van huizen, voor banken, enz.

²⁾ De ropij had, gelijk bekend, de waarde van f 1.—. Bij de verdere opgaven heb ik ter verkorting enkele woorden alleen aangegeven met de door mij cursief gedrukte eerste letters.

³⁾ Dit zal wel moeten zijn 0,50.

Idema, meer door den zwaren arbeid voor zoovele verplichte leveringen dan door het bedrag, dat het volk er voor in handen kreeg. (Idema 606). Terwijl deze ook schrijft (blz. 609) „dat de houtleverende negorijen ressorteerende onder het Hoofdkasteel Nieuw Victoria het hard hadden te verantwoorden” en Buijskes noemde het desbetreffende Besluit van 12 April 1817 No. 39 als een voorbeeld van door Van Middelkoop „onoordeelkundig gegeven orders”.

De punten 6 en 7 gingen dus eveneens langs Van den Berg heen, zoodat ten aanzien van hem alleen de punten 3, 4 en 5 overblijven.

Wat punt 3 aangaat, zoo valt uit de woorden „te doene betalingen aan den lande” te concludeeren, dat dit op last van hoogerhand gebeurde en dat dit werkelijk zoo was, wordt bewezen door Matulesia's Bezwaarschrift, waar wij in punt 3 lezen:

- 3°. „Wij, het volk, kunnen geen papieren geld gebruiken in het dagelijksche leven. Weigeren wij, om het van het Gouvernement te ontvangen, dan worden wij streng gestraft. (Hieruit krijgt men den indruk, dat dit straffen in het algemeen geschiedde, C.). Daarbij komt nog, dat als wij iets uit het pakhuis van het Gouvernement koopen en wij wenschen dit met papieren geld te betalen, men het niet wil ontvangen*; wij moeten dan met zilvergeld* betalen”.

Daar nu het Gouvernementspakhuis zich te Ambon bevond, hebben wij hier dus het bewijs, dat het elders al precies zoo was en dus van hoogerhand moet voorgeschreven zijn geweest.

Het is bijna iets ongeloofelijks, dat een Staat zijn eigen papieren geld niet wil accepteren en ik meende dit in mijn boekje mogelijk hieraan te moeten toeschrijven, dat men wel eens getwijfeld heeft aan Van Middelkoops gezond verstand, doch thans blijkt mij, dat ik hem daardoor groot onrecht deed, hetgeen ik dan ook gaarne hier herstel, want al heeft Van der Kemp dit punt ook niet speciaal belicht, toch valt er wel eene verklaarbare reden voor te vinden in Van Middelkoops verdediging.

Het besluit der C.C.G.G. van 3 Februari 1817 No. 1 had commissarissen de stipte naleving der Muntvoorschriften gelast, voor „zoo veel de plaatselijke omstandigheden zulks maar eenigszins zullen gedoogen” (V. d. K. 1915, 25), en aangezien er groot gebrek was aan kasmiddelen, maakten commissarissen te Ambon spoed met de papieruitgifte, doch zij richtten slechts 3 wisselkantoren op: te Banda, Ternate en Ambon en stelden bovendien de omwisseling van kleine bedragen, als die van één gulden, afhankelijk „van den staat

hunner zilverkas", zoodat er voor de bevolking niet veel kwam van inwisseling van papier voor zilver en daar dit op de overige eilanden totaal was uitgesloten, werd bij Besluit van 10 April 1817 No. 18 bepaald, dat alle leveranties aldaar geheel in contanten uitbetaald zouden worden.

Nu was er echter groot gebrek aan muntspecie, terwijl de Regeering te Batavia daarin volstrekt niet voorzag en zoo is het dan wel verklaarbaar, om ten slotte niet vast te loopen met de betaling in zilver voor de leveranties, dat men geen papieren geld, voor den lande" in ontvangst wenschte te nemen. (V. d. K. 1915, 25 en 26 en V. d. K. 1919, 156-158).

De klacht in punt 4, waar gesproken wordt van 's Residents bedreiging met straf bij niet-betaling door de bevolking met de in punt 3 genoemde zilveren specie, vertoont eenige overeenkomst met het hiervoren geciteerde punt 3 uit Matulesia's Bezwaarschrift, waarin sprake is van bestraffing voor het niet willen ontvangen van papieren geld, zoodat, hoe onwaarschijnlijk het ook lijkt, daarvan toch wel iets kan waar zijn geweest.

Daar echter niet valt aan te nemen, dat de Resident de weigeraars als gevangenen naar Batavia zoude hebben durven opzenden, als dit niet van hoogerhand was bevolen, is hier, gezien ook het schijnbaar algemeene van de bestraffing, de veronderstelling al evenzeer gewettigd, dat hij ten deze eveneens heeft gehandeld overeenkomstig uit Ambon ontvangen instructies.

Ten aanzien van punt 5 moest Van den Berg nagaan, wie er tijdens het Engelsche Bestuur op onwettige wijze „burgers" waren geworden, teneinde deze weder „dat burgerrecht te ontnemen, zoodat zij weer werden, wat zij vroeger waren „negorijlui", op wie verplichte Heerendiensten rusten", zoo deelt Ds. De Vries ons mede (Doss. d. Vr. 3) en hij voegt er nog aan toe: „Dat verwekte ontevredenheid, want het gepleegde bedrog werd daarenboven gestraft. De Resident deed wat hem door den Gouverneur der Molukken bevolen was te doen*". Daarvoor heeft hij dus de vrijbrieven van de burgers en inwoners moeten opvragen.

In mijn boekje vooronderstelde ik, dat wij hier ten aanzien van de geëischte betaling te doen hadden met een soort „leges", doch Dr. Stapel maakte er mij op attent, dat daarvan geen sprake was en evenmin van eene betaling van 60 „bonko's", gelijk ik vermeende,

en dat die „vijftig Sp.(aansche) dollars zilver¹⁾ of wel 60 in koperen munt” de somma vertegenwoordigden van niet minder dan f 125.—.

Ook in de nieuwe bronnen vond ik geen verklaring voor dit zoo hooge bedrag, maar Dr. Stapel was zoo vriendelijk mij toe te staan, zijne meening over dit punt als volgt weer te geven:

„De kwestie van de vrijbrieven is voor een deel een vermoeden van mij, dat ik niet kan bewijzen. Vast staat, dat de Engelschen honderden vrijbrieven hadden uitgedeeld, toen hun bleek, dat ze de Molukken weer moesten afstaan. Vast staat ook, dat Van den Berg moest nagaan, welke vrijbrieven onwettig waren en dat hij daartoe inlevering van alle vrijbrieven had gelast, om dit te kunnen onderzoeken. Voorloopig ontbrak hem daartoe de tijd en dit wekte onrust bij de lieden, die vreesden, dat ze hun vrijbrief kwijt waren.

Het lijkt mij nu uitgesloten, dat Van den Berg alleen voor het onderzoek (dus inderdaad zoo iets als leges) f 125.— zou hebben geëischt van lieden, voor wie dit een kapitaal was; daarom vermoed ik, dat hij dit bedrag als een onderpand eischte, doch alleen, wanneer hij den vrijbrief teruggaf vóórdat daar officieel toestemming voor was gegeven: bleek men op wettige wijze aan z'n vrijbrief gekomen te zijn, dan zal dit bedrag zijn gerestitueerd. (Uit het woord „zal” moge blijken, dat dit een veronderstelling van mij is)”.

Zoo blijft er dan van alle deze klachten, voor zoover het Van den Berg betrof, vrijwel niets over.

Een bewijs voor de juistheid van Dr. Stapels vermoeden is er niet, doch van uitbuiting — hij zou die hooge bedragen ten eigen bate hebben kunnen aangewend — werd met geen woord gesproken en evenmin vernamen wij bij de bespreking te Hatoeana, gelijk wij zoo dadelijk zullen zien, nog iets van de „knevelarijen en de mishandeling”, zooals het aanvankelijk heette.

Ook van hoogerhand is er op dit punt niets ten nadeele van Van den Berg ingebracht, zelfs niet door Buijskes.

In zijn Rapport vermeent hij „met eenige zekerheid te kunnen vooronderstellen: dat de ingezetenen dier eilanden, vooral van de afgelegene residentien onder het voormalig bestier van de O.I. Comp^e*... door de residenten in het bijzonder, zeer gedrukt en gekneveld zijn geworden*”, waarvoor hij enkele voorbeelden aanhaalt van „onderscheiden residenten van Saparoea (: om van geene anderen melding te maken:)”,

¹⁾ De Spaansche dollar is hetzelfde als de Spaansche daalder (ook wel Sp. mat of Sp. reaál), zoo deelde Dr. Stapel mij mede.

die aldaar een aanzienlijk vermogen bijeen vergaard hadden. (V. d. Kemp 571).

Hij vooronderstelt, dat deze handelwijze op alle residentieën almede plaats gevonden heeft, „ofschoon Saparoua, als het sterkst bevolkt, en daardoor de grootste hoeveelheid nagelen opleverende eigenlijk het neusje van den zalm was”; en dan volgt woordelijk:

„dit zal dan ook de reden geweest zijn, dat de oud Gouverneur-Generaal Siberg, zijnen neef Van den Berg als Resident van Saparoua bij Uwe Excellentie (d.z. Commissarissen-Generaal, C.) heeft aanbevolen”.

Buijskes denkt er echter niet aan om ook maar met één woord te zeggen, dat Van den Berg er zich aan schuldig heeft gemaakt.

Onze Overgrootvader, die liever naar Indië ging dan op kosten van zijn schoonvader te leven (zie blz. 243), was er de man niet naar om de bevolking uit te buiten, doch hoe zou het mogelijk zijn geweest, zich in enkele weken zoodanig te verrijken, dat dit een algemeene ontevredenheid zou hebben kunnen verwekken?

Had Van den Berg er zich aan schuldig gemaakt, dan zou Buijskes in zijn Rapport, waarin hij alles opsomde, wat tot den opstand kon hebben geleid, dit stellig als een zeer belangrijke reden vermeld hebben.

Zich verrijken ten nadeele van de bevolking, dit lag niet in zijn aard, hetgeen men zal beamen, als men weet, hoe de Inlandsche bevolking zelf over hem dacht.

Ds. De Vries vertelt ons, dat volgens het getuigenis van de oudste dochter van den Sergeant-Commandant van het fort, Bombardier Verhagen, de Heer en Mevrouw Van den Berg zeer goed voor al hunne onderhoorigen waren; „een getuigenis dat algemeen mag heeten”, hetgeen ook bewezen wordt door de aanhankelijkheid van den slaaf, hunnen bediende Salomo uit Paperoe, die zich na den moord over hun des nachts gevonden, zwaar gewonde zoontje ontfermde. Men denke zich in, hoe gevaarlijk het voor hem was zich onder die omstandigheden in te laten met het Nederlandsche kind. Mevrouw Van den Berg moet op den 15^{en} Mei in haar angst op het fort aan iemand gevraagd hebben: „Wat hebben zij toch tegen den Resident? waarom willen zij hem vermoorden!”, waarop het antwoord luidde: „Oseij punja laki dija lagi satu wollanda”, „Uw man is ook een Hollander”. (Ds. De Vries).

„„Tuwan itoe ada baik”, „Die Mijnheer was goed!” zeggen allen, die hem gekend hebben”, zoo voegde Ds. De Vries er nog aan toe, en dit wordt evenzeer bevestigd door het Rapport Porto, waarin Rissakotta schrijft in verband met de belegering van het fort op 16 Mei:

„... maar vóór zijn (Matulesia's) aankomst had de Resident de witte vlag doen hijschen en zich nederig betoond („en toonde zich zeer welwillend”, in de vertaling van Ds. De Vries)¹⁾, want de Resident was een orang baroe (nieuweling, C.) en had de bevolking van het eiland nog in het geheel geen kwaad gedaan*. Maar zij (de opstandelingen) wilden van geen onderhandelingen weten”.

Doch wil men liever eenige min of meer officieele mededeelingen betreffende Van den Berghs bestuur om te weten, hoe hij zich gedroeg tegenover de bevolking, zoo diene, dat hij den 3^{en} Mei in een schrijven aan Commissarissen vroeg, hem te willen

„elucideeren (toelichten, C.) of den scheppers (roeiers, C.) voor de menigvuldige orangbays ten dienste van het Gouvernement voor het overbrengen van goederen, manschappen of brieven, een daggeld van vier stuivers per dag per hoofd moest worden geaccordeerd, zooals bij het Britsch Bestuur, zijnde bij het voormalig Hollandsch Bestuur geene uitbetaling aan hen gegeven”. (Idema 608).

Hieruit zien wij duidelijk, hoe hij, in stede van de bevolking te kort te doen, juist trachtte voor hare belangen op te komen.

Hierbij moet ik aantekenen, dat het antwoord op zijn vraag ons niet bekend is. Van den Berg moet echter, hetzij in afwachting daarvan, dan wel overeenkomstig de uit Ambon gekregen opdracht, deze diensten toch hebben betaald, want in Matulesia's, door de Regenten van Saparoea en Noessa Laoet d.d. 29 Mei 1817 ondertekend bezwaarschrift, lezen wij in de punten X en XI:

- X. „Wij zijn niet gewend, dat voor het overbrengen van de post naar Ceram maar vier gulden betaald wordt”. En:
- XI. „Voor het brengen der post naar Ambon en naderbij gelegen kantoren wordt twee gulden betaald: dit komt niet te pas”; letterlijk staat er „dit doet ons al te zeer”. (De Vr. 3).

¹⁾ Er stond (vermoedelijk zoo door Habbema vertaald): „en zich op allerlei wijze vernederd”, althans Van der Kemp, dit aldus overnemende, voegde er deze noot aan toe: „dan tondjokh segala pry karindahan” dus: „zich nederig betoond”, hetgeen vrijwel overeenkomt met de vertaling van Ds. De Vries, waarom ik deze beide vertalingen hier overnam.

Men zou zeggen, dat dit zelfs nog eene betere betaling was dan die van vier stuivers per dag en per hoofd onder het Britsche Bestuur. Ds De Vries merkte daarbij dan ook op :

„Punt 10 en 11 zijn beide ongegrond. Vier gulden voor het overbrengen van de post naar Ceram, dat twee man in een prauw zeer goed in één dag doen konden, gelijk zij het nu nog wel doen, was zeer goed betaald”.

Punt XI was inderdaad al even ongegrond, want al was de afstand van Saparoea tot Ambon veel grooter dan die naar Ceram, hier gold déze regeling, dat er een aantal „scheppers” voor vast was aange-steld, die voor die „naderbij gelegen kantoren” toch altijd f 2.— uitbetaald kregen, hoe kort de afstand ook was.

Vervolgens vernemen wij uit Van Middelkoops officiële verantwoording tegenover Heeren C.C.G.G., dat „twee der voornaamste Regenten”, n.l. de Radja's van Amet (op Noessa Laout) en Siri Sori (op Saparoea) bij hem waren gekomen. Een datum wordt niet genoemd, doch uit allerlei valt af te leiden, dat dit in April zal zijn geweest. (Zie blz. 282).

De Radja van Siri Sori (Serâni), Johannes Salomon Kyrauly, was nog wel de man, die, zooals wij straks zullen zien, speciaal naar Ambon ging om Commissarissen te waarschuwen voor hetgeen er broeide en in stede van dit op den hoogsten prijs te stellen, hield men hem te Ambon in stadsarrest, doch Van Middelkoop deelde alleen maar het volgende mede over het bezoek van deze twee Regenten :

Zij gaven „„de plechtigste verzekering van de trouwe verkleefdheid der volkeren van Saparoea en Noessa Laut, nevens de Cerammer negorijen aan het Nederlandsch Gouvernement, zoowel als van hun tevredenheid* over het bestuur en ook over den Resident aldaar*””. (V. d. K. 1919, 154).

Hier moet ik even opmerken, dat ik den Regent van Siri Sori (Serâni) „Kyrauly” blijf noemen, in tegenstelling met Van der Kemp, die in zijn boek van 1915 meende dien naam te moeten vervangen door Melojeor Kesaulya, omdat diens handteekening als Regent van Siri Sori (Serâni) op Matulesia's bezwaarschrift voorkomt, doch Van der Kemp heeft zich hier vergist, want de Regent van Siri Sori (Serâni), die te Ambon werd vastgehouden, ging volgens Van Middelkoops verweer met Beetjes terug naar Saparoea, waar hij op 20 Mei bij de landing dadelijk werd dood geschoten (zie blz. 280),

zoodat deze Radja onmogelijk het Bezwaarschrift, gedateerd 29 Mei 1817, kan hebben ondertekend, en Kesaulya dus een door Matulesia aangesteld Regent moet zijn geweest.

Dat Van Middelkoop zweeg over hetgeen Kyrauly mededeelde omtrent den voorgenomen opstand is zeer verklaarbaar, want dan zou hij zich zelf bezwaard hebben, aangezien hij verzuimde te laten onderzoeken in hoeverre deze mededeelingen al of niet juist waren. Wel merkte hij nog op: „zoo ver mij bekend is, hebben de twee radja's niettegenstaande hun verzekeringen over den geest des volks volstrekt van geen waaarde zijn gebleken, persoonlijk van hun trouw bewijzen gegeven*...”

Na het uitbreken van den opstand op Saparoea is het eerste gedeelte van het hier aangehaalde wel te begrijpen, doch wanneer wij het door mij gespatieerde in aanmerking nemen, alsook, dat Engelhard Kyrauly memoreert als „een waardig en respectabel man*” (V. d. K. 1911, 624), dan kan en mag niet worden aangenomen, dat deze Regenten Van Middelkoop onjuist zouden hebben ingelicht en dat zij werkelijk naar waarheid hebben kunnen getuigen, zal ook nog door het volgende duidelijk worden.

In de eerste plaats sloot de meerderheid van het volk zich met tegenzin en hoofdzakelijk uit vrees voor de terreur van de rebellen (men denke slechts aan de vergadering op 3 Mei in het bosch van Waehaum) bij den opstand aan en Ds. De Vries vertelt ons, dat er uit het volk stemmen zijn opgegaan om den resident te waarschuwen.

Zoowel voor „de trouwe verkleefdheid der volkeren van Saparoea en Noessa Laut”, als voor de genoemde vrees vinden wij een sterk bewijs in de verklaringen van den Regent van Akoon, D. J. Tuwan Kotta, die zich op 26 Juli 1817 in een prauw naar de bij Noessa Laut kruisende *Iris* begaf en den Commandant, Overste Pool, namens de Radja's der zeven negorijen van dit eiland, „die alle het Gouvernement getrouw waren gebleven”, om assistentie kwam vragen tegen de nog op het eiland aanwezige opstandelingen en tegen het geweld van Matulesia. Ook deelde hij toen nog mede „dat de Radja's en het meeste volk op Saparoea* het gouvernement genegen waren, maar dat zij te sterk onder den dwang van Matulesia stonden en niemand het durfde wagen een woord te spreken uit vrees hun kop te zullen verliezen*”. (Boelen, 61 en 62).

Daar nu de verklaring der beide Radja's omtrent „de verkleefdheid der volkeren van Saparoea en Noessa Laut” eerst een paar

maanden later en buiten eenig verband daarmede, door Tuwan Kotta volkomen bevestigd werd, kunnen wij verzekerd zijn van de betrouwbaarheid hunner mededeelingen aan Van Middelkoop en zoo zal stellig ook hun tevredenheidsbetuiging aangaande den Resident van Saparoea en diens bestuur op waarheid hebben berust.

Ten slotte dan nog deze officiële verklaring uit Van Middelkoops verantwoording aan Heeren C.C.G.G.:

„„Dan noch over dit (de volgens de Saparoeaneezen te lage betaling voor de dengdeng, C.), noch over de andere door hen na den opstand als bezwaar opgegeven punten, zoo min als over mishandelingen en onderdrukkingen, welke den Resident (van Saparoea, C.) ten laste gelegd worden van te hebben betracht zijn immer bij mij eenige klagten ingekomen of of petitiën gedaan””. (V. d. K. 1919, 164).

Men houde hierbij in het oog, dat Van Middelkoop dit niet neerschreef ter verdediging van Van den Berg, doch van zichzelf.

Wat Buijskes had op te merken over de ontevredenheid en de klachten der bevolking is te belangrijk om ook dit nog niet even hier weer te geven.

Naar aanleiding van den terugkeer van de Nederlanders zegt hij:

„...; een ieder was daarover ontevreden, en dat men de ingezetenen vervolgens op alle mogelijke wijzen van het verwacht wordende Nederlandsch gezag afkeerig heeft trachten te maken, geloof ik voor mij zeker, en wel voornamelijk door aan hun alle knevelarijen der vorige* Gouverneurs en Residenten te herinneren, en te voorspellen dat de voor hun zoo gunstige dispositiën betreffende de schoolmeesters, heeren-diensten, rekwisitiën, etc. dadelijk op den ouden voet zouden worden teruggebracht, dat zij in stede van klinkende munt (zooals onder de Engelschen, C.), weder papier zouden moeten ontvangen, dat hunne kinderen weder naar Java als soldaten met geweld zouden worden mede genomen, hun verders beklagende over het harde juk, dat zij andermaal zouden moeten dragen”, enz.

Dit moge sterk gelijken op een „leugenpropaganda” om het volk in eene bepaalde richting te stuwen, na mijne hiervoren gegeven beschouwingen, kan niet ontkend worden, dat er ook wel eenig onrecht is geschied en toch valt uit hetgeen er gebeurde bij en tijdens de besprekingen te Hatocana af te leiden, dat de aldaar en de door Matulesia te berde gebrachte klachten in hoofdzaak slechts voorwendsels waren, waarom ik nog even op die onderhandelingen moet terugkomen,

Nadat de zoo straks weergegeven zeven grieven waren ingediend, werd door de onzen gevraagd, wat zij verlangden als voorwaarden om weder tot rust en vrede te komen.

„Hierop nam een der hoofden het woord op en werd door verscheidene inwoners ondersteund. Hij zeide, dat zij twee predikanten van Batavia voor de godsdienstoefening verlangden.

Niets anders meer te verlangen hebbende*, werd overeengekomen, dat hunne grieven ter kennis van den Gouverneur zouden gebragt worden en dat als een voorloopige goede verstandhouding de witte vlag van het eiland en van den voortop der oorlogsvaartuigen zou blijven waaijen”. (v. Doren).

Dienzelfden 14^{en} Juli vertrok Luitenant t.z. Boelen nog des avonds met een orembaai naar Ambon, kwam daar na een moeilijke reis den 16^{en} Juli aan en keerde reeds den volgenden morgen om half acht met het antwoord op de door Boelen overgebrachte „voorslagen” terug.

Bij den noordelijken ingang van Straat Saparoea werd hij door 7 vaartuigen, met meer dan 300 koppen bemand, aangevallen „met den uitdrukkelijken last van Thomas Matulesia om den bevelhebber onzer orangbaai levendig of dood tot hem te brengen”, zoo vertelt Ver Huell ons. En dit geschiedde, niettegenstaande Boelen de witte vlag nog in top had.

Dank zij zijn stoutmoedig optreden, kwam hij den 19^{en} Juli behouden aan boord van de *Maria Reigersbergen* terug.

Het antwoord van de commissarissen vernamen wij niet, maar de onderhandelingen leidden tot niets en konden ook tot niets goeds leiden, omdat die goed bedoelde besprekingen gepaard gingen met een aaneenschakeling van verraad.

Behalve de door Matulesia bevolen verraderlijken aanval op Boelen, hield hij den op zijn verzoek den 17^{en} Juli als Parlementair gezonden adelporst 1^e kl. Feldmann en diens tolk Christiaansen twee dagen vast en deze werden zoo gemarteld, dat Christiaansen na zijn terugkeer als een waanzinnige over het dek liep, nu eens schreiende, dan weer lachende al maar roepende: „Ik heb geleden als Christus onder Pontius Pilatus”.

Na twee brieven van Feldman op 17 en 18 Juli, uit Saparoea op last van Matulesia geschreven, inhoudende „dat men den vrede begeerde* en verlangde met Kapitein-Luitenant Groot in onderhandeling te komen ten einde met de Hoofden van Saparoea te

spreken", ging Groot den 19^{en} Juli om 2 uur met Kapitein Crossier, die zich den vorigen dag met de „*Dispatch*” bij de *Maria Reigersbergen* en de *Iris* had gevoegd, en met den Luitenant t.z. Ellinghuizen naar den wal.

Den 18^{en} had Matulesia Feldmann reeds teruggezonden, „om den schijn van goede trouw te geven”. Deze, alhoewel hij geen Maleisch verstond, had zeer goed opgemerkt, hoe weinig vredelievend Matulesia en zijn mannen waren en rapporteerde dit, hetgeen Groot niet van plan deed veranderen, vermoedelijk, zoo meende Van der Kemp, om Christiaansen niet aan zijn lot over te laten.

Volgens zijn Journaal liet hij veiligheidshalve alle stukken „poin-teeren” op het punt der bijeenkomst.

Op het strand werden de officieren ontvangen door vier Regenten, die hen naar een daar opgeslagen „pondokh” leidden, alwaar, behalve Christiaansen, de Hoofden, deftig in zwarte rokken gedost en ongewapend overeenkomstig de schriftelijk gegeven belofte, vergaderd waren.

Met het oog op den voorgenomen verraderlijken overval was deze ontvangst in eene speciaal daarvoor opgeslagen loods wel een zeer geraffineerde, doch gelukkig verijdelde, opzet.

Na gezeten te zijn vroeg Groot „welke redenen hen bewogen hadden oorlog tegen de Nederlanders te voeren en of zij het belang hadden overwogen om den vrede te sluiten”, en „nadat zij zich een weinig bedacht hadden”, zoo schreef Van Doren, „was hun antwoord — het oude liedje — dat het om het geloof was”, en zoo werd dan ten tweede male niets meer vernomen van alle overige klachten en al evenmin over de knevelarijen en mishandelingen door den Resident.

Onverwacht — aldus geef ik hier verkort Boelens relaas over het verder verloop weder — veranderde het tooneel, want eenige Hoofden met een wapen in de hand, namen een dreigende houding aan en stelden scherpe vragen, doch tevens zag men buiten gewapende Inlanders naderen, de eene met een geweer de andere met een klewang, zoodat de officieren het geraden achtten naar de sloep terug te keeren, welke zij evenals Christiaansen, nadat hun door het opdringende volk bijna de pas was afgesneden, juist bereikten, toen Matulesia plots verscheen, als het sein voor den aanval, waaromtrent de hiervoren genoemde Regent van Akoon, Tuwan Kotta, aan Overste Pool mededeelde,

„dat hij den 19en Juli bij de vergadering met de Hollanders aan het strand was tegenwoordig geweest. Dat zich toen de

zich noemende, Kapitein Lucas (d. w. Matulesia volgens Tuwan Kotta's verklaring, C.) in de nabijheid van de pen-doppo (loods) had bevonden, na te voren aan alle Radja's en het volk order te hebben gegeven, om zoodra hij, Lucas, te voorschijn kwam, allen gezamenlijk op de Hollanders aan te vallen en hen het hoofd af te slaan". (Boelen, 61).

Verraderlijker kan het niet en als men nu ook nog weet, dat Matulesia in zijne circulaire van 12 Juli 1817 na de mededeeling, dat de Hoofden hoopten, dat hij de zaak zoude onderzoeken, schreef, zonder echter een onderzoek te hebben ingesteld:

„... ; ik heb toen gezegd, dat er oorlog gekomen is door den haat onzer vijanden. Laten wij dan die vijanden gaan opzoeken, en hoe kunnen wij dat doen, wanneer wij naar vredesvoorslagen luisteren”,

dan ziet men uit dit alles wel zeer duidelijk, dat Matulesia onder geen beding vrede wenschte, doch per sé den oorlog wilde met „de Compagnie”. Zoodat alle opgesomde grieven van de twee laatste maanden, al waren deze niet alle ongegrond, inderdaad niet veel anders dan „voorwendsels” waren „om met eenigen schijn van regt zich tegen ons Gouvernement te kunnen verzetten”, zooals Ver Huell bij het weergeven van die circulaire veronderstelde.

Den 20^{en} Juli ontving Groot een brief uit Saparoea, waarop hij, niettegenstaande de schandelijke behandeling van den vorigen dag, nog antwoordde, maar om 4 uur n.m. werden dan toch eindelijk de witte vlaggen op de drie schepen neergehaald, waarna nog twee brieven binnenkwamen, de laatste om 4 uur v.m. van den 21^{en} Juli, behelzende „dat hij (Matulesia) wel stilstand van wapenen verlangde, doch geen vrede kon maken*”.

Dienzelfden morgen gingen om half zes de sloepen in alle stilte tegelijk naar den wal voor eene landing te midden van de vier negorijen (zie de noot op blz. 263), welke onze mannen onder dekking van het scheepsgeschut bestormden en in brand staken, evenals de daar liggende vaartuigen, waarbij twee der onzen sneuvelden en er drie gewond werden, waarmede de beteugeling van den opstand, na de op 20 Mei zoo jammerlijk mislukte expeditie onder Beetjes, eindelijk op krachtige wijze werd hervat.

Wellicht wil men iets meer weten van den man, die op de Molukken zooveel onheil heeft gesticht.

Thomas Matulesia, ongeveer 34 jaar oud, was rijzig van gestalte en van een duister uitzicht, dat niet veel sprekends of vernuftigs

had, zoo teekende Ver Huell hem ons. Hij was Amboinees van geboorte, burger van Saparoea, wonende te Haria en beleed den Gereformeerden Godsdienst. Als voormalig Sergeant-Majoor bij de Britsche inlandsche militie had hij eenige militaire kundigheden. Deze, zijne bedrevenheid in lezen en schrijven en eene meer beschaafde opvoeding hadden hem tot hoofd van den opstand verheven.

Hij had den weidschen titel aangenomen van „Panhoelo Pangerang” of „Oppehoofd des oorlogs over de eilanden Honimoe, Haroekoe, Noessa Laut, Amboina, Ceram en nabij gelegen kusten” en had in die hoedanigheid een overheerschenden invloed op zijn landslieden.

Blijkbaar was het dus zijn geheele opzet om alle eilanden in den oorlog te betrekken, waarin hij volkomen is geslaagd, want toen Buijskes te Ambon kwam, waren zij alle, behalve Amboina, waar zich dit beperkte tot vele negorijen, in opstand, welke vrijwel gelijktijdig van Saparoea dadelijk daarheen was overgeslagen.

De handelingen van één Resident, i.c. dien van Honimoe, kunnen, vooral in zulk een korten tijd, dan ook wel heel moeilijk van veel invloed zijn geweest op het ontstaan van dit algemeen verzet.

De eenige grief, welke Buijskes in zijn Rapport tegen Van den Berg heeft geuit, is deze, dat het hem onbegrijpelijk voorkomt, dat de Resident niets heeft bespeurd van de oproerige bewegingen, welke reeds begin Mei op Saparoea hadden plaats gehad.

Hierbij zij opgemerkt, dat, gelijk dadelijk zal blijken, de rebellen niet alleen hier, maar evenzeer op de andere eilanden alle voorbereidingen zoo uitstekend geheim hebben weten te houden, dat zelfs de hooge Heeren te Ambon, niettegenstaande een onderzoek in verschillende richtingen, er al evenmin iets van gewaar zijn geworden, waarbij men echter vooral niet uit het oog mag verliezen, dat er in die dagen van eene geheime Recherche, zooals wij die in Indië gekend hebben, geen sprake was.

En toch moet volgens Van Doren Van den Berg er niet geheel onkundig van zijn gebleven, dat er iets broeide, waaromtrent hij ons het volgende in zijn boekje „Thomas Matulesia” mededeelt:

„De Resident van Saparoea, de Heer Van den Berg, had reeds eenige dagen over zekere geruchten eener heerschende ontevredenheid onder de inwoners van Saparoea hooren mompelen, doch, overtuigd, dat hij in het uitoefenen zijner pligten billijkerwijze en zonder overdreven ijver* de bevelen van den Gouverneur der

Molukken handhaafde, vond hij, dat er geene redenen bestonden, om aan zulke marktpraatjes geloof te hechten.

Zekere Pieter Matheus Soehoka kwam echter in vertrouwen die geruchten mededeelen, waarop hij de zaak onder 'shands liet onderzoeken.

Hij liet ten overvloede de Regenten van Booy en Nollot¹⁾ bij zich komen; en op de verklaring van deze beide Radja's, dat er niets van aan was, maar dat het kwaadwillige praatjes waren, liet hij den vorgenoemden Soehoka binnen 's huis met rôtan-slagen afstraffen. Een paar dagen later vertelde de njora (echtgenoot) van den Radja van Nollot in hare onnoozelheid aan Mevrouw Van den Berg, terwijl zij met haar een kop koffij gebruikte, dat Soehoka de waarheid gesproken had, en hij derhalve onregtvaardig was gestraft, aangezien er dagelijks vereenigingen te Nollot plaats hadden en de negorijvolken hunne wapenen in gereedheid brachten".

Al zou men eenigszins geneigd zijn aan de waarheid van dit verhaaltje te twijfelen, want hoe kon Van Doren bijvoorbeeld weten, wat de njora tegen Mevrouw Van den Berg gezegd heeft, toch is het niet zoo onwaarschijnlijk.

Wij weten niet, wanneer de vrouw van den Radja haar bezoek op het Residentiehuis bracht, doch dit moet dan, naar het mij voorkomt, geweest zijn zeer kort voor het uitbreken van den opstand. Het in gereedheid brengen van de wapenen wijst daar reeds op, doch bovendien is het ondenkbaar, dat Van den Berg nog langer zou getwijfeld hebben aan de mededeelingen van Soehoka, nu deze bevestigd waren geworden door de echtgenoot van den man, die hem om den tuin had geleid, terwijl het evenzeer als uitgesloten geacht moet worden, dat hij, met zijn meer dan eens aan den dag getreden voortvarendheid, (Hoofdstuk II levert daarvoor enkele bewijzen) zijn Chef te Ambon niet onmiddellijk daarna zou hebben ingelicht.

Van Doren zegt wel, dat de njora Mevrouw Van den Berg „in hare onnoozelheid" zou verteld hebben, wat er gaande was, doch gezien de goede verstandhouding tusschen de beide dames, blijkende uit het vriendschappelijk koffiebezoek, is het zeer aannemelijk, dat zij langs dezen weg den Resident nog op het laatste oogenblik heeft willen waarschuwen voor het dreigende gevaar, gelijk ook anderen gepoogd hebben onzen Bestuursambtenaren daarvoor de oogen te openen.

¹⁾ Zeer wijselijk koos hij hiervoor dus Regenten van twee negorijen, waarvan de eene geheel in het Zuiden, de andere in het Noorden van het eiland was gelegen. C.

Zoo wordt het dan volkomen duidelijk voor ons, hoe Van den Berg er toe kwam om op Woensdag, den 14^{en} Mei, nog juist vóór het uitbarsten van den opstand, maar ook niet eerder, zijn oppasser te gelasten, met de voor vertrek gereed liggende orembaai mede te gaan om den Gouverneur omtrent de loopende geruchten in te lichten en den Radja van Porto, Salemba, in den morgen van dienzelfden dag op te dragen, zich gereed te houden voor het overbrengen van een dienstbrief naar Ambon, welke goed bedoelde pogingen faalden, omdat het daarvoor tóén alreeds te laat was.

Het is wel zeer te betreuren, dat de waarheid omtrent hetgeen er broeide, niet eerder tot Van den Berg is doorgedrongen, want bij tijdige waarschuwing zouden krachtige maatregelen, vanuit Ambon genomen, nog veel hebben kunnen voorkomen, tenminste, wanneer ook dáár de oogen niet te laat waren opengegaan.

Van Doren schreef naar aanleiding hiervan terecht: „Het scheen, alsof Saparoea voor een opstand gedoemd was”, want hetgeen zich hier had afgespeeld met Soehoka, zien wij vrijwel op precies dezelfde wijze gebeuren op Ambon en ook op Haroekoe.

De patih van Siri-Sori, Serâni (Christen)¹⁾, Johannes Salomon Kyrauly, hiervoren reeds genoemd, moet alreeds eerder het plan voor een opstand vernomen hebben, hetwelk, zooals straks zal blijken, beraamd werd op Hitoë, doch hij durfde dit niet aan Van den Berg mede te deelen, vrezende, dat, wanneer deze hem als den zegsman noemde, hij met zijn geheele familie zou worden omgebracht, waarom hij, gelijk wij reeds lazen, persoonlijk naar Ambon ging om den Gouverneur daarover in te lichten, maar noch Van Middelkoop, noch Engelhard wilden blijkbaar geloof slaan aan zijne „confidentieele kennisgeving” en hielden hem in stadsarrest, aldus Van Doren.

Al werd dit laatste ook door beide Commissarissen verzwegen, indirect wordt het door Van Middelkoop zelf bevestigd door zijn verweerschrift, waarin hij schreef: „althans goed of kwaadschiks, ging de regent van Siri Sori (op 17 Mei van Ambon, C.) met de expeditie Beetjes naar Saparoea waar hij aanstonds werd omgebracht”. (V. d. K. 1919, 154).

Zooals wij reeds lazen, vervoegde ook de Radja van Amet zich

¹⁾ Siri Sori was verdeeld in twee wijken, de genoemde en Siri Sori, Islam, met een Christen- en een Mohammedaansch hoofd, terwijl het Christenhoofd de baas was. In later jaren zijn de twee bevolkingsgroepen met verschillend geloof op eigen verzoek gescheiden, zoodat er thans twee dorpen Siri Sori zijn, zooals op het schetskaartje te zien is.

bij Van Middelkoop, die echter niet, om welke reden dan ook, werd vastgehouden, want tijdens het uitbreken van den opstand bevond hij zich op Saparoea en moet daar in het fort Duurstede gelijk met de anderen zijn gedood.

Nu wij weten, hoe men te Ambon in gebreke bleef na Kyrauly's mededeelingen, kunnen wij Van den Berg niet al te hard vallen voor het gebeurde met Soehoka, want hij stelde tenminste nog een onderzoek in. Toch is het zeer jammer, dat hij hem ten gevolge van de valsche verklaringen der beide Radja's onrechtvaardig heeft gestraft, want dit deed Soehoka overloopen naar de rebellen.

Maar ook deze fout van Van den Berg kan niet van invloed zijn geweest op den opstand, omdat men met de voorbereiding daarvan reeds veel eerder en elders was aangevangen, gelijk ik reeds opmerkte.

Op Haroekoe was het Resident Uitenbroek, die al even weinig geloof hechtte aan de hem door de onder het Britsche Bestuur ontslagen Radja's van Pelauw en Aboro verstrekte mededeelingen omtrent geheime bijeenkomsten.

Den 24^{en} April, zoo schreef hij in zijn brief d.d. 25 April 1817 aan Van Middelkoop, was de oud-Radja van Aboro „hem in secretesse komen rapporteeren, als dat zich een gerucht verspreidde, dat er een samenrotting tusschen de volken van Hila met die van de negorij Pilau plaats vond”. (V. d. K. 1919, 150 en 151).

De oud-Radja van Pelauw schijnt volgens dit schrijven niet persoonlijk bij Uitenbroek te zijn geweest, doch de Radja van Aboro, die het bovenstaande zelf van dien Radja, zijn zwager, vernomen had, legde een rapport van hem over, waaruit tevens kwam te blijken, dat bereids den 4^{en} April op een stukje land, Seering Kanjas genaamd, nabij Liang, liggende op Hitoe, ongeveer midden tusschen Hila en Pilou¹⁾, een aantal van 80 mannen gedurende vier dagen bijeen waren geweest en op den 9^{en} daaraanvolgende nog eens 50 man gedurende drie dagen, „zonder te weten wat dezelve aldaar hadden verricht”.

Nadat de Radja van Samet op Haroekoe Uitenbroek ook alweder had verzekerd, dat al deze mededeelingen valsch waren, liet deze de

¹⁾ Die combinatie van samenzweerders, behoorende tot de eilanden Ambon en Haroekoe, is niet zoo verwonderlijk, als men weet, dat de bevolking van Liang enz. zich zoo zeer tot die van Haroekoe gevoelde aangetrokken, dat zij zelfs verzocht heeft onder het bestuur aldaar gebracht te worden. (V. d. K. 1919, 151.).

beide oud-Radja's van Pelauw en Aboro naar Ambon zenden, volgens Van Middelkoop in Mei, „zoo om nader explicatiën te geven” (V. d. K. 1919, 150), „waar zij, evenals de Radja van Siry Sory, Serâni, onder strikte surveillantie der politie bleven”, zoo vertelt Van Doren ons. Bij hun aankomst bevond Kyrauly zich dus reeds aldaar in stadsarrest en aangezien Uitenbroek reeds den 24^{en} April door de Radja's was ingelicht, terwijl hier de grootste spoed geboden was, zullen zij zeker in de allereerste dagen van Mei te Ambon zijn aangekomen, zoodat Kyrauly zich hoogst waarschijnlijk reeds in April bij de Commissarissen zal hebben vervoegd en naar alle waarschijnlijkheid niet zoo heel lang na de op 4 en 9 April gehouden geheime samenkomsten nabij Liang.

Al beschouwde Van Middelkoop den Radja van Pelau als onbetrouwbaar — aan het slot van zijn verweer gaf hij daarover nog een m.i. niet erg steekhoudende beschouwing (V. d. K. 1919, 165) — zoo laat het zich toch wel verklaren, dat de H.H. Commissarissen eindelijk door deze tweede waarschuwing wakker geschrikt, in verschillende richtingen op de beide eilanden een onderzoek lieten instellen.

De rapporten, over deze onderzoeken bij Van Middelkoop ingekomen, „deden hem over de beweerde samenrotting gerust* zijn”, zoo merkte hij in zijne verdediging op, „ofschoon à posteriori beschouwd er alle grond is te gelooven*, dat er iets van dien aard heeft plaats gehad”. Men ziet hoe handig men ons alweder had weten te misleiden, maar of Van Middelkoop werkelijk zoo „gerust” was, als hij schreef, men zou het eenigszins betwijfelen, te oordeelen naar de door hem genomen maatregelen, welke helaas niet veel beteekenden, omdat hem nu eenmaal de middelen daartoe ontbraken.

Engelhard vond volgens Van Middelkoop al de ingekomen waarschuwingen „zeer verward, speculatief en duister”, maar toch liet deze het fortje Hoorn te Pelauw bezetten door een sergeant, een korporaal en 6 soldaten en zond hij eenige manschappen naar Hila, ter bezetting van het daaraan onderhoorige Hitoelama (zie schetskaartje), maar dit was dan ook alles, waarbij dadelijk dient vermeld, dat Overste Kraijenhoff geen enkelen man méér kon missen. (V. d. K. 1919, 150-154).

Voor al hetgeen Engelhard omtrent de waarschuwing van beide Radja's mededeelt in zijn Bataviaasch Verslag is van zeer veel belang, omdat wij daaruit zien, wanneer, waar, hoe en waarom de geheele opstand werd voorbereid.

„Op den 20^{en} April en dus slegts 21 dagen na dat de Heer Van den Berg het gezag op Sapparoua had aanvaard, hadden de gewezene Radja's van Polouw en Aboro, beiden aan het Nederlandsche Gouvernement ten nauwsten gehecht, den Resident van Haroekoe verwittigd¹⁾, dat er een bijeenkomst in de bosschen van het district Liang* belegd was, sterk over de 100 koppen (hij zal dus wel de grootere bijeenkomst op 4 April bedoeld hebben, C.), alwaar men ene conspiratie tegens het Nederlandsche Gouvernement stond te smeden, bij welke gelegenheid zich dat vloekgespan op de plegtigste wijze met een stond te verbinden om door het afzenden van opene brieven aan de volkeren van Ceram* en elders* hun te inclineren om zich van het Nederlandsche Gouvernement af te scheuren, en tot die samenswering uit te noodigen*; de zwakke staat der bezetting kennende, zoude dit hun boos voornemen aanmerkelijk hebben gefaciliteerd”.

Hier zij dan nog aan toegevoegd, hetgeen Buijskes over die samenzweringen in zijn Rapport schreef:

„...; ik herzegge smeulend vuur van oproer, wijl het blijkt dat reeds zeer weinige dagen na de overname hier en daar samenrottingen hebben plaats gehad, dat er correspondentie is gehouden tusschen de ingezetenen van Hitou* en die van de noordkust van Haroukou en waarschijnlijk met die van Sapparoua*, waarin zij lieden zich onderling met zware eeden verbonden, zich vrij en onafhankelijk te zullen maken”.

Door deze aanhaling, zoowel als die van Engelhard, weten wij dan:

- 1°. dat het er om te doen was, zich van het Gouvernement af te scheuren en zich vrij en onafhankelijk te maken, hetgeen niets had uit te staan met bestuursdaden, op Saparoea;
- 2°. dat er reeds zeer weinige dagen na de overname van de

¹⁾ De hier genoemde dag van „20 April” is niet juist, want Uitenbroek zelf noemde als datum in zijn brief aan Van Middelkoop: „den 24sten” van die maand. (V. d. K. 1919, 150). — En dan is er nog een verschil: Engelhard, die niet geloofde aan Van den Bergs schuld, schrijft hier: „en dus 21 dagen nadat” deze het gezag had aanvaard, hetgeen had moeten zijn „30 dagen”, tenzij, gelijk Van der Kemp in verband hiermede oppert. Van den Berg in stede van op 21, welken datum hij aan de stukken had ontleend, op 30 of 31 Maart in functie zou zijn getreden. (V. d. K. 1915, 6, noot 1). — Moeilijk is na te gaan, wat nu werkelijk juist is, al komt mij 21 Maart als het meest waarschijnlijke voor, aangezien de officiële plechtige overgave van de Molukken op 25 Maart plaats had, zoodat bij een in functie treden op 30 of 31 Maart het ressort Saparoea gedurende $\pm$ 5 dagen zonder bestuur zou zijn geweest en dit terwijl Van den Berg zich daar reeds vanaf den 15en Maart bevond.

Molukken samenrottingen plaats hadden¹⁾, zoodat elke gedachte aan eenig verband tusschen deze en Van den Bergs bestuur, gedurende die eerste dagen, uitgesloten is en dit te meer, omdat

- 3°. het schiereiland Hitou, waarop Liang ligt, deel uitmaakt van Ambon, zoodat de uitnoodigingen tot de samenzwering van dit eiland uitgingen en de haard van het verzet zich dus op Ambon bevond en niet op Saparoea.

Daarvoor vinden wij ook nog een bewijs in Buijskes' „Verslag zijner Verrichtingen”, hiervoren reeds aangehaald, waarin hij zegt:

„Zoodra ik het gezag had overgenomen... en van de positie der muitelingen behoorlijk onderrigt was, begreep ik, dat het volstrekt noodzakelijk zoude zijn, om de oproerige negorijen op de kust van Hitou het eerst tot onderwerping te dwingen, en de rust op het eiland Amboina te herstellen en te verzekeren voor en aler men iets met voordeel en zonder gevaar tegen de muitelingen op Saparoua en verdere naburige eilanden konde ondernemen”. (Alle spatiëeringen zijn van mij, C.).

Dit is hoogst merkwaardig, omdat men allicht in de meening verkeerd zal hebben, dat de geheele opstand zijn oorsprong had op Saparoea, daar zich hier de hoofdaanleggers, Matulesia en Rhébok, bevonden en het oproer ook dáár uitbrak.

Zoo is het dan volkomen begrijpelijk, hoe de beweging dadelijk van Saparoea naar Ambon kon overslaan en hoe de toestand, als een gevolg van de uitvoerige voorbereiding van den opstand op dit eiland, zich dáár direct zóó ernstig kon laten aanzien, dat de Commissarissen alle aanwezige linesschepen noodig achtten voor de verdediging van de hoofdplaats. (V. d. K.).

Ver Huell had voorgesteld onmiddellijk met zijn schip naar Saparoea te zeilen, „het fort Duurstede te bezetten en het oproer krachtig* tegen te gaan. Men wilde echter de hoofdplaats van den hĳstand van een der groote schepen niet ontblooten”, maar Buijskes rapporteerde aan den Koning, „dat men geen der twee Linesschepen (:de *Evertsen* en *Nassau*;) naar Saparoea had opgezonden... om dezelve ten allen tijde disponibel te hebben om daarmede te kunnen vlugten*, tenminste”, zoo schreef hij, „alle genomen maatregelen hebben mij in dit denkbeeld bevestigd”. (V. d. K. 1913, 8).

¹⁾ Wanneer wij het overgelegde rapport van den oud-Radja van Pelouw mogen gelooven, dan waren het niet meer dan 10 dagen, n.l. van 25 Maart tot 4 April.

Deze handelwijze der Commissarissen, uitsluitend voortspruitende uit persoonlijke overwegingen, was wel een hoogst afkeurenswaardige, want bij uitvoering van Ver Huells plan, zou het fort, in stede van eerst op den 3^{en} Augustus door de *Maria Reigersbergen*, reeds in Mei hernomen zijn, de expeditie Beetjes zou achterwege zijn gebleven, zoodat deze en zijn ongeveer 200 mannen niet den dood zouden hebben gevonden, (zie blz. 301), gezwezen nog van het verlies, toegebracht aan ons militair prestige, al hetwelk heeft bijgedragen tot een verlenging van den opstand, omdat nu een tweede expeditie moest worden uitgerust, waardoor de opstandelingen ruimschoots tijd kregen om het eiland Saparoea krachtig te versterken, ten gevolge waarvan onze strijd ook nog aanzienlijk werd verzwaard.

Hiermede heb ik dan het voornaamste naar voren gebracht om te doen zien, welke de redenen waren voor de ontevredenheid en het uitbreken van den opstand, alsook in hoeverre de klachten van de bevolking gegrond waren, waarbij het niet was uitgesloten, dat Van den Berg als onervaren resident, zonder eenige opleiding voor zijn moeilijke taak, door onoordeelkundig en wellicht hard optreden, waarvan men hem ook al heeft beschuldigd, zoude gevallen zijn als een slachtoffer van eigen daden, zooals niet alleen Van der Kemp het ergens, maar zelfs de Gouverneur-Generaal het heeft voorgesteld.

Thans kunnen wij echter op grond van al het vorenstaande met zekerheid zeggen, dat dit in geen deele het geval is geweest en dan vraagt men zich af, hoe Gouverneur-Generaal Van der Capellen, d.d. 14 October 1817, aan den Heer A. R. Falck, toen Secretaris van Staat en van 1818-1821 Minister van Koloniën, meende te mogen schrijven: „De Resident Van den Berg schijnt (aldus vóór dat hij daarnaar een onderzoek had laten instellen of althans vóór dat hem het resultaat daarvan bekend was, C.), voor het grootst gedeelte schuld aan dien opstand te zijn geweest. Gij weet dat hij met vrouw en kinderen het slagtoffer daarvan geweest is”. (V. d. K. 1915, 28).

Nu werd dit weliswaar gezegd in een particulier schrijven, „Maar”, zoo merkt Van der Kemp zeer terecht op, „een particuliere correspondentie als van landvoogd Van der Capellen met minister Falck loopt als regel over officiële zaken: het geheele bestuur over de jaren dier briefwisseling wordt er als het ware op aangename, belangwekkende wijze uiteengezet” (V. d. K. 1915, XXVIII), zoodat daaraan m.i. veel waarde mag worden gehecht.

Het doet er namelijk weinig toe, of die brief aan Falck werd gezon-

den, toen hij nog Secretaris van Staat was, want deze, zoowel als Van der Capellens zoo dadelijk nog aan te halen brief van 8 Juli 1817 heeft Falck in zijn „Gedenkschriften” vastgelegd, waaraan Van der Kemp ze ontleend heeft, zoodat hetgeen hij hier opmerkte, evenzeer toepasselijk is op déze twee aan Falck gerichte brieven, al was hij toen nog geen Minister van Koloniën.

Hierdoor zou dus Van der Cappelens beschuldiging ten eeuwigen dage op den Resident van Saparoea blijven rusten, ware het niet, dat na bestudeering van de het laatst verschenen gegevens (bron 9 t/m 12) nog overtuigender dan in „Herinneringen mijner Jeugd” is komen vast te staan, dat Van den Berg, niettegenstaande de door hem begane fouten, feitelijk geen schuld heeft gehad aan het uitbreken van den opstand, waardoor deze bedekte aantijging van 's Konings hoogsten ambtenaar in Indië dus voorgoed is ontzenuwd.

En wanneer ik hier dan ook nog in verband met Van der Kemps al even ongemotiveerde insinuaties — men zie blz. 304 en 306 — aanhaal uit Mr. C. Steinmetz' bespreking van mijn boekje in Cultureel Indië, Sept./Oct. Afl. 1943, blz. 237, diens woorden betreffende onzen overgrootvader: „die als resident zijn plicht deed door het fort met het handjevol manschappen (12) tegen eenige honderden aanvallers te verdedigen —” dan meen ik thans wel te mogen zeggen, dat Van den Berg door dit alles volkomen is gerehabiliteerd en dat hij zijn plicht naar beste weten heeft vervuld.

Nadat ik in den aanvang daarvoor de nieuwsgierigheid heb opgewekt, zal men hoogst waarschijnlijk nu ook nog wel willen vernemen, welk aandeel Van Middelkoop en Engelhard hebben gehad in de Tragedie op Saparoea, een vraag, welke ook daarom niet onbeantwoord mag blijven, omdat ontegenzeggelijk het slechte beleid te Ambon daarop van zeer veel invloed is geweest.

Buijskes' zoo even aangehaalde woorden „... ; ik herzegge smeulend vuur enz” vingen aldus aan:

„Onvergeeflijk zijn dus eenige dispositiën door den Gouverneur (van Ambon, C.) kort na de overname genomen in de gesteldheid waarin hij zich bevond, en hebben niet anders kunnen dienen als om het reeds smeulend vuur van oproer te eerder aan te blazen*”.

Maar ook zijn er ernstige grieven tegen de beide Commissarissen ingebracht n.a.v. de slechte verstandhouding tusschen hen beiden, tengevolge waarvan hun beleid veel te wenschen overliet.

Van de Wall geeft ons daaromtrent een vrij duidelijk en beknopt beeld in zijn boek „Figuren en feiten uit den Compagniestijd”.

Klaarblijkelijk heeft hij dit in hoofdzaak ontleend aan twee door Engelhard te Ambon geschreven en tegelijk op 12 Juni 1817 verzonden brieven betreffende Van Middelkoops gedragingen (respectievelijk in druk 3 en 20 bladzijden lang), de eerste gericht aan C.C.G.G., de andere aan zijn zwager Mr. Senn van Basel te Batavia, met de bedoeling, dat deze de C.C.G.G. nader zou inlichten. (V. d. K. 1911, 531).

Van de Walls beschouwingen komen in het kort hierop neer:

Toen Van Middelkoop op 25 Maart 1817 Gouverneur werd van dit „zeer moeilijk te besturen gewest, waartoe hij geheel onbekwaam was”, steeg hem de glans van deze positie naar het hoofd en „maakten zich een onverdragelijke hoogmoed en eigenzinnigheid van hem meester”, waaraan het wellicht is toe te schrijven geweest, dat hij „als Gouverneur van Amboina de wonderlijkste dingen heeft uitgehaald”.

„Dagelijks vielen er twisten en oneenigheden met Engelhard voor, die van een zeer nadeeligen invloed waren op het bestuursbeleid van den nieuwen Gouverneur”.

„De lotgevallen van de twee Commissarissen en hun voortdurende ruzies zouden danig op de lachspieren hebben gewerkt, als niet het geheele eiland S a p a r o e a * in het teken van den opstand stond, en ingrijpende hulp dringend noodig was, hetgeen den ernst van den toestand teekende”.

„Voor al Van Middelkoop sloeg een slecht figuur als Gouverneur, en zijn houding en gedragingen als zoodanig hebben de tijdgenooten wel eens doen twijfelen aan zijn gezond verstand”.

In hoeverre was nu zijn mede-commissaris Engelhard debet aan zulk een slecht bestuur?

Van de Wall geeft ons daarop het antwoord:

„De zwakheid en toegevendheid, welke Engelhard in deze zaak betoonde jegens Van Middelkoop, (n.l. ten aanzien van hun twisten en den invloed daarvan op het bestuursbeleid, C.) zijn hem als groote fouten aangerekend en hebben hem veel van de algemeene achting doen verliezen, zoowel die van zijn tijdgenooten als die van het nageslacht. Indien hij tijdig de Commissarissen-generaal onderricht had * van de handelingen van dezen Gouverneur, welke in strijd waren met het gezag en de waardigheid van den Nederlandschen Staat en de Commissarissen-Generaal, die hij vertegenwoordigde, zou veel onheil zijn voorkomen*.

Beiden * hebben op treurige wijze in de vervulling van

hun plichten gefaald, en door hun wanbeleid medegewerkt tot den opstand van Saparoea*, die aan zoo velen het leven heeft gekost”.

Door Engelhard zelf wordt dit bevestigd in zijn brief aan zijn zwager, Mr. Senn van Basel, al stelt hij het daarin ook voor, als zoude Van Middelkoop alleen de schuldige zijn, waar hij schrijft:

„Zeker is het dat het bestuur van den Heer V. M. en de verordeningen, die Z.Ed. in het bestuur maakte wat zijn administratie betreft, niettegenstaande het ons bij instructie voorgeschrevene om de zaken van bestuur provisioneel te houden op het principe door de Engelschen ingevoerd, veelal bijgedragen heeft tot de onlusten te Saparoea; de bewijzen zijn te blijkbaar dan dat zulks zoude kunnen worden tegengesproken door hem zelven”.

En wanneer Van Middelkoop den 8^{en} Juni 1817 in een vlaag van woede zijn functie neerlegt en zich bij den Militairen Commandant, Overste Krayenhoff, in arrest wil stellen en aan dezen te kennen geeft, dat al zijne papieren verzegeld moeten worden, schrijft Engelhard naar aanleiding daarvan in dienzelfden brief:

„N.B. Dit zegelen van papieren zal men ligt gevoelen was eene noodzakelijkheid, om voor mij onbekend te houden zijn genomen mesures, en het bestuur der zaken van de Molukken als Gouverneur, en voor hoeveel hij aandeel heeft in de opstand van Saparoua, waarvan hij nu wel de schuld zoude werpen op den ongelukkigen Van den Berg, met die te beschuldigen van bedrijven, waartoe hij zelve de order gegeven (had) en die hij nu wel zoude negeeren in de veronderstelling de archieven te Saparoea wel zullen verloren of verbrand zijn”.

Hiermede treedt dan tevens Engelhards schuld aan de tragedie aan het licht, want als Eerste Commissaris, hetgeen hij gebleven was ook na Van Middelkoops benoeming tot Gouverneur¹⁾, had hij nimmer mogen gedoogen, dat deze orders uitgaaf, nog wel in strijd met de medegekrege instructie, welke aanleiding konden geven tot het uitbarsten van den opstand op Saparoea.

Het is wel bijzonder tragisch, dat Engelhard door zijn dralen en veel te groote lijdzaamheid, alhoewel dan ongewild, heeft bijgedragen tot het zoo afgrijselijk einde van zijn neef en nicht en hun drie jongste kinderen.

Zijn zwakke houding tegenover Van Middelkoop is te onbegrijpe-

¹⁾ Een zelfde figuur dus als bij de Commissarissen-Generaal.

lijker, omdat hij, „die zich in elk geval in de oogen der burgerij niet misdragen had”, toch gerekend moet worden „tot de merkwaardigste personen uit die dagen”, terwijl hij in vele opzichten uitstak boven de middelmatigheden van zijn tijd”. (Fig. en Feiten).

Hoe noodlottig hun optreden ook geweest moge zijn, evenmin als aan Van den Berg, kan men aan de beide Commissarissen de hoofdoorzaken voor den opstand ten laste leggen, maar wèl hebben hun maatregelen den beker doen overloopen én indien er sprake is van schuld aan het uitbreken van het reeds eenige weken smeulende vuur, dan doet „Figuren en Feiten” en sterker nog hetgeen Engelhard als officiële, onverdachte getuige neerschreef over de door Van Middelloop „genomen mesures” zeer duidelijk zien, dat deze niet op Saparoea maar te Ambon moet worden gezocht.

En dan nòg zijn de Commissarissen daarvoor slechts t e n d e e l e aansprakelijk, want ook te Batavia ging men geenszins vrijuit, al stelde men het daar ook voor, als zouden de schuldigen zich alleen maar in de Molukken bevonden hebben, zooals te lezen valt uit de twee reeds genoemde brieven d.d. 8 Juli en 14 October 1817 van Gouverneur-Generaal Van der Capellen aan Falck (V. d. K. 1915, 28), waarvan de eerste deze passage bevatte :

„De treurige gebeurtenis te Saparoea, eene der vrugtbaarste Moluksche eilanden, verneemt gij uit de officiële berigten. Verkeerde directie, gebrek aan goede behandeling van zaken en menschen, kwalijk toegepaste autoriteit zijn daarvoor ongetwijfeld de oorzaken”.

En in den tweeden brief werd de schuld op Van den Berg geschoven, gelijk wij zooeven lazen.

Het aantal in Batavia begane fouten en tekortkomingen is heel wat grooter dan het oppervlakkig lijkt en daarom moge ik ze hier even in herinnering brengen :

- 1°. Het aanstellen van een totaal niet ter zake kundig man op zulk een moeilijken post als dien van Resident op Saparoea, want al hebben diens daden niet de oorzaak opgeléverd voor den opstand, toch heeft hij uit onkunde dingen gedaan, welke aan enkelen de gelegenheid verschaften het reeds smeulende vuur aan te wakkeren.
- 2°. Den eisch om in de Molukken soldaten te werven, speciaal voor Java.
- 3°. Het zenden van een veel te geringe krijgsmacht naar de eilanden, nu het Ambonneesche korps van 400 man niet was over-

genomen, welke laatste fout kwam voor rekening van het Moederland, omdat men dit, bij het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 betreffende de overname van de Koloniën, aangeboden korps, alleen uit zuinigheid niet had willen overnemen.

Mogelijk is het, dat men op Java zelf over te weinig militairen beschikte om er nog meer te kunnen afstaan, alhoewel dit eenigszins valt te betwijfelen, want toen Buijskes ongeveer 6 maanden later naar Ambon vertrok ter beteugeling van den opstand, bleek dit wel mogelijk te zijn. (Zie blz. 325).

Door die veel te kleine macht in de Molukken zijn de opstandelingen ten zeerste aangemoedigd in hun verzet en konden Commissarissen noch vóór, noch na het uitbreken van het oproer onmiddellijk overal krachtig ingrijpen, waardoor dit zulke ernstige afmetingen kon aannemen. (Zie hiervoren blz. 282).

- 4°. Het door C.C.G.G. voorgeschreven muntstelsel, m.a.w. het invoeren van het papieren geld, één van de hoofdgrieven der Bevolking en vooral ook het den Commissarissen onthouden van de zoo hoog noodige contanten, als een gevolg hiervan, dat de C.C.G.G. het uit Nederland medegebrachte geld met het oog op de invoering van dit muntstelsel niet wilden gebruiken, zooals Van der Kemp ons in zijn uitgave van 1915, blz. 45 noot 1, mededeelt, om welke reden deze vermoedelijk sprak van „hun verderfelijk muntstelsel”. (V. d. K. 1915, 28).

Als uitvloeisel hiervan en aldus indirect evenzeer aan Batavia te wijten, ontstond er nieuwe ontevredenheid over

- 5°. „de schrielheid van ons optreden in geldelijk opzicht” in de Molukken (V. d. K. 1915, 23), zich uitende in den gedwongen, te laag betaalden houtkap, het ook ter bezuiniging willen ontslaan van onderwijzers, de te geringe betaling voor sommige diensten en leveranties en het eischen van zilveren specie voor aan den lande verschuldigde betalingen, een alleszins begrijpelijke grief, en eindelijk nog datgene, waarin men nalatig was n.l.
- 6°. het niet tijdig zenden van zout uit Java voor de bevolking en evenmin van victualiën voor het Eskader, zooals gedroogde visch, deng-deng en koffie, welke ook voor de soldaten noodig was, over welk artikel al evenzeer moeilijkheden moeten zijn gerezen.

Men ziet het, een zeer aanzienlijke opsomming van fouten en tekortkomingen, welke bij mijn weten, nog nergens zoo in haar geheel

ter verontschuldiging van de beide Commissarissen naar voren zijn gebracht, zoodat vele maatregelen in verband hiermede te Ambon genomen of nagelaten, welke van invloed zijn geweest op het uitbarsten van den opstand, tot nog toe op naam stonden van Van Middelkoop en Engelhard, terwijl de schuld daarvoor feitelijk te Batavia lag.

De billijkheid eischt, dat dit eens duidelijk in het licht werd gesteld.

Laten wij dan nu terwille van de strikte onpartijdigheid ook nog even nagaan, waarin Van den Berg zelf tekort is geschoten.

Zijn ergste fouten waren die, begaan met Soehoka, Rhébok en Latumahina, maar behalve dit is er, zoo vernemen wij door Ds. De Vries, vermoedelijk meer onrecht gepleegd. Ik zeg „vermoedelijk”, omdat geen der andere schrijvers daaromtrent iets mededeelt.

Zoo zou er geweest zijn een sergeant Alling (naar ik meen te mogen aannemen, een Inlandsche gepensioneerde onderofficier), „welke zich jaren lang, ook tijdens het Bestuur van den Resident Van den Berg* aan allerlei knevelarijen had schuldig gemaakt en daarom door de Saporoeëzen gehaat werd”. (Doss. De Vr. 8, 26).

Niet is na te gaan of Van den Berg van die knevelarijen wel of niet op de hoogte is geweest, doch zooals wij hem uit de voorgaande bladzijden hebben leeren kennen, is men geneigd het laatste aan te nemen, daar hij er anders stellig een einde aan zoude hebben gemaakt, maar dan nog blijft het te betreuren, dat tijdens zijn bestuur zooiets heeft kunnen plaats hebben.

Naar aanleiding van het onderzoek betreffende de vrijbrieven om na te gaan, wie onrechtmatig het burgerschap hadden gekregen en weer „negorijlui” moesten worden, schrijft De Vries: „Dat er bij dat schiften wel eens k a f onder het k o r e n bleef, moet aan zijne onderhoorigen, den klerk Ornece en anderen, geweten worden. Ornece en consorten waren (dit is algemeen bekend op Saporoea) volleerd in 't knoeien en afzetten en wisten den Resident nu en dan te misleiden, door hem de zaken geheel anders voor te stellen dan ze waren” (Doss. De Vr. 3), al moeten wij erkennen, dat Ornece Van den Berg overigens trouw terzijde heeft gestaan.

Daar, volgens Ds. De Vries, voor het leveren van palen van nannihout slechts 40 of 50 cents per stuk aan de bevolking werd betaald, rees bij Prof. Idema, in verband met dat knoeien en afzetten, de vraag, of de negorijman van de 2 ropijen, waarop hij volgens het

tarief recht had voor de levering van deze palen (zie blz. 266), slechts 40 of 50 cents in handen zou hebben gekregen, hetgeen zeer goed mogelijk kan zijn geweest, omdat dat tarief immers geheim was en men dus de bevolking alles kon wijsmaken op dit punt.

Na Van den Bergs opkomen voor de belangen van de scheppers, belast met het overbrengen van goederen, post enz. is het uitgesloten, dat indien hier werkelijk door Ornece geknoeid is geworden, dit met zijn medeweten is geschied. Aangezien hier echter door den eenvoud van het geval geen sprake kan zijn geweest van voorlichting en misleiding door zijn klerk, zoo zou dan den Resident slechts een tekort aan toezicht en contrôle over zijn ondergeschikten kunnen worden aangerekend en zou hij ten deele toch nog eenige schuld hebben kunnen gehad aan de ontevredenheid over deze gedwongen leverantie en bijgevolg aan het uitbreken van den opstand te Porto.

Ik zeg „ten deele”, want ook wanneer de bevolking niet op deze schandelijke wijze is afgezet, zou dit laatste toch zijn geschied, omdat, zooals Prof. Idema immers opmerkte, deze heerdienst, afgescheiden van het bedrag, dat de bevolking ervoor in handen kreeg, een „te zware druk” voor haar was, waardoor een gerechtvaardigde ontevredenheid werd opgewekt.

Het spreekt vanzelf, dat Van den Berg, „die in Nederland niet geleerd had ambtelijk werkzaam te zijn, die ook geenerlei theoretische kennis over Indië had opgedaan” (V. d. K. 1915, 45), in den aanvang dikwijls zijn licht zal hebben moeten opsteken bij zijn Inlandschen of semi-Inlandschen scriba Ornece en wanneer waar mocht zijn, hetgeen De Vries hier vertelde, dan zal hij stellig verkeerde, misschien wel onrechtmatige, dingen hebben gedaan of toegelaten, waaruit wij dan wederom zouden zien, hoe verkeerd het was zoo iemand tot Resident te benoemen.

Tenminste, wanneer hij deze werkelijk heeft begaan, want zij zijn niet al te best te rijmen met Rissakotta's verklaring „de Resident . . . had de bevolking van het eiland nog in het geheel geen kwaad gedaan*”, welke woorden als 't ware nog eens onderstreept worden door Radja Salemba's vraag: „Wat heeft de Resident toch verkeerd gedaan, waarom zij hem willen dooden?”, gericht tot Johannes Radjawangy, toen deze te Haria naar Van den Berg ging om hem dood te steken, (zie Hoofdst. II, blz. 299), waarop hij slechts ten antwoord kreeg: „Weet Gij dan niet als Gij den Resident wilt helpen, Gij dan met hem sterft?” (Doss. d. Vr. 6).

De Resident, als vertegenwoordiger van het Gouvernement, en

allen, die het daarmede hielden, moesten gedood worden, aangezien men zich nu eenmaal met „de Compagnie” in oorlog beschouwde, omdat men zich wilde bevrijden van het, zij het minder zwaar dan in den Compagniestijd, maar toch altijd nog drukkende Nederlandsche juk.

Hierin moeten wij, zoo wil het mij toeschijnen, de hoofdoorzaak zien voor het zoo tragische einde van allen, die zich op den 16^{en} Mei 1817 in het fort Duurstede bevonden, waarbij slechts één kind, de kleine Jean Lubbert van den Berg, als door een wonder aan den dood ontsnapte.

HOOFDSTUK II.

De zoo getrouw mogelijke weergave van de Tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817.

Op grond van de ons thans ten dienste staande gegevens en wat daaruit met meer of minder zekerheid valt af te leiden, meen ik het droevig gebeuren op Saparoea als volgt te kunnen weergeven en daarbij zal ik dan een belangrijke plaats inruimen aan Jean Lubberts „Herinneringen mijner Jeugd, aan mijnen Zoon Jean Rudolph van den Berg van Saparoea”¹⁾.

Vooraf ga echter een woord over de waarde, welke te hechten valt aan dit manuscript, waarvan ik het tweede gedeelte nagenoeg in zijn geheel zal overnemen.

Gelijk in alle verhalen over dit drama, komen ook hierin enkele onjuistheden voor, waarbij wel opmerkelijk is, dat, voor zoover wij het kunnen controleeren, in het algemeen juist is, hetgeen de schrijver verhaalt over hetgeen gebeurde vóór zijne zware verwondingen aan het hoofd, terwijl hij zich daarna niet alles meer juist schijnt te herinneren.

Dit neemt nochtans niet weg, dat wij de grootste bewondering kunnen hebben voor zijn geheugen en wellicht meer nog voor zijne groote opmerkingsgave als kind van 5 à 6 jaar.

Het in de Inleiding genoemde Weekblad „Wereldnieuws en Sport in Beeld” bevat acht photo's van het fort Duurstede, welke mij het

¹⁾ Hij schreef deze in 1875 op 63-jarigen leeftijd uit zijn geheugen neer, wel te verstaan, uitsluitend voor zijn kinderen, waarbij hij zich nog bediend heeft van de oude spelling, daar hij zich van zelfsprekend niet meer had ingesteld op de omstreeks 1865 verschenen spelling van De Vries en Te Winkel.

Het Manuscript bestaat uit een Voorwoord en verder uit een ononderbroken geheel, waarvan het eerste gedeelte behandelt: de reis naar Nederl. Oost-Indië en de motieven daarvoor; het tweede: de Tragedie op het eiland Saparoea en het derde: zijn reis via Soerabaja en Batavia naar Nederland en zijne opvoeding aldaar.

Aankomst te Saparoea.

bewijs leverden, dat hetgeen hij mededeelde omtrent de omgeving van het fort, „het plateau” of plein daarbinnen en het hooger gelegen cordon met de lilla's of draaibassen (kleine kanonnen), op kleine afstanden van elkaar geplaatst, alsook over de hooge trap en de overdekte poort, als den eenigen ingang, allemaal volkomen juist is.

Dit geeft wel eenigen waarborg voor de geloofwaardigheid van hetgeen hier na 58 jaren uit zijn herinnering werd neergeschreven.

Verder vergete men niet welk een diepen indruk het verschrikkelijk gebeuren op dit kind gemaakt moet hebben, zoodat het wel voor zijn gansche leven in zijn geheugen zal zijn gegrift en daarom zullen wij het relaas van dezen jeugdigen getuige bij den moord, en meer speciaal over het gedeelte, dat aan zijn verwonding voorafging, zeker als juist mogen aanvaarden.

Zooals wij weten, kwam Johannes Van den Berg met zijn gezin den 15^{en} Maart 1817 op Saparoea, het 2,3 vierkante geografische mijlen groot zijnde, sterkst bevolkte eiland van de Oeleassers, met 10 à 12 duizend Inlanders, van wie de meesten Christenen en een tiende gedeelte Mohammedanen waren. Het leverde evenveel nageelen op als Ambon, Haroekoe en Noessa Laoet tezamen.

De hoofdplaats Saparoea is schilderachtig gelegen aan de noordzijde van de baai van dien naam, achter het fort, dat reeds in 1691 door landvoogd Nicolaas Schagen gebouwd was op een 20 voet hooge klip, aan de zuidzijde bespoeld door de baai, terwijl zich aan de noordzijde voor den ingang een open ruimte bevond. In 1904 is er veel van het fort gesloopt. (V. d. K. 1915, 46 en 47).

Enkele op Europeesch-Indische wijze gebouwde huizen strekten zich achter het fort uit langs een breede straat, nagenoeg evenwijdig aan het strand, en achter deze rij lagen nog eenige min of meer op Europeesche wijze gebouwde huizen. Het Residentiehuis¹⁾ lag vrij dicht bij het fort en daar nam de familie Van den Berg haar intrek.

Ik herinner mij, zoo lezen wij dan in het manuscript, dat ik voor het huis, met mijne Broertjes spelende het fort zag liggen, met eenen grooten hoogen trap (ik meen van uitgehouwe Steen), welke trap leidde tot den ingang eener overdekte poort; dit was voor zooverre mij bekend is, de eenige ingang van het fort.

¹⁾ Thans wordt het eiland niet meer bestuurd door een Resident, maar door een controleur, die tegenwoordig in de Buitengewesten en daar alleen aan het hoofd staat van een onderafdeeling en er daadwerkelijke gezag uitoefent.

Voor het fort lag eene vrij groote opene ruimte, terwijl verderop bosschen lagen, welke het gezigt op de zee of golf belemmerden, dit water sloot evenwel het fort van achteren geheel in, en vrijwaarde hetzelfde van die zijde vooral, voor overrompeling, terwijl aan de regter zijde op eenigen afstand van hetzelfde ook bosschen lagen.

Al spelende dan voor onze woning, herinner ik mij dat onze goede Moeder hevig ontsteld bij ons kwam, en met ons in der haast naar het fort ging, alwaar wij in een lokaal gelogeerd werden, waar ook langzamerhand eenige kisten en goederen van waarde gebragt werden.

Van mijn' Vader hoorde ik niets: ZijnEd. scheen reeds vroeg te zijn uitgegaan, om met eenige Inlandsche hoofden te gaan spreken (zoo als ik later hoorde) die kwijschelding van straf vroegen, voor een persoon die zich op den voorgrond van verzet geplaatst had, tegen de invoering van het papieren geld, en die volgens aanschrijving van het Indisch Gouvernement met rietslagen moest gestraft worden; eene vroegere aanvraag tot kwijschelding van die straf, door mijnen Vader ingediend, was van de hand gewezen, zoodat die straf moest worden ten uitvoer gelegd.

Dit laatste kan, al is het niet waarschijnlijk, wel op een ander tijdstip gebeurd zijn, op den hier bedoelden dag was dit echter niet het geval.

Zooals wij weten, had Van den Berg, gewaarschuwd door de Njora, op den 14^{en} Mei gepoogd, zijn oppasser een bericht naar den Gouverneur te laten overbrengen omtrent hetgeen er broeide, waarvoor hij gebruik had willen maken van de te Porto voor vertrek gereed liggende orangbaai met palissaden.

In den morgen van den 15^{en} Mei, het was Hemelvaartsdag, gaven, zoo schrijft Benjamin Pattiwaël in zijn Verslag (Doss. d. Vr. 2) de kwaadwilligen hem kennis, „dat de vaartuigen onbruikbaar en niet zeevaardig waren en zij dus het hout niet brengen konden”¹⁾, waarom de Resident des morgens omstreeks 7 uur te paard van Saparoea vertrok naar het huis van den patih van Haria, om zich persoonlijk op de hoogte te gaan stellen omtrent het niet vertrekken van de orangbaai.

„Vreemd”, zoo zal men zeggen, „dat Van den Berg naar Haria en niet naar Porto ging”, doch veel van hetgeen hier gebeurde zal begrijpelijk worden, als men weet, dat deze beide negorijen zóó dicht bij elkaar lagen, dat zij in elkander vloeiden. Toch hadden zij elk een

¹⁾ Zooals ik op bladz. 254 aantoonde, was er slechts sprake van één vaartuig.

Ingang van het Fort.

zelfstandig bestaan met een eigen Regent en schoolmeester. (V. d. K. 1915, XXXIX). Zulk een aaneenschakeling van dorpen komt daar meer voor en zoo maakte eveneens Tiow als het ware één geheel uit met de hoofdplaats Saparoea, gelijk ook Oelat met Ow.

Daar de Resident alleen te paard uitreed, meende Buijskes in zijn Rapport, dat Van den Berg niets wist van de oproerige beweging, hetgeen dus niet juist was. Waar zou hij echter een gewapend bereden geleide vandaan hebben moeten halen? Dat hij zich hierdoor niet liet weerhouden om tóch alleen te gaan, is wel het beste bewijs, dat hij over een groote dosis moed beschikte. Wellicht heeft hij daarbij gehoopt door eene imponeerende houding en een kalm, doch vastberaden optreden het roerige volk nog tot bezinning te zullen kunnen brengen.

Te Haria aangekomen bij den Patih, kwamen de menschen van dit dorp, aldus het Rapport Porto, om hem aan te vallen, waarbij zijn paard werd doodgeschoten door Latuhorto Leuwal (Doss. d. Vr. 5), zoodat hij bij den Patih eigenlijk gevangen zat, doch toen Rissakotta daarop bij dezen verscheen, ried de Patih den Resident om naar diens huis (te Porto) te gaan, vermoedelijk, omdat de onderwijzers, dank zij het Engelsche Bestuur, nog altijd meer invloed op het volk hadden dan de Regenten. (Zie blz. 247).

Zoo ging Van den Berg dan naar de woning van den meester, alwaar vrij spoedig ook Johannes Radjawangy met een piek kwam om hem dood te steken, waarom de Resident om een sabel vroeg, welke Rissakotta hem niet kon geven. Met dat al — het rapport vermeldt daaromtrent niets — heeft Radjawangy toen toch geen gevolg gegeven aan zijn voornemen om Van den Berg te doden, want daarna liet deze zich door den meester en den Patih naar den Radja van Porto brengen, zeggende: „Gij, Meester, wijk niet van mijn zijde”, waarop deze antwoordde: „Ik zal bij U blijven tot in den dood”¹⁾.

Uit één en ander zien wij in welk een hachelijke positie Van den Berg zich toen bevond en al moge het begin van den opstand ook anders geweest zijn dan het Manuscript het voorstelt, overigens is het wél juist, zooals het verder luidt:

Het schijnt dat toen de Hoofden zulks (het toch ten uitvoer leggen van de straf met rietslagen, C.) vernamen, zij tot een begin van op-

¹⁾ Ds. de Vries vertaalde dit gedeelte uit het Verslag van Rissakotta aldus: „Ik zeide „Ik zal bij U blijven. Sterft Mijnheer, dan sterf ik ook. Leeft Mijnheer, ik leef met hem””.

stand zijn gekomen, waardoor mijn Vader in het grootste gevaar verkeerde, hetgeen later ten duidelijkste gebleken is, uit een na de massacre gevonden briefje door ZijnEd. geschreven, en dat nog onder mijne berusting is, luidende als volgt: „Sergeant komt dadelijk sito „s i t o (is gevlokt) met 12 man scherp geladen om mij te verlossen, „alles is in oproer komt schielijk. V. d. Berg, Resident”.

Het is mij niet bekend of aan dit bevel gevolg gegeven is kunnen worden, aangezien volgens overlevering slechts 14 man bezetting onder het Commando van een Sergeant op het fort aanwezig was, doch zeker is het, dat mijn Vader toen het gevaar ontkwam, en het geluk had van behouden op het fort te komen.

Het was slechts door een paar gelukkige omstandigheden, dat hij daar nog heelhuids terugkeerde.

Zooeven zagen wij, dat de Resident zich naar den Radja van Porto liet brengen. Dit was Salemba = Jerimias Latuhamalu, die, zooals Ds. De Vries in een schrijven van 26 Maart 1890 aan mijn Grootvader mededeelde, destijds met het Bestuur op Porto belast was en er, evenals vroeger te Ullath, waar hij door de Engelsen als Regent was ontslagen, den titel van „Radja” had.

Volgens De Vries was Salemba zeer bevriend met Van den Berg, met wien hij vertrouwelijk moet zijn omgegaan en dat hij omgekeerd het volle vertrouwen van den Resident genoot, blijkt hieruit, dat deze hem des Woensdagmorgens 14 Mei 1817 ontbood en hem gelastte: „Radja, houd U gereed om een dienstbrief te brengen naar den Gouverneur te Ambon”.

In afwachting maakte Salemba alles gereed, doch vóórdát de brief kwam, ontstond dien avond om ongeveer 8 uur een groote drukte in het dorp, hetgeen, zooals wij weten, het begin van den opstand was. Dit ontleende ik aan den brief van Salemba. (Doss. d. Vr. 6).

In het Proces enz. van Salemba (Doss. d. Vr. 7) lezen wij dan nog, dat deze daarna ter informatie naar den schoolmeester van Porto ging, die hem niet kon zeggen of het een oproer was in de Negorij Porto of Haria zelf, dan wel op het geheele eiland Saparoea, en „Dat hij voorts naar zijn huis is gegaan zonder den Resident Van den Berg van 't gebeurde kennis te geven”, hetgeen wel een zeer ernstig verzuim was van dezen Radja, vooral na hetgeen de Resident hem des morgens had opgedragen.

Tòch mag deze nalatigheid m.i. niet worden opgevat als een willen heulen met de opstandelingen, hetgeen valt af te leiden uit zijn ge-

dragingen ten opzichte van den Resident gedurende den volgenden dag, toen hij het mogelijke deed om dezen van dienst te zijn.

In diens zooeven genoemden brief schrijft Salemba o.m., dat, toen de Resident (op den 15^{en} Mei, C.) in diens woning was aangekomen, deze tot hem zeide: „Radja, zorg voor een prauw met twee roeiers en ga zelf mee om mij naar Hoelalioe (tegenover Porto op Haroea gelegen, C.) te brengen”, waarna hij dadelijk zijn huis verliet om voor een en ander zorg te dragen, hetgeen extra in hem te prijzen viel na Radjawangy's even te voren uitgesproken bedreiging met den dood, als hij den Resident hielp.

Salemba deelt ons namelijk in dienzelfden brief mede, dat, toen er Donderdag 15 Mei veel leven in het dorp was en hij vernam, dat men den Resident wilde dooden, hij naar buiten was gegaan en dezen met Pathy Haria (op weg naar Rissakotta's woning, C.) voor zijn deur had ontmoet en dat hij aan Johannes Radjawangy, die hen volgde om Van den Berg te dooden, zijn reeds op bladzijde 292 vermelde vraag had gedaan met het ons daarop bekende antwoord.

Hierop had hij tegen den Resident gezegd: „Vrees niet. Indien Gij sterft in deze dorpen (Porto - Haria) dan zullen wij — de meester van Porto en ik zelf — met U sterven”, waarna hij hem mede naar Rissakotta's huis had gebracht, zoodat hij evenals deze volkomen aan de zijde van den Resident stond.

Toen Salemba nu echter in zijn woning bij Van den Berg terugkwam, meldende, „dat de prauw en de menschen gereed waren”*, zeide de Resident: „Radja ik kan niet gaan om zoo het Fort* en mijn vrouw en kinderen alleen te laten; beproef maar mij naar Saparoea te brengen”.

Het was gelukkig, dat hij van zijn eerste voornemen terugkwam, want aannemende, dat hij van Hoelalioe getracht zoude hebben Ambon te bereiken om persoonlijk verslag uit te brengen, toch zou het verlaten van zijn post een onvergeeflijke daad zijn geweest. In elk geval toonde hij door eerst het Fort te noemen, dat bij hem de ambtelijke plicht vóór al het andere ging.

Inmiddels schreef Van den Berg bij den Radja (Rapport-Porto) een brief om van het gebeurde kennis te geven en één, volgens de vertaling van Ds. De Vries, „om hulp te vragen van Saparoea”.

De eene werd gebracht door David Berhиту en de andere door Cornelis Nanlohy. Een dezer brieven, gezonden aan den Radja van Amet, bestemd voor Ambon, is daar niet aangekomen en de andere is natuurlijk geweest het tot den sergeant gerichte briefje om hem

te verlossen, hetwelk naast bladzijde 300 in facsimile is weergegeven.

Dit briefje is door de officieren van de „*Maria Reigersbergen*” bij de herovering van het fort op 3 Augustus 1817 gevonden in het lokaal, waar de familie werd vermoord. (Verh.).

Van den Berg schreef het dus op Hemelvaartsdag, 15 Mei 1817, één dag voor den moord. De vaste hand, waarvan het getuigt (de inktvlekken zullen er door de haast zijn op gevallen, de donkere plekken in het midden zijn door den tijd ontstaan), levert ons het bewijs voor de groote kalmte, waarmede hij dit briefje geschreven heeft, niettegenstaande hij zich in doodsgevaar bevond.

Onmiddellijk nadat de gevangenneming te Saparoea bekend werd, vermoedelijk door dit briefje, snelde zijn Scriba Orneec te paard naar Porto tot ontzet van den Resident, doch dicht daarbij gekomen, werd hij door een kogel in de hand getroffen en keerde hij direct terug om versterking te halen.

„Vergezeld van een twintigtal gewapende burgers, een korporaal en 12 Javaansche soldaten”, begaf hij zich andermaal naar Porto, doch tegenover een groote menigte gewapende Inlanders komende, door wie zij werden beschoten en een Javaan de arm werd verbrijzeld, besloot men naar Saparoea terug te keeren.

Thans vind ik in Van der Kemps uitgave van 1915 in afwijking van de vrijwel algemeen genoemde sterkte der bezetting van het fort van 12 à 14 man, dat deze, toen Van den Berg er als Resident fungeerde, „wordt opgegeven te bestaan uit slechts 12 Javanen, 2 Europeesche artilleristen, 2 Europeesche korporaals en 1 Europeeschen sergeant-bombardier”¹⁾, volgens Ds. De Vries Commandant van het fort en genaamd *Verhagen*, aldus één Commandant en 16 man.

Het was, volgens *Ver Huell*, op den 17^{en} Mei, dat deze zich in het Gouvernementshuis in het kasteel Nieuw Victoria te Amboina bevond, toen Van Middelkoop een klein briefje ontving van de echtgenoot van den Resident Van den Berg.

Dit was niet juist. Mevrouw Van den Berg, die met hare kinderen naar het fort was gevlucht, had daar het briefje geschreven aan haren Oom Engelhard, die het natuurlijk Van Middelkoop zal hebben laten lezen. Wel ontving deze gelijk daarmede een brief van den

¹⁾ De bombardiers van dien tijd waren in Indië de artilleristen, die de mortieren bedienden, zoo deelde Dr. Stapel mij mede. — Mortieren zijn zeer korte kanonnen van vrij groot kaliber, waaruit de weggeschoten projectielen met een grooten boog op het doel neerkomen.

Begeant komt dadelijk site
met 12 man schep geladen
om mij te verlossen alhoewel is in
opzee. Komt schiet in
20 Bey
Resident

Scriba Orneç, waarin hij vroeg om een 100-tal manschappen, terwijl hij het aantal muiters op 400 schatte.

Het zenden van deze beide brieven aan de genoemde adressen is door Engelhard medegedeeld, doch zij zijn, zoowel volgens hem, als Van Middelkoop, reeds op den 16^{en} Mei te Ambon aangekomen, terwijl deze ook nog mededeelt, dat Ornecs brief was medeonder-teekend door den sergeant-posthouder (i.c. Verhagen, C.) en een broeder van Van den Berg.

Diens eenige jongere broeder woonde volgens het Manuscript te Batavia, zoodat deze mededeeling van Van Middelkoop onverklaarbaar is, tenzij Mevrouw Van den Berg het briefje mede onder-teekende met weglating van haar meisjesnaam, waardoor hij in de meening kan hebben verkeerd met de handteekening van een broer van den Resident te doen gehad te hebben.

Omtrent het briefje van Mevrouw Van den Berg schrijft Ver Huell:

„Dit kleine briefje gaf in de wanhopigste bewoordingen te kennen, dat het geheele eiland in oproer was, en de Indianen alle de Europeanen vermoordden, dat de Resident reeds gevangen was gezet, en in de haghelijkste omstandigheid verkeerde, en zeker mede een slagtoffer zoude worden, indien er niet dadelijk hulp gezonden werd, om de verwoede Indianen te beteugelen”. — Uit Van Middelkoops verdediging vernemen wij dan ook nog, dat daarin een paar honderd militairen werden aangevraagd.

Het is zeer verwonderlijk, dat deze twee brieven, welke den 15^{en} Mei zijn verzonden, Ambon wèl hebben bereikt, terwijl Van den Bergs pogingen om een bericht te zenden, mislukten.

Terstond na ontvangst aldaar van de zoo alarmeerende berichten, werd, in stede van de *Maria Reigersbergen* te zenden volgens Ver Huells voorstel, een detachement samengesteld onder bevel van den Majoor der Genie Beetjes, hetwelk reeds den 17^{en} Mei met orembaais naar Saparoea werd gezonden. Deze troepen, 241 man sterk (V. d. K. 1919, 166), kwamen, na een tusschenlanding en een kort verblijf op Haroekoe, den 20^{en} Mei des morgens te 7 uur in den mond van de baai van Saparoea en gingen te ongeveer 10 uur bij Wae Sisi (zie schetskaartje) aan land.

De vijand, 700 à 1000 weerbare Inlanders sterk, hield zich bij Tiouw op en slaagde er door een krijgslist in, het Detachement in den rug te overvallen en het, zooals wij ook nog uit het Manuscript zullen vernemen, bijna geheel te vernietigen.

Blijkens V. d. K. 1913, blz. 4, is de naam van het hier genoemde en ook op het schetskaartje voorkomende riviértje, niet „Wae Sisi” maar „Wae Sisi!”.

Doch keeren wij thans weer terug naar Porto en Haria, alwaar men het beter achtte om den Resident niet dáár af te maken, maar hem naar Saparoea te laten teruggaan, „omdat anders alleen zij voor schuldig aan den moord zouden worden gehouden en niet alle bewoners van het eiland”, en hieraan was het slechts te danken, dat Van den Berg in den middag van den 15^{en} Mei met verscheidene door hem aangewezen personen naar Saparoea kon terugkeeren.

Rissakotta vertelt ons daarvan, dat Thomas Matulesia, door Radja Salemba naar diens woning gebracht, bij den Resident was gekomen, zeggende: „Het is goed, dat ik het volk weerhouden heb”, en toen hij daarna den meester tegenover het schoolgebouw te Haria ontmoette, zeide hij tot dezen: „Mijnheer de onderwijzer vreeze niet. Breng den Resident maar terug naar Saparoea”.

Rissakotta, bij Van den Berg gekomen, gaf hem den goeden raad om zich door Matulesia zelf te laten terugbrengen. Daarop liet de Resident dezen bij zich ontbieden en zeide tot Matulesia: „Breng Gij mij terug in gezelschap van den Meester en den Patty van Haria en de wijkmeester Sahuleka”¹⁾, waaraan hij voldeed, doch toen men op weg was, is hij bij Tiouw bij ons „weggelopen”, zoo schrijft Rissakotta.

Behalve de zooeven genoemden had Van den Berg ook nog vijftien andere personen aangewezen, die eveneens met hem medegingen. Hun namen staan alle vermeld in het Verslag van Rissakotta. Ik noem hier slechts Radja Salemba en nog een anderen wijkmeester, Lucas Souhoka (niet te verwarren met den vroeger genoemden Pieter Matheus), die Van den Berg ook alreeds in de woning van Radja Porto met zijn zwaard had bedreigd, zeggende „Waarom hebt gij toegelaten, dat de klerk hier komen zal om ons dood te schieten?”, doch bij welke bedreiging het gebleven was.

Toen men kwam bij Ajer Radja, het „Koningswater”, niet ver van Tiouw gelegen (V. d. K. 1913, 5), stonden daar 30 gewapende mannen uit Haria om den Resident het terugkeeren naar Saparoea te beletten, maar vanzelfsprekend deden zij niemand kwaad, toen zij

¹⁾ Aldus aangehaald uit de hier verkorte vertaling van Ds. de Vries. — Een verklaring voor het woord „wijkmeester” gaf ik reeds in Hoofdstuk I op blz. 248.

door Matulesia's aanwezigheid zullen begrepen hebben, dat deze terugkeer met zijn goedvinden plaats had. Alleen zeide een zekere Thobias Takaria tegen den Resident, terwijl hij hem uitlechte: „Goede reis, Mijnheer!”¹⁾

Hoe pijnlijk en verschrikkelijk deze tocht van een uur gaans ook voor hem geweest moet zijn — Van der Kemp sprak terecht van „den lijdensweg” van Resident Van den Berg terug naar het fort, om daar een smartelijken dood te vinden — toch hield hij zelf de leiding in handen en gelastte bijvoorbeeld den twee wijkmeesters, Sahuleka en Souhoka, vooruit te gaan om kennis te geven aan den Patih van Tiouw, opdat hij hem (den Resident) met menschen tegemoet zoude komen om hem tegen kwaadwilligen te beschermen. Waaraan deze Regent gevolg gaf, door hem met een 20-tal burgers op te wachten vóór genoemde plaats.

Dit was, volgens de mij door den Heer Pattiwaël, thans Regent van Tiouw, vriendelijk verstrekte inlichtingen, de vader van Salomon, Thomas Pattiwaël, die door onze Regeering als Patih van Tiouw was aangesteld en later naar de Rebellen moet zijn overgegaan, daar hij als banneling naar Java werd gezonden (zie blz. 330) en niet, zooals Van der Kemp in zijn boek van 1915 op bladzijde 63 aannam, Jeremia's Pattiwaël, omdat diens naam „Js. Pattywaël” als Patih van Tiouw op Matulesia's bezwaarschrift voorkomt.

Deze Pattiwaël moet door Matulesia zijn aangesteld en „Jacobus” geheeten hebben, onder welken naam hij bij vonnis van den Raad van Justitie te Ambon d.d. 2 Februari 1818 ter dood werd veroordeeld. (V. d. K. 1919, 221 en 222).

Toen Van den Berg in gezelschap van Patih Haria, den meester en Salemba te omstreeks 3 uur n.m. bij het fort kwam — de overigen waren kort te voren teruggekeerd — daalde de schrijver de trap van het fort af en liet den Resident zijn verwonde hand zien, terwijl de Radja van Amet hem kwam mededeelen, dat hij zijn brief uit Porto had ontvangen en menschen van Amet met een brief naar Ambon

¹⁾ Dat deze 30 gewapende mannen daar stonden, vond zijn oorzaak wellicht hierin, dat men zich niet kon vereenigen met het besluit van het zich te Haria opgeworpen gezag, m.n. de wijkmeesters Sahuleka, Souhoka en Sonisay, om den Resident onder behoorlijk geleide naar Saparoea terug te brengen, hetgeen Rissakotta was gaan vragen, vóórdat hij Matulesia bij het schoolgebouw ontmoette. Het Rapport-Porto is hier niet al te duidelijk, doch in het kort weergegeven, komt het mij zóó als het meest waarschijnlijke voor.

had gezonden, welke, gelijk wij zagen, daar niet is aangekomen¹⁾.

„Dadelijk liet de Resident een schot doen”, zoo schrijft Rissakotta in de vertaling van Ds. de Vries, „om de orembaai, die tegenover Paperoe was, uit zee terug te roepen, maar hij keerde niet terug”.

Op blz. 63 in zijn werk van 1915 vertelt Van der Kemp het aldus: „De Resident liet een schot lossen om het vaartuig terug te roepen, dan wel om een ander van Paperoe te doen komen, misschien om dan met zijn gezin te kunnen ontvluchten”.

Daar Van der Kemp, op blz. 60 uit Salemba's brief (Doss. d. Vr. 6), zelf citeerde, dat Van den Berg het Fort* en zijn vrouw en kinderen niet alleen kon laten* en hij ook uit dienzelfden brief wist, dat de Resident er ernstig rekening mede hield, dat hij in het fort den dood zou kunnen vinden (zie zijn woorden tot Salemba gesproken op blz. 305), zoo heeft hij dus, die door hem veronderstelde mogelijke ontvluchting tegen beter weten in neergeschreven.

„Toen”, zoo lezen wij verder in het Rapport Porto, „beval de Resident een orembaai te Paperoe gereed te maken, maar de (uitgezonden?) menschen keerden niet terug en de schrijver (wien dit was opgedragen, C.) kwam aan den Resident berichten, dat hij (of die menschen) beschoten was (waren) door den vijand uit de kajoe-poetihboomen”, en zoo mislukten dan al zijn pogingen om een bericht over den toestand naar Ambon te zenden.

„Toen gelastte de Resident d a d e l i j k*, dat een gedeelte van de burgers (Ds. De Vries vertaalde hier „schutters”) den weg naar Hatawano, een gedeelte den weg naar Siri Sori, Oelat en Ow, een gedeelte, dien naar Porto, Haria, een ander gedeelte den weg naar Boi zouden bewaken of afzetten, terwijl eenige burgers in het fort zouden blijven. Aan patih Tiow en radja Saparoea beval hij goed wacht te houden in hun nego-rijen”. (Zie het schetskaartje).

„Toen eerst zeide de Resident: Meester Porto ga nu maar naar huis en doe uw werk zooals gewoonlijk”.

Deze rustige afscheidswaarden, gesproken terwijl de gevaren van alle kanten dreigden, getuigen almede van Van den Bergs onverschrokkenheid, want altijd nog is kalmte het bewijs van den waren moed.

„Daarop ging de Resident in het fort om met den klerk en

¹⁾ Niet recht duidelijk is het, hoe de „menschen van Amet”, gelegen op Noessa Laoet, hier zoo spoedig hunne diensten hebben kunnen verleen. In elk geval bevond de Radja van Amet, die wel het volle vertrouwen van den Resident moet hebben gehad, zich tóen op het eiland Saparoea.

den Radja van Amet de wapens gereed te maken*. De (voormalige, C.) Radja van Ullat „Salemba” ging ook in 't fort en vroeg kruit. De Resident gaf twee patronen¹⁾. Toen eerst keerde ik (Rissakotta, C.) terug met het volk dat met mij gekomen was”.

Aldus, hier en daar aangevuld, het verkorte Rapport-Porto of wel het Verslag van Rissakotta, op een enkele plaats in de vertaling van Ds. De Vries weergegeven.

In den brief van Salemba (Doss. d. Vr. 6) lezen wij dan eveneens, dat deze mede het fort binnen ging en verzocht erin te blijven, maar dat de Resident antwoordde:

„Radja gij kunt hier niet blijven. Keer naar Porto terug en kom morgen vroeg weder hier om te zien, wie zich aan het hoofd stelt en houd dat in gedachtenis. Ik kan gedood worden maar niet het Gouvernement, gij kunt dan aan het Gouvernement bekend maken wat Gij weet”, waarna Salemba is teruggekeerd.

Het is mogelijk, dat Van den Berg te Porto even een zwak moment had, toen hij er over dacht naar Hoelalia over te steken; uit de hier tot Salemba gesproken woorden en door zijn sneven op het fort weten wij, dat hij met den dood voor oogen tot het laatste oogenblik op zijn post is gebleven.

Salemba heeft echter niet aan de door den Resident gegeven opdracht voldaan en ook niet kunnen voldoen, want toen hij daarvoor naar Saparoea ging, wilde een zekere Jeremias Pattyradjawange, zoo schrijft hij in zijn brief aan De Haart, hem dooden, omdat hij den Resident den vorigen dag naar Saparoea had teruggebracht, doch hij wist toen te ontkomen. Het ware voor hem totaal onmogelijk geweest om door de drommen hem kwaadgezinde opstandelingen, die des nachts het fort omsingeld hadden, Van den Berg levend te bereiken, maar wel is hij ernstig tekort geschoten door niet onmiddellijk naar Ambon te gaan om daar, zooals Van den Berg hem had opgedragen, mede te deelen wat er gebeurd was.

De hiervoren opgesomde maatregelen, door den Resident genomen, zooals het bewaken en afzetten van de naar Saparoea voerende wegen, alsmede het gereed maken van de wapens, en in het bijzonder zijn laatste opdracht aan Salemba, wijzen er al heel weinig op,

¹⁾ Vroeger sprak men, zoo deelde de Heer Voorbeytel Cannenburg mij mede, ook reeds van „een patroon”, wanneer de kruitlading was vervat in een blaas of in papier.

dat Van den Berg zich zoo maar zonder slag of stoot zou overgeven en niet den minsten weerstand zou bieden, gelijk Van der Kemp het in zijn werk van 1911 doet voorkomen, omdat de Resident „in plaats van zich tot het uiterste te verdedigen in afwachting van hulp (uit Amboina, C.) en alvast het geschut te doen spelen”, in den ochtend van den 16^{en} ongeveer 10 uur de witte vlag liet hijschen, waardoor de stroom der muiters naar het fort nog aanzwol, naar hij schrijft. (V. d. K. 1911, 588).

Dit uur klopt niet met dat uit het Rapport-Porto, volgens hetwelk de geheele bevolking van het eiland in den nacht van 15 op 16 Mei het fort omsingelde, waarbij zich des morgens omstreeks 6 uur Thomas Matulesia met de menschen van Porto en Haria bij de anderen voegden om de versterking te vermeesteren, „maar vóór zijn aankomst”, dus v ó ó r 6 u u r v. m. „had de Resident de witte vlag doen hijschen”.

Daar nu Rissakotta's relaas zeer aannemelijk schijnt, zal het door Van der Kemp genoemde uur wel foutief zijn, doch behalve dit, is diens voorstelling van zaken hier, met uitzondering van het aanzwellen van den stroom der muiters, absoluut bezijden de waarheid.

Om dit aan te toonen, laat ik thans eerst mijn Grootvader weder aan het woord, waardoor wij ons tevens vooraf een goede voorstelling kunnen maken van het inwendige van het fort Duurstede.

Alvorens verder te gaan, ben ik verplicht ter verduidelijking mijner verdere herinneringen hierbij eene kleine beschrijving van het binnenste van het fort te geven. — Zooals reeds gezegd is, bestond de toegang tot hetzelfde dat op eene hoogte lag, in eenen hoogen trap, leidende tot den ingang der poort, welke, naar ik meen overdekt was, en waarin aan de zijde der deur eene brits of zitplaats stond, waarschijnlijk ten dienste der wacht: bij het uitgaan der poort, kwam men op het plateau van het fort of liever gezegd plein, waarachter eene lange rij aaneen gebouwde woningen waren, welke, zoo ik mij niet bedrieg, van de eene zijde van het fort tot de andere, in eene regte lijn op eene kleine afstand achter het plein, langs den ingang der poort liepen, en natuurlijk voor het garnizoen benoodigd waren, terwijl het geheele fort rondom ingesloten was door een cordon (van af de eene zijde, der poort, tot de andere zijde) welke hooger was dan het plein, en waarop op kleine afstanden lillas of draaibassen geplaatst waren (een soort van beweegbare kleine kanonnen) die op de forten in Indië van het grootste nut schijnen te zijn. De poort binnen

Het Fort Duurstede.

komende was het lokaal dat door ons was ingenomen, aan de linkerzijde gelegen, de wanden waren met een bruin breed blad of riet bedekt, terwijl de vloer voor de helft van het lokaal aan de eene zijde met schuins liggende planken belegen was (waarschijnlijk wel voor slaappleatsen dienende) aan welker voeteneinde aan die zijde, de deur op het plein uitkomende, geplaatst was¹⁾. — Ziedaar ongeveer mijne herinnering van het fort en het lokaal, waarin ik zoo vele gruwelen zag gepleegd, en die mij nu nog bij de gedachte alleen doen sidderen, en mij tusschenbeide verhinderen voort te schrijven; mijn besluit staat evenwel vast, en ik zal trachten het ten einde te brengen.

Al spoedig na de terugkomst van mijn' Vader op het fort, schijnt de opstand geheel tot het hoogste geklommen te zijn, en werd het fort door de oproerlingen bestookt, door de bezetting verdedigd, onder het bevel van mijn' Vader; de oproerlingen werden op eenigen afstand gehouden, vooral door het gebruik der lillas of draaibassen, welke ontzag schenen in te boezemen; het ongeluk moest nu evenwel volgen, doordien een der draaibassen waarbij mijn Vader stond, sprong, waardoor eenige manschappen gewond werden, waaronder ook mijn Vader, die een scherf in het onderlijf bekwam, en bij ons naar binnen werd gedragen. — Ondertusschen bleef de verdediging onder bevel van den Sergeant aanhouden, hetgene wij door het rumoer en geschiet, uit onze woning konden besluiten. Plotseling hield het echter op, en werd alles doodstil, de rede hiervan was, zooals ik later hoorde, dat de Sergeant, met zijne weinig overgehouden manschappen, op levensbehoud bedacht, kapitulcerde, en de vesting aan het Opperhoofd der oproerlingen op voorwaarde van levensbehoud overleverde, doch nauwelijks waren die schelmen binnen het fort gelaten en de weinige overgebleven manschappen met den Sergeant ontwapend, of, hun gegeven woord verbrekende, vielen zij, de ongeluk-

¹⁾ De Heer C. E. F. de Vries, zoon van wijlen Ds. Sytze Jansz., die ettelijke malen binnen het fort Duurstede is geweest, was zoo vriendelijk mij mede te deelen, dat de hier gegeven beschrijving „over 't geheel juist is”. Hij voegde er o.a. nog aan toe: „aan het pleintje vlak tegenover de poort stond de Commandantswoning met bijgebouwen en links en rechts de andere gebouwen voor de bezetting en voor opslag van goederen.”

„De muren van het fort waren ruim 1 M. dik. De bosschen ter rechterzijde bestonden niet meer en behalve de steenen trap, was er nog een andere opgang (een pad) naar de poort.” Men bedenke hierbij, dat deze beschrijving dateert van een 60-tal jaren later, zoodat er in dien tijd allicht het een of ander zal gewijzigd zijn, zooals het genoemde pad, dat er blijkens de teekening van het fort, uiterlijk vervaardigd in 1857, vóór dit jaar nog niet was.

kige weerlooze soldaten aan, die zij op de schandelijkste wijze vermoordden. Deze ongelukkigen, die te veel vertrouwende op het gegeven woord van het Opperhoofd der oproerlingen, gedacht hadden niet alleen hun eigen leven, maar ook dat van ons allen te kunnen redden, waren de eerste slagtoffers van een schandelijk verraad, ten gevolge waarvan geen enkele het leven gespaard werd. Ook hun wijd ik een traan ter gedachtenis, terwijl ik dit schrijf.

Na eene stilte van eenige oogenblikken, welke op dat moordtooneel volgde, begon het leven en geschreeuw opnieuw; het kwam van lieverlede nabij, gepaard met enkele lilla schoten.

Het bleek al spoedig dat zij de deuren niet spoedig genoeg kunnende openen, dezelve met de draaibassen open schoten. — Spoedig dan ook trof onze zeer sterkedeur hetzelfde lot, en ging deze met een' verschrikkelijken slag open¹⁾.

Mijne goede Moeder daardoor zeer verschrikt vlugte met de drie kinderen achter eene kist om zich te verbergen onder de daar zijnde goederen, terwijl mijn' ongelukkig zwaar verwonde Vader, stil bleef liggen, en mij die naast hem zat, in zijne armen klemde, alsof ZijnEd. daardoor wilde toonen, en het voorgevoel had, dat het met ons allen gedaan was, en zodoende zijn naast bij hebbend kind, zijn laatste liefdeblijk wilde toonen, hetgene ik echter te jong zijnde, niet kon begrijpen, ook niet bevroedende wat daarna zou voorvallen, en waarvan de herinnering, dit willende beschrijven, mij nog zoo schokt, dat ik bijna niet in staat ben te schrijven, om die gruwelen aan het papier toe te vertrouwen. Ik wil mij evenwel bedwingen, en zal zoo goed ik kan mijne aangevangen taak volbrengen, en u mijne kinderen datgene mededeelen, wat ik zag, en wat er verder met mij voorviel. . .

Eenige oogenblikken na het openschieten der deur van ons lokaal, verscheen er eene woeste bende Indianen²⁾, allen gewapend met krissen, pieken en klewangs. Mijne Moeder die het digste bij de deur was, de troep ziende, en door angst bekropen, niet wetende hoe zich te redden, vloog op de deur aan, waarschijnlijk denkende zich daar buiten op het plein te kunnen redden, doch deze in doodelijken angst beproefde daad, vervroegde haar dood, want nauwelijks in het midden der deur, tusschen de oproerlingen gekomen zijnde, of reeds zagen mijn Vader en ik, haar aangrijpen en was de goede Vrouw

¹⁾ Volgens Ds. De Vries 8 blz. 14 zouden de deuren met een paal zijn open gestooten, hetgeen mij waarschijnlijker voorkomt.

²⁾ Blijkbaar werden in dien tijd de inheemsche bewoners van Indië aldus genoemd; ook bij Ver Huell treft men dit woord „Indianen" telkens aan.

in een oogwenk onthoofd.

En alsof dit verschrikkelijk einde van deze jonge, 25-jarige, totaal onschuldige vrouw nog niet erg genoeg was, met haar ging mede verloren een nieuw, bijna voldragen leven, want Mevrouw Van den Berg bevond zich op dat oogenblik „in hoog zwangeren toestand”, zoo vertelt Ver Huell ons, die dit wel vernomen zal hebben van de Engelhards, met wie hij zeer bevriend was en waaraan het ook zal zijn toe te schrijven, dat hij zooveel belangstelling en zorg aan den dag heeft gelegd voor hun neefje Jean Lubbert.

Mijn Vader, hoe weerloos ook, ziende dat Zijne Vrouw werd aangegrepen, sprong op om terhulpe te snellen, terwijl ik ZijnEd. als het ware uit instinct volgde: de moordenaars mijn Vader ziende, stoven dadelijk weder naar binnen op hem los, doch voor zij tot hem genaderd waren, kwamen hun Zijne drie jongste kinderen tegen, die hunne Moeder hadden willen volgen¹⁾, die onder onze oogen gruwelijk werden vermoord, waarna zij als wilde tijgers op mijn' Vader losgingen, die zich nog trachtte te verdedigen, doch spoedig vermand, onder de klewang-houwen bezweek. Ik zag hem vallen, die goede Vader, die, zoo verwond zijnde zich toch nog verweerde, zeker om te trachten zijn eenig overgebleven kind met Zich Zelfen te kunnen redden, doch met zijn val, was het gruwelstuk volbragt, waarna zij mij, het weerloos overgebleven kind, mededoogloos neersabelden, waardoor ik drie zware en drie lichtere wonden aan het hoofd kreeg, welke mij als dood op de planken deden storten, waar ik bewusteloos bleef liggen. Hoe lang ik zoo ben blijven liggen, weet ik niet regt, alleen weet ik, dat ik in het holst van den nacht volgende op den moord van den vorigen dag, weder bijkwam, gekweld door een onleschbaren dorst, waarschijnlijk tengevolge van het bloedverlies uit mijne wonden. Op dat oogenblik, nog half onbewust zijnde in welk gevaar ik verkeerde, riep ik de meid, om mij drinken te geven, die er natuurlijk niet was, (want ook zij was vermoord); het geluk wilde evenwel voor mij, dat een gewezen slaaf, van mijne Ouders, Salomo genaamd, de wacht had voor de deur, en door mijn geroep opmerkzaam geworden, naar binnen kwam, en mij daar deerlijk gewond vond liggen. Ik geloof dat die man, ofschoon ook tot de oproerlingen behorende, toen medelijden kreeg, met het zoo deerlijk gehavende kind, althans hij gaf mij te drinken, en verzorgde mij zoo goed hij

¹⁾ Gezien mijne berekening op bladzijde 242, heeft ook het jongste kindje toen hare moeder zeer zeker, hetzij kruipende, of waggelende kunnen volgen.

kon, tot den volgenden morgen. — Doch welk een morgen volgde op dat ontwaken, rond ziende, lag ik omringd door de lijken mijner Broertjes; ik zocht onwillekeurig mijn' Vader, die voor mij nederviel, doch zijn lijk was vervoerd, waarschijnlijk om hetzelfde na Zijn dood, nog te mutileren. Volgens sommigen hoorde ik op lateren leeftijd, dat mijn Vader na zijn val, nog levend zijnde was weggedragen en op het plein aan een paal was gebonden, alwaar zij hem op de gruwelijkste wijze zouden verminkt hebben, door neus, ooren etc. etc. af te snijden, oogen uit te steeken, waarna zij hem met een kogel het genade-schot zouden gegeven hebben, en hem zodoende uit zijn lijden verlost. Ofschoon ik zeker vermeen gezien te hebben, dat mijn dierbare Vader dood op den grond viel, en ik dus betwijfel of die gruweldaden, terwijl Zijn Ed. nog levend was, aan hem voltrokken werden, zoo moet ik toch hierbij zeggen, dat zulks niet onmogelijk is, aangezien toen ik ZijnEd. zag vallen, ik vermeende gezien te hebben dat ZijnEd. vermoord was. Men legge hier de klemtoon op het woord „vermeende”.

Hoogst waarschijnlijk is het wèl gebeurd. Jean Lubbert vond immers den volgenden morgen zijn Vader niet meer op de plaats, waar hij hem voor zich had zien neervallen, terwijl ook Van de Wall in „Oudheden in de Molukken” memoreert, dat de Resident naar den klokkestand werd gesleept en daar werd vastgebonden.

Het schijnt dat met den dag, de aanvoerders der muitelingen onder de poort waren bijeengekomen, waarom mijn redder Salomo besloot mij op te nemen (door bloedverlies te zwak zijnde om te loopen) en mij voor hen te brengen. De deur van het vertrek uitkomende, trof mij een verschrikkelijk gezigt, en wel het onthoofde ligchaam mijner ongelukkige Moeder. — Wat ik daarbij gevoelde, hoewel kind zijnde, kan ik niet beschrijven; het zij U mijne kinderen genoeg te weten, dat het gezigt daarvan mij de gehele moord van den vorigen dag voor den geest bragt, en ik toen (hoe jong ook zijnde) begreep, dat ik mijn lieve Ouders en Broeders nimmer zoude wederzien. —

Na deze treffende woorden zal men met evenveel ontroering kennis nemen van het overlijdingsbericht, zooals ik later te weten kwam, geplaatst in No. 216 van de „Amsterdamsche Courant” van Maandag 14 September 1818, aldus eerst ongeveer één en een kwart jaar na den moord gepubliceerd, waaruit tevens valt af te leiden, dat de Heer Umbgrove toen nog geen bericht had ontvangen van de geboorte van het vierde kleinkind.

Ofschoon mij de openbare berigten, reeds sedert een geruimen tijd, het voor mij zoo zieltreffende lot mijner Kinderen en Kindskinderen, in den bekenden opstand op *Saparoua*, vermelden, mogt ik mij niet weêrhouden, mij eenige hoop omtrent hun voor mij zoo dierbaar leven, immers omtrent dat van eenige hunner te voeden, tot dat bij mij nu onlangs de zekere en mijn hart zoo zeer verscheurende tijding is ingekomen, dat mijn waarde Schoonzoon JOHAN RUDOLPH VAN DEN BERG, in den Post, waarin hij aldaar geplaatst was, tusschen den 15den en 20sten Mei 1817, met mijne lieve Dochter JOHANNA CHRISTINA UMBGROVE, en hunne twee nog jonge Kinderen, op eene wreedaartige wijze door de Inlanders van het leven zijn beroofd; terwijl hun Zoontje, J. L. VAN DEN BERG, het oudste Pand hunner Huwelijksliefde, nog gelukkig, hoe zeer gekwetst, in het leven is behouden!

Van dit voor mij en mijne overige naaste Familie, in alle opzigten, zoo hartgrievend verlies, heb ik de eer, door dezen gewoonlijken weg, aan verdere Naastbestaanden en Vrienden, kennis te geven, met verzoek van Brieven van Rouwbeklag verschoond te blijven, daar ik zoo zeer wensche alleen in de beschikkingen der goede Voorzienigheid te berusten, en hierdoor de eenige ware troost voor mijn door dezen ramp zoo diep ter nedergeslagen hart te vinden.

J. L. UMBGROVE.

Op den Huize *Wengelvelden*
in *Overysse*,
den 10 September 1818.

Na deze zware beproeving werd ik naar de poort gebragt, en op de daar staande brits gezet; inmiddels stonden de hoofden, waarbij de Sultan¹⁾, geschaard om mij heen, die op het minste teeken van den Sultan gereed stonden om ook mij te vermoorden. Salomo²⁾ sprak met den Sultan, en vroeg op mij wijzende, of hij het Witte Varken (een scheldnaam waarmede zij de blanken betitelen) mogt behouden en medenemen. Na een oogenblik aarzelens, waardoor het betere gevoel van medelijden de overhand bewam, gaf de Sultan met zijn hand (zonder te spreken)³⁾, het teeken, dat zijne vraag was toegestaan, zoodat Salomo met mij het fort verliet, waarin ik zulke dierbare overblijfselen mijner betrekkingen liet, en waarvan de herinnering mij tot aan mijnen dood zal bij blijven.

¹⁾ In 'tede van „den Sultan” leze men hier en overal verder „het opperhoofd der opstandelingen”.

²⁾ Van hier af moet voor „Salomo” worden gelezen „Salomon Pattiwaël”.

³⁾ Dit zal wel niet juist zijn, gezien hetgeen Benjamin Pattiwaël in zijn hierna op te nemen Verslag mededeelde.

Waarheen Salomo mij eerst bragt, is mij onbekend, doch al spoedig bevond ik mij, met diens Vrouw en twee kinderen, voortvlugtig in de wildernis, daar hij gehoord had, dat men het weder op mijn leven gemunt had, en hij, Salomo, verdacht werd, door mij te redden, met de Hollanders te heulen, zelf gevaar liep.

Hier moeten wij het Manuscript onderbreken, omdat dit gedeelte, op grond van hetgeen wij thans met min of meer zekerheid weten, behalve eenige correctie, ook de noodige toelichting en aanvulling behoeft.

Van den Berg werd niet verwond door het springen van een draai-bas of lilla, doch door een kogel van één der opstandelingen, een zekeren Engel, dien Ds. De Vries goed gekend heeft en die niettegenstaande zijn euveldaad ongestraft is gebleven.

Den 15^{en} Mei, zoo vertelt Van der Kemp ons, gaf de Resident aan Inlanders, die hem in den loop van den avond kwamen bezoeken, guller toegang „dan misschien wel voor de verdediging wenschelijk was” en daaronder bevonden zich ook Rhébok en Latoemahina.

Dat hij dit tweetal binnenliet, doet sterk vermoeden, dat Van den Berg niets had bespeurd van de door deze twee verraders tegen hem in het geheim gevoerde actie.

Rhébok ried hem aan geen geweld te gebruiken, maar met zachte middelen de ontevredenheid tot bedaren te brengen en toen na hun vertrek de bevolking in den nacht van 15 op 16 Mei het fort omsingelde en volgens het manuscript het vuur alreeds geopend was, doch aan beide zijden blijkbaar zonder veel succes, is het begrijpelijk, dat Van den Berg, overeenkomstig Rhéboks raad, nogmaals een poging deed om de muitelingen tot rede te brengen.

Daarom liet hij vóór 6 uur des morgens de witte vlag hijschen en zwaaide ook zelf met een witte zakdoek, zooals wij in „Oudheden Molukken” lezen, toen hij op den wal verscheen, „terwijl hij (tevoren) zijne ondergeschikten allen tegenstand verbood”, welke immers in flagranten strijd zou zijn geweest met het vertoonen van de witte vlag.

Hier zij terloops opgemerkt, dat Van den Berg blijkens een aanbeveling van zijn schoonvader aan den Minister van Koloniën, J. Goldberg (1814 tot 1818), n.a.v. het door hem d.d. 5 October 1814 ingezonden request, het Maleisch „nog bijzonder goed” had onthouden. Ds. De Vries meent wel, dat hij het „Ambonsch Maleisch” nog maar gebrekkig verstaan kan hebben in de dagen, dat Ornece

hem van advies moest dienen, omdat men dat „in geen twee maanden en ook niet in een jaar leert”, doch zoowel uit het Rapport Porto, als uit Salemba's brief (Doss. d. Vr. 6) zagen wij, dat Van den Berg zich best verstaanbaar wist te maken.

Niet om het fort zoo maar voetstoots over te geven, doch alleen als een laatste poging om het ergste te voorkomen, liet Van den Berg de witte vlag hijschen, doch dit werd er niet bij verteld, noch door Van de Wall, noch door Van der Kemp, die hem zelfs verweet, het fort niet tot het uiterste verdedigd te hebben (zie blz. 306) zoodat het er, volkomen ten onrechte, allen schijn van had, als zou de Resident zich lafhartig hebben gedragen.

Ds. De Vries schreef in dit verband aan onzen Grootvader: „tot zijn ongeluk stelde hij te veel vertrouwen in de opstandelingen, toen hij een laatste poging deed om den vrede te herstellen en zoo het ergste te voorkomen”.

Toen de Resident dan vóór 6 uur (Rapport Porto) op den wal verscheen en zich volgens Ds. De Vries bij de klok boven de poort (zie de photo van het fort bij blz. 306), opstelde, stoorden de muite-lingen zich in het minst niet aan de witte vlag als teeken van vredes-gezindheid, zooals wij telkens gedurende den opstand bij Ver Huell en Boelen lezen, zij vuurden rustig door, althans Van den Berg werd toen in den buik getroffen door een schot van den zooeven genoemden Engel, die buiten het fort achter een boom stond te schieten, waarna men den getroffene, zooals wij weten, naar binnen heeft gedragen.

Het Manuscript toont ons reeds duidelijk aan, dat er wel weerstand is geboden, doch wanneer men dit niet afdoende vindt, zoo is het volgende wel zeer overtuigend:

- 1°. Blijkens Rissakotta's Verslag nam Matulesia persoonlijk om 10 uur in den morgen van den 16^{en} Mei als kapitein het bevel op zich voor de bestorming van het fort, hetgeen toch zeker niet noodig geweest zoude zijn, indien Van den Berg dit door het uitsteken van de witte vlag zonder den geringsten weerstand om 6 uur reeds had prijs gegeven, zooals ook Van de Wall het voorstelde. Dat Matulesia, reeds om 6 uur v.m. aangekomen, het om 10 uur noodig vond z e l f de leiding op zich te nemen, wijst alreeds op sterken tegenstand, maar nog duidelijker komt dit uit door
- 2°. De verklaring van den ooggetuige Lawakabessie, die in een brief aan Ds. De Vries o.m. schrijft: „Nadat zij (een deel der opstandelingen) t w e e m a a l * gepoogd hadden het Fort te

overrompelen, gelastte de aanvoerder af te trekken en opnieuw te beraadslagen". Zoodat dus minstens twee aanvallen door de bezetting zijn afgeslagen; en eindelijk hebben wij dan nog als een bewijs voor den gevoerden strijd

- 3°. Hetgeen gezegd wordt in punt V van Matulesia's Bezwaarschrift (Doss. d. Vr. 3).

Alhoewel dit een niet volkomen betrouwbaar stuk is, zooals ik eerder opmerkte, zoo kunnen wij, na het onder 1°. en 2°. opgemerkte, punt V wel als juist aanvaarden en daarin staat:

„...toen is de Resident* dadelijk kwaad geworden en heeft — uit het fort* — met kanonnen en geweren geschoten...”¹⁾

Door dit alles staat onomstootelijk vast, dat Van den Berg wel degelijk met de veel te zwakke bezetting van slechts 1 sergeant en 16 man tegenstand heeft geboden.

Dat Van der Kemp in zijn werk van 1915 geen enkel woord van lof heeft voor deze zeventien dappere mannen, die den strijd nog uren volhielden tegen honderden Rebellen, kan ik maar weinig appreciëren. Wellicht was het een gevolg daarvan, dat hij van de onbegrijpelijke, foutieve veronderstelling uitging, dat er in het geheel niet gevochten is geworden, terwijl hij toch uit de hem door mijn Vader ter inzage verstrekte gegevens, even goed als ik, wist of had kunnen weten, dat de Resident en zijn kleine bezetting het mogelijke hebben gedaan, om de aanvallen van de overmachtige opstandelingen af te slaan.

Wel schijnt Van den Berg in den loop van den dag opnieuw een poging te hebben gedaan om de muitelingen tot vrede te bewegen, want in het Rapport Porto vinden wij nog dit opgeteekend:

„Des middags om 12 uur liet de Resident een brief naar beneden brengen, waarin vredesonderhandelingen werden voorgesteld, maar de opstandelingen wilden daarvan niets weten en omstreeks 3 uur werd de kota (= plaats, dus hier het fort, C.) bestormd en veroverd". (Wellicht is dit laatste in verband met de capitulatie niet juist, waarover dadelijk meer, C.).

Zoo heeft dan een handjevol dappere mannen, 17 in aantal, met niet meer dan één vat kruut den strijd tegen een groote overmacht

¹⁾ Om precies te zijn: de woorden „uit het Fort" heeft Ds. de Vries er bij de vertaling ingelascht, zoo deelt Van der Kemp ons in een noot mede, waarop hij laat volgen: „dat in zoo ver niet onjuist is, omdat zoo er geschoten is met kanonnen, dit slechts uit het Fort op den 16en Mei kan geweest zijn." (V. d. K. 1915, 30, noot 1).

volgehouden vanaf des morgens vóór zes uur tot des middags 3 uur.

Nog meer bewondering heeft men voor deze verdedigers „wanneer men bedenkt, hoeveel moeite en zorgen het gekost heeft om den vijand van te sterkte af te houden, nadat kolonel (lees: overste) Groot er zich weder van meester had gemaakt en met al zijne hulpmiddelen haar in staat van tegenweer had gebracht”, welke hier geciteerde woorden Van der Kemp niet schreef om te doen uitkomen, hoe flink de bezetting zich heeft geweerd, maar om aan te toonen „dat de paar man der bezetting op dien 16^{en} Mei geen enkele verdediging van beteekenis konden aanbieden” (V. d. K. 1915, 65), hetgeen zij dan toch maar op kranige wijze hebben gelogenstraf, door zelfs twee bestormingen op het fort te verijdelen.

Hieruit ziet men dan, hoe onverdiend de smet was, welke, zoowel Van der Kemp, als Van de Wall, op de bezetting heeft geworpen, door het voor te stellen, alsof er geen schot gelost was, terwijl de laatste er nog aan toevoegde, dat de opstandelingen „in een oogwenk” meester waren van het fort en de Javaansche soldaten op de vlucht sloegen.

Het verheugt mij dan ook zeer Verhagen en zijn mannen openlijk van die smet te hebben kunnen zuiveren.

Volgens alle lezingen hebben de muitelingen op dien Vrijdag, den 16^{en} Mei, een vergadering belegd „achter den ringmuur van het Residentiehuis”, zoo schrijft V. d. Kemp, ter bespreking van den aanval op het fort. Niet onwaarschijnlijk waren dit de nieuwe be-raadslagingen, gehouden na den tweeden mislukten aanval en daaraan zal de Resident dan wel den zooeven genoemden brief om 12 uur hebben gezonden, vermoedelijk denzelfden, waarvan Pattiwaël in zijn verslag schrijft:

„Met spoed liet de Resident hun een brief brengen, waarin hij zeide: „Indien ik eenig kwaad gedaan heb dan moogt gij mij verklagen bij den Gouverneur op Ambon”, maar zij wilden daarvan niets weten”. (d. Vr.).

Dat hij dien toen nog kon zenden, terwijl hij zwaar gewond was — een schot in het onderlijf is altijd zeer ernstig, vooral wanneer de kogel van groot kaliber is, zooals in die dagen — zal hem mogelijk zijn geweest, doordat hij nog de beschikking had over zijn Schrijver Ornece, die zijn trouw aan den Resident al evenzeer met zijn leven heeft moeten boeten, want, alhoewel hij bij het binnendringen van de opstandelingen in het fort in een prauwtje wist te ontkomen, werd hij achterhaald en eveneens vermoord.

Uit welke bron onze Grootvader die capitulatie door *den sergeant* „op voorwaarde van levensbehoud” heeft vernomen, is mij onbekend. Nergens kon ik er eenige bevestiging van vinden en zoo kunnen wij slechts op aanwijzingen afgaan, waarvan er meer vóór dan tegen pleiten.

Er vóór te zeggen is dit:

Als het fort werkelijk bestormd was, zou dit zeker gepaard zijn gegaan met veel tumult en krijgsgeschreeuw, welk laatste speciaal door deze Inlanders, gelijk men telkens in Ver Huells en Boelens boeken leest, bij alle schermutselingen wordt aangeheven. Nu vertelt het Manuscript ons echter, dat het „doodstil” werd vóór dat de muitelingen in het fort kwamen, zoodat het dus hoogstwaarschijnlijk is, dat er niet is gestormd en de opstandelingen kalm door de poort zijn binnengekomen.

En dan is er het volgende:

Ds. De Vries schrijft:

„De bezetting op het Fort bestond destijds uit 12 of 14 man onder bevel van den Sergeant Bombardier Verhagen. Doordien de Engelschen het buskruid in zee hadden geworpen en het Hollandsch bestuur voor geen nieuwen voorraad gezorgd had, was er slechts een vat kruid in het magazijn.

Verhagen, die wel inzag dat het Fort bijna niet te verdedigen was, deed den voorslag om, toen de aanval begon, zich in het kruidmagazijn te begeven en dan die ton buskruid te ontsteken. De resident bleef zich nog vleijen met de hoop op een minnelijke schikking.

Beter dan hij voorzag Verhagen wat het einde zoude wezen en daarom liet hij zijn 13-jarige dochter des nachts, na haar gezicht zwart gemaakt te hebben, bij laag water... uit het Fort langs de rots... zakken”.

Voor de weggelaten gedeelten en wat er verder volgde, geef ik liever het relaas van Maria Verhagen zelf, zooals zij het — reeds een oude vrouw zijnde — vertelde aan Mevrouw D. C. Pannebakker-De Vries, van wie ik het aldus vernam:

„Haar vader sneed een soldatendeken in reepen, bond ze aaneen en liet haar van af den muur van het fort aan den achterkant (dus aan de zeezijde, C.) neer, waarna zij over de rotsen en langs het strand naar haar moeder vluchtte”.

Door Ds. De Vries weten wij dan nog, dat haar moeder een inlandsche vrouw was, die in Saparoea woonde.

Ik meen, dat al het hier aangehaalde zeker als zeer betrouwbaar

kan worden beschouwd en daarom lijkt het vrij-onwaarschijnlijk, dat deze „sergeant” zou hebben gecapituleerd, maar daar de Resident niet inging op diens voorstel om het fort in de lucht te laten springen, wordt de capitulatie des te waarschijnlijker, want toen Van den Berg het fort bleef verdedigen, altijd nog hopen op eene minnelijke schikking, welke omstreeks twaalf uur in den middag andermaal uitgesloten bleek, zal kort daarna de bodem van het kruisvat zichtbaar zijn geworden, zoodat gelijk met de laatste korrels kruis tevens de laatste hoop op het behoud van het fort in rook zal zijn opgegaan.

Toen hierdoor het verlies van de sterkte als vast kon worden aangenomen, zou het zeker te laken zijn geweest, indien de Resident ten slotte niet het laatste zou hebben beproefd, n.l. het aanbieden van een capitulatie op voorwaarde van lijfsbehoud, om zodoende althans de levens te redden van de kinderen, vrouwen en alle anderen, die er zich in bevonden.

Hiertegenover staat evenwel het Rapport Porto, volgens hetwelk het fort wèl bestormd zou zijn en daarom is het wenschelijk op dit punt eerst de betrouwbaarheid daarvan na te gaan, doch tevens van het geheele Rapport, omdat dit bij al deze beschouwingen zoo'n groote rol speelt.

Van der Kemp zegt ervan: „dat ook dit stuk, behalve niet altijd helder, niet veel zaaks is. Echter is geenszins alles onbruikbaar; integendeel*, uit mededeelingen, die van andere zijden vallen te controleeren, data enz.*, blijkt, dat de schrijver zijn best heeft gedaan betrouwbaar te wezen”¹⁾, en terwijl hij het dan niet veel zaaks vindt, laat hij er op volgen: „Wel jammer is het overigens, dat hij niet in meer bijzonderheden trad, vooral met betrekking tot den moord op de familie Van den Berg en ten aanzien van de expeditie-Beetjes”, zoodat men zou zeggen, dat Van der Kemp, hetgeen deze schoolmeester te vertellen had, tòch ook nogal belangrijk en betrouwbaar moet hebben gevonden.

Dat Rissakotta, de godsdienstonderwijzer, geen bijzonderheden vertelt over den moord op de familie Van den Berg is wel zeer begrijpelijk voor iemand, die zelf van den Resident schreef, „dat hij de bevolking van het eiland nog in het geheel geen kwaad had gedaan”, zoodat die moord al een zeer donkere bladzijde is in de geschiedenis van deze Inlanders en daarom zal hij ook het capitulatie-voorstel, hetwelk alsdan vóór 3 uur zou moeten zijn binnengekomen, ver-

¹⁾ Rissakotta heeft er zelf bij geschreven: „Dit is een op waarheid gegronde uiteenzetting van de aanleiding en het begin van dezen opstand.”

zwegen hebben, waardoor hij het wel moest voorstellen, alsof het fort bestormd was, want het verraad tegenover de bezetting zou die bladzijde nog donkerder hebben gemaakt.

Zoo is het dan tòch wel mogelijk, dat deze capitulatie „op voorwaarde van levensbehoud” den opstandelingen is aangeboden en zelfs heeft plaats gehad, ook zonder dat dit afbreuk behoeft te doen aan de betrouwbaarheid van het overige van het Rapport Porto.

Ook Ds. De Vries zegt van Rissakotta's Verslag: „Aan het door hem geschrevene, dat zich onderscheidt door zaakrijkheid en juistheid*, maar niet door strikte onpartijdigheid (ten aanzien van Salemba, C.), heb ik weinig toe te voegen”.

Daarom heb ik gemeend, het gelijkkluidende Rapport Porto als een zeer betrouwbare bron te kunnen aanmerken en er ruimschoots gebruik van te mogen maken.

In 1898 bood de Heer Riedel mijn Vader Matulesia's klewang aan met een begeleidend briefje, luidende:

„De ondergeteekende, oud Resident van Ambon, verklaart dat deze klewang, waarmede Thomas Matulesi den Resident van Saperoea J. van den Berg met diens geheele* familie — uitgezonderd een zoon die slechts aan zijn hoofd gewond werd — vermoord had, aan hem, door een der afstammelingen van Thomas Matulesi, is ten geschenke gegeven.
's-Gravenhage, 13 Mei 1898.

(w.g.) Dr. J. G. F. RIEDEL”.

Mevrouw Van den Berg werd echter niet onthoofd door Matulesia en diens klewang, aangezien bij vonnis van den Raad van Justitie te Ambon, d.d. 26 Januari 1818, „Lucas Silano (alias Huliselang), ook bekend als Watimena, geboortig van Nolloth, kapitein van de muite-lingen dier negorij, als de „moordenaar van de vrouw van den Resident* *Van den Berg* en een der aanvallers tegen de bezetting op het fort Haroukou”, werd opgehangen. (V. d. K. 1919, 221).

Wanneer men die klewang ziet, verwondert men er zich slechts over, dat de kleine Jean Lubbert niet onmiddellijk bezweken is aan de hem daarmede toegebrachte zware en lichtere hoofdwonden.

Er zijn ook nog enkele kleine verschillen tusschen het Manuscript en Benjamin Pattiwaëls Verslag, waarom ik uit dit laatste, mede ter verduidelijking, het betreffende gedeelte overneem.

„Vervolgens, d.w.z. na de inneming van het Fort, vond een slaaf uit Paperoe met name Salomo een kind van den Resident, dat Jan genoemd werd en dat leefde nog. Daarop maakte hij zijn om het lijf gebonden kleed los en wikkelde het kind daarin. Nadat de aanvoerder (d. w. Matulesia, C.) dit vernomen had liet hij het in de burgerwacht brengen en daarop verzamelde hij zijne raadslieden en al het volk om te overleggen wat met het kind te doen. Daarop knielde mijn Vader Salomon Pattiwaël in het midden der vergadering en smeekte om zoo het kon het kind vrij te laten, het niet te dooden, maar te laten leven, opdat mijn Vader het als zijn pleegkind mocht behouden en zijne wonden genezen. Daarop zeide de aanvoerder tot zijne raadslieden en tot al het volk „dat niemands zwaard het kind aanrake; ieder, onverschillig wie, die het kind leed doet zal met geheel zijn geslacht gedood worden”. Daarop omhelsde mijn Vader dat kind, bracht het in zijn huis, wiesch het bloed uit zijne wonden en zocht die te genezen. Zoo bleef het tot Majoor Beetjes kwam met het oorlogsvolk. Toen hij kwam verscholen wij ons op de berg Rila achter Saparoea...”

Hieruit zien wij dus, dat het niet Salomo (uit Paperoe) was, die vroeg om het kind te mogen behouden, doch Salomon Pattiwaël en dat Matulesia wèl eenige woorden zal gesproken hebben, terwijl het verzoek moet zijn toegestaan, omdat men van oordeel was, „dat blijkbaar God het kind had willen redden”.

Dat dit gebeurde in de „burgerwacht” en niet in de Poort is natuurlijk juist, daar deze te klein was voor zulk een vergadering, terwijl er ook in die wacht wel een brits zal zijn geweest, waar de kleine Jean Lubbert werd op gezet, zooals wij in het Manuscript lezen.

Het is waarlijk verwonderlijk, dat hij zich van dit alles nog iets herinnerde na zijn zware mishandeling en het groote bloedverlies, waardoor ook later nog zijn herinneringsvermogen zal zijn tekort geschoten, zooals ten aanzien van Salomon Pattiwaël, dien hij „Salomo” noemde en waar hij sprak van diens vrouw en twee kinderen, die echter de vrouw en dochters van sergeant Verhagen waren.

Dat deze medevluchtten naar den berg Rila was zeer verstandig, want als vrouw van den Nederlander Verhagen liep ook zij alle kans om met haar kinderen vermoord te worden.

Dat Pattiwaël zich in de bosschen verschool, toen Majoor Beetjes landde, was zeer juist gezien, want bij den terugkeer der onzen en door de onderdrukking van den opstand konden de hartstochten licht weder oplaaien en wraak worden genomen op het kind van den Resident, zoodat het bij gemis aan orde en gezag juist toén ernstig

gevaar liep, zooals Van der Kemp het zeer aannemelijk verklaarde in zijn werk van 1915, blz. 69.

Nu moge het waar zijn, dat Pattiwaël ook zichzelf daardoor in veiligheid stelde, daar men het zeker ook op hem als redder van het Nederlandsche kind gemunt zal hebben, toch kan zijn handelwijze nimmer te hoog worden aangeslagen, want alle ontberingen en gevaren, verbonden aan een zesmaandsch verblijf in de Indische wildernis, zouden hem bespaard zijn gebleven, wanneer hij zich niet over dat blanke kind had ontfermd.

De Nederlandsche Regeering heeft dan ook deze nobele daad erkend en zooals uit Benjamin Pattiwaëls Verslag valt af te leiden, zijn Vader Salomon als belooning hiervoor benoemd tot Patih van Tiow ¹⁾.

In het thans weder volgend Manuscript zal ik de onjuistheden met niet-cursief gedrukte woorden of letters corrigeren.

Wat ik in die wildernis, zwaar gewond zijnde, doorstond, is niet te beschrijven; bijna naakt en van alles beroofd ²⁾, bragt ik, met Salomon en de anderen, nachten op de boomen door, waar ik op een tak gebonden werd, om mij voor vallen te vrijwaren, terwijl iedere nacht, ter verjaging van het wild gedierte, onder aan den voet van die boomen, een vuur werd aangestoken. Ongeveer drie maanden ³⁾ bragt ik zwerfende in die wildernis door, ten prooi aan de grootste ontberingen; vooral had ik in het begin veel te lijden van de schandelijke mishandelingen der oudste Dochter van vrouw Verhagen, Maria genaamd, die jaloersch over de goede zorgen die Pattiwaël aan mij besteedde, mij de haren uittrok en mij zoodanig aan mijn gewond oor trok, dat mijne hoofd en oorwonden, in plaats van beter, dagelijks erger werden. Gelukkig werd dit spoedig door Salomon ontdekt, die daarover in drift ontstoken, Maria bij de haren optilde, en haar duchtig sloeg; dit niet kunnende zien, vroeg ik voor haar

¹⁾ Hiervan heb ik geen officiële bevestiging uit Saparoea kunnen krijgen, doch zelfs, wanneer Salomon de oudste zoon was geweest van Thomas Pattiwaël (ook dit kon ik niet te weten komen) en hij dus op grond van de erfelijkheid rechtezins zijn vader zoude hebben moeten opvolgen, kan hier toch wel sprake zijn geweest van „belooning”, daar het zeer goed denkbaar is, dat de Regeering de Pattiwaëls door hun tijdens den opstand aangenomen houding, anders van het Regentschap zoude hebben vervallen verklaard.

²⁾ Toen het kind aan Kapitein der Infanterie Lisnet werd overgegeven, had het „alleen een hemdje aan”. (Ver Huell).

³⁾ Niet drie, doch bijna zes maanden bracht hij in de wildernis door, zooals wij dadelijk zullen zien.

vergiffenis, waarvan het gevolg was, dat de bestraffing ophield niet alleen, maar dat het meisje, dankbaar voor die bemiddeling, ook voor mij de grootste toegenegenheid opvatte en mij voorts met de grootste zorg en liefde hielp verbinden en voor mij zorgde¹⁾, zoodat ik de kwade bejegening spoedig vergeten was. Gedurende al dien tijd dat ik verder in de wildernis doorbragt herinner ik mij niets bijzonders, want, zooals wel te begrijpen is, leefden wij geheel geïsoleerd, ons levensonderhoud vindende in de vruchten der Bosschen en bij tusschenpoozen in de rijst, die Salomon hier of daar wist te bekomen.

Hierna heeft de schrijver het over de bestraffing van de bevolking, waarbij hij weergeeft, wat de Schout-bij-Nacht 't Hooft hem te Velp vertelde, die als jong adelpoort van slechts 14 jaar, de mislukte expeditie-Beetjes medemakende, het geluk had te behooren tot de slechts 14 manschappen, die toen aan de slachting ontkwamen en die gedecoreerd werd met de Militaire Willemsorde wegens het daarbij redden van het hem toevertrouwde Vaandel.

Hoe men te weten kwam, dat er een kind aan den dood was ontsnapt en ook zijne uitlevering daarna, beschrijft hij vervolgens minder juist, waarom ik zoo dadelijk het hierop betrekking hebbende gedeelte uit Benjamin Pattiwaëls Verslag zal aanhalen, terwijl het overige in Hoofdstuk III wordt medegedeeld.

En dan lezen wij verder in het Manuscript:

Van deze (mijne) uitlevering kan ik mij hoegenaamd niets herinneren, zelfs niet de persoon aan wiens zorgen ik werd toevertrouwd. Ik herinner mij alleen, dat ik op hetzelfde schip met de gevangenen naar Amboina zeilde, en daar zijnde, na de veroordeeling der gevangenen, staande op eene hooge poort, de straf der veroordeelden moest bijwonen, waarvoor op het plein een breeden galg was opgerigt om die schuldigen op te hangen; ik meen dat er 8 of 10 zijn opgehangen, waaronder ook de Sultan, een groot en forsich zwaar mensch, die evenwel eerst door het touw, op zijn knieën, op den grond viel en voor de tweede maal den ladder moest beklimmen, om zijn welverdienden straf te ondergaan²⁾.

Tot zoover het Manuscript.

¹⁾ Een aardig bewijs hiervoor is hetgeen Ds. de Vries ons mededeelt:

„Zij, Maria Verhagen, wist mij te vertellen hoe Sinjo Jan eens schreide, omdat hij geen beschuit en boter kon krijgen en dat zij toen uit het bosch naar alle plaatsen was gegaan en eindelijk beide gekregen had.”

²⁾ Hierop kom ik in Hoofdstuk III nog even terug.

Na de enkele bladzijden hiervoren aangehaalde woorden uit Benjamin Pattiwaëls Verslag: „Toen hij (Majoor Beetjes) kwam, verschoen wij ons op den berg Rila achter Saparoea”, luidt het verder:

„en daar bleven wij, tot het oorlogsvolk voor de tweede maal kwam en Luitenant Pietersen met zijn soldaten van Haria naar Saparoea ging. Toen eerst werd het vrede en keerden wij * met het kind van den Heer Van den Berg uit het bosch * terug. Het kind werd vervolgens overgegeven, in alle goedheid*, aan den kapitein (Commandant op het fort) Lisnet”. (Wel te verstaan in het bivak te Tiouw, zooals wij in Hoofdstuk III op bladzijde 327 kunnen zien, C.).

Hierbij is het volgende op te merken.

Het was deze Inlandsche Luitenant Pietersen, die Matulesia op aanwijzing van den door dezen afgezetten Radja van Boi in een hem aangewezen huis in de buurt van Siry Sory gevangen nam (waarvoor hij de Militaire Willemsorde kreeg), waarna de opstand op Saparoea ten einde begon te loopen en de bevolking zich kwam onderwerpen, hetgeen volgens het scheepsjournaal van Overste Groot te Tiouw geschiedde op den 12^{en} November 1817.

Aangezien Majoor Beetjes reeds op den 20^{en} Mei op het eiland aankwam, heeft Jean Lubbert dus niet 3 maanden, doch bijna 6 maanden in de wildernis doorgebracht.

Bij Matulesia's gevangenneming vond Luitenant Pietersen een diamanten kam, waaromtrent Van Doren ons vertelt, dat Matulesia, zich tooiende met allerlei kleedingstukken en versierselen van anderen, o.m. een rooden rok droeg van den gesneuvelden Radja van Siri Sori, waarop de epauletten van Majoor Beetjes prijkten, „terwijl als een bijzonder sieraad de gouden kam van de op een ongehoorde wijze vermoorde Mevrouw Van den Berg in zijn haren schitterde”.

Ver Huell bracht dit kleinood mede naar het Vaderland en gaf het later terug aan Mevrouw Van den Bergs Vader, den Heer Umbgrove. Deze kam is afgebeeld op het portret bij bladzijde 242.

Na deze mededeeling van meer particuleiren aard, moge ook het volgende niet onvermeld blijven.

Toen mijn jongste broeder Rudolph Paul, werkzaam bij de „Asiatic Petroleum Company” te Shanghai voor een verlof via Indië naar Nederland reisde, ontving hij omstreeks 29 November 1931 te Sabang aan boord van de *Marnix van St. Aldegonde* een in het Maleisch geschreven brief van een Saparoeanees, welke brief helaas zoek raakte, doch juist dezer dagen terecht kwam.

Blijkbaar verkeerde hij in de meening, dat de in 1817 in het fort Duurstede „overleden” Resident van Saparoea „de grootvader” (lees overgrootvader) van mijn broer was en zijn brief luidde verder:

„Wenschen wij met hulpe Gods en van Zijn Zoon Jezus Christus U en Uwe echtgenoot met kind een goede reis en behouden aankomst in Nederland.

Hoogachtend,

(w.g.) KAMI, Saparoeanees”.

Klaarblijkelijk had de schrijver onzen naam in de passagierslijst van de Marnix aangetroffen.

Het was dus een zekere Kami, een tóén voor ons onbekende naam, en niet Pattiwaël, zooals wij ons ruim 10 jaren later, toen ik het boekje schreef, meenden te herinneren, met het gevolg dat deze daar abusievelijk werd genoemd als de schrijver.

Natuurlijk moest er een band hebben bestaan tusschen de families Kami en Van den Berg, doch waarin die bestond, was voor ons een geheim, voor welks oplossing Ver Huell ons den sleutel verschafte.

Deze vertelt ons namelijk (zie blz. 326), dat er op de *Evertsen* „een jonge Indiaan” de trap op klauterde, die hem o.m. mededeelde „Camies” te heeten en dat een van de kinderen van den vermoorden Resident „aan de slagting was ontsnapt” en zich bij Salomon Pattiwaël bevond, „die tevens zijn meester was”.

Dat de door Ver Huell genoemde naam niet volkomen overeenstemt met „Kami”, daarvoor is wel een verklaring te vinden, want met de schipbreuk van de *Evertsen*, gingen alle zijn aantekeningen verloren, zoodat hij in zijn in 1835, dus $\pm$ 18 jaren later, verschenen boek, dien naam uit zijn herinnering moet hebben opgeschreven en een kleine verbastering licht mogelijk is ¹⁾.

Phonetisch is er echter zulk een groote overeenkomst tusschen de beide namen, dat de door Ver Huell genoemde persoon zonder eenigen twijfel de voorvader is geweest van den briefschrijver ²⁾.

Zoo heeft dan de jonge Kami met Salomon en de anderen een tijdlang in de wildernis geleefd en daar zal dan de vriendschapsband zijn ontstaan tusschen hem en het arme kind, waaraan ook hij zeker zijn zorgen zal hebben besteed.

¹⁾ Al ging zijn dagboek ook verloren, toch kunnen Ver Huells „Herinneringen” als vrij betrouwbaar aangemerkt worden, aangezien hij daarvoor o.m. gebruik heeft gemaakt van het scheepsjournaal van zijn getrouwen metgezel H. P. N. 't Hooft.

²⁾ Zeer tot mijn spijt zijn al mijn pogingen om met de familie Kami in contact te komen mislukt.

Dat hetgeen Salomon Pattiwaël, Salomo van Paperoe en zooals wij thans kunnen aannemen, ook Kami voor onzen Grootvader als kind hebben gedaan, ten eeuwigen dage in dankbare herinnering in ons geslacht zal blijven voortleven, het is iets vanzelfsprekends, maar dat de familie Kami na 114 jaren door den touchanten brief met goede wenschen toonde, nog steeds hartelijk mede te leven met de nakomelingen van Jean Lubbert, ziet, daardoor waren wij toch wel zeer getroffen.

Na ruim een eeuw bestond er dus nog steeds een onzichtbare band tusschen deze twee geslachten van verschillend ras, hetgeen zeker ook daarom vermelding verdient, omdat er weder zoo duidelijk door uitkomt, hoe de inheemsche bewoners van den Archipel, wanneer zij zich eenmaal aan ons hechten, daarbij een trouw aan den dag leggen, welke boven allen lof verheven is en waarvan wij speciaal in dit geval wel een zeer bijzonder voorbeeld hebben, want hier betrof het niet de nimmer verflauwende genegenheid van een enkelen persoon, maar eene, welke jarenlang van generatie op generatie overging, een zoo frappanten vorm van trouw, dat men het nauwelijks zoude gelooven, indien niet de Familie Kami er ons het bewijs voor had geleverd.

HOOFDSTUK III.

De beteugeling van den opstand

en

Jean Lubberts behouden terugkeer bij zijn familie te Soerabaja.

Tengevolge van de aanzienlijke ruimte, ingenomen door de eerste twee Hoofdstukken, kan de beteugeling van den opstand slechts zeer in het kort worden behandeld.

Zooals wij zagen, werd dan eindelijk den 21^{en} Juli te Hatoeana de actie krachtig hervat.

Den 2^{en} Augustus kwamen het fregat *Maria Reigersbergen* en het van de Engelschen gehuurde schip „*The Dispatch*” voor het kasteel Duurstede ten anker en den volgenden morgen om 6 uur reeds was dit onder bescherming van het vuur der beide schepen door de matrozen hernomen en woei daar weder de Nederlandsche vlag.

Behalve het briefje in facsimile, hiervoren weergegeven, vond men er de bebloede kornetmuts van de vermoorde Hollandsche dienstmaagd en kinderkousjes, waarin de afgehakte voetjes en teenen nog aanwezig waren. (Boelen 66).

Na eerst de vorsten van Ternate en Tidor verplicht te hebben tot het leveren van manschappen en 40 kora-kora's, kwam Buijskes den 30^{en} September 1817 te Ambon, ontsloeg er de Moluksche Commissie en Van Middelkoop als Gouverneur en nam 3 October het Bestuur over de Molukken op zich en tevens de leiding voor het beteugelen van den opstand.

Ter versterking van de militaire macht op de Molukken had men 2 compagnieën Europeanen van Batavia, 1 compagnie Inlanders van Semarang en een detachement artillerie van Soerabaja te zijner beschikking gesteld, totaal ongeveer 300 man.

Met deze troepen benevens 50 à 80 Ambonneezen, die zich vrijwillig

als schutters hadden aangeboden, en de Ternataansche Alfoeren van de 18 kora-kora's (de Tidoreesche kwamen eerst einde November te Ambon), bedwong Majoor Meijer den opstand op Amboina tusschen 15 en 17 October, op Haroekoe tusschen 30 October en 8 November, alles overeenkomstig de door Buijskes gegeven orders en den 9^{en} November landde hij te kwart vóór zes v.m. bij Porto-Haria op Honimoa.

Deze troepen hebben daarna den opstand op Saparoea bedwongen in samenwerking met de bezetting van het fort Duurstede, waar de Kapitein der Infanterie Lisnet sedert 3° September Fort-Commandant was, en met de mannen van de *Maria Reigersbergen* en de *Evertsen*, welke den 25^{en} October voor anker was gekomen in de baai van Saparoea.

Sedert 24 Maart 1817, den dag waarop Kapitein t.z. Dietz plotseling aan boord overleed, voerde Kapitein-Luitenant t.z. Ver Huell het commando over dezen bodem.

Op een avond, enkele dagen na aankomst in de baai, zoo vertelt hij, zag men op het schip een jongen Indiaan de trap opklauteren. Voor den Commandant geleid, zeide hij, gehurkt, bevende en trillende: „Mijn naam is Camies en ik ben mijn' meester ontvlugt. Hij behandelde mij hard, ik moest den geheelen dag in het bosch werken om hout te halen en kreeg nauwelijks sagobrood genoeg om van te leven”.

Op een vraag naar den toestand op het eiland gaf hij te kennen, „dat zij groote muren van koraalsteen door het geheele eiland maakten en voorgenomen hadden zich tot het uiterste te verdedigen”.

„Een der kinderen van den vermoorden Resident Van den Berg, voegde hij er met nadruk bij, was bij de slagting zijner ouders ontsnapt en nog in leven bij een burger-huisgezin van Saparoua, Salomon Pattiwaal genaamd, die tevens zijn meester was. Zeer verheugde mij dit berigt”, zoo vervolgt Ver Huell, „en ik begon te gelooven, dat de jongen naar boord van het schip gedreven was, om mij dit ter kennis te brengen, onder het voorwendsel van door zijn' meester mishandeld te worden”.

De mededeeling omtrent die muren van koraalsteen bleek later volkomen juist te zijn en de kunstige, doelmatige wijze, waarop deze verschansingen en versperringen waren aangelegd, „zij waren met geen 30 pponder te doorboren”, wekte in hooge mate onze bewondering op.

Nadat Porto en Haria op den 9^{en} November dadelijk genomen

waren, werd onmiddellijk voor de verovering van Tiouw en Saparoea afgemarcheerd, waarbij Lisnet op verzoek van Meijer, te zijner ondersteuning met 312 man een uitval deed naar Tiouw, waarvoor Ver Huell de fortbezetting door een sterk detachement matrozen liet overnemen, tengevolge van welke goede maatregelen Tiouw en Saparoea reeds dienzelfden morgen om 8 uur in onze handen vielen.

Daar de opstandelingen terugtrokken naar Siri-Sori en vervolgens naar Oelat en Ow, rukte Meijer, met een geforceerden marsch in den vroegen morgen van den 10^{en} November naar eerstgenoemde plaats, Kapitein Lisnet met zijn mannen te Tiouw achterlatende.

Na de vermeerstering van Siri-Sori, waarbij beide, -Islam zoowel als -Serâni, bijna geheel in vlammen moeten zijn opgegaan, betrok Meijer aldaar een bivak.

Gedurende deze dagen meende Ver Huell een poging te moeten doen om het geredde kind terug te vinden.

„Eenige Amboineesche burgers werden op mijn bevel”, zoo schrijft hij, „in de bosschen gezonden om het eenige overgebleven kind van den vermoorden Resident Van den Berg op te sporen”, waarin deze echter niet slaagden, evenmin als de detachementen, die Majoor Meijer van Siri-Sori naar het gebergte had gezonden „om proclamatiën te verspreiden en voortvluchtige hoofden te arresteren, zoodat het overgebleven kind van wijlen Van den Berg op te sporen¹⁾).

Tusschen 11 en 13 November werden Matulesia, Rhébok en de Patih van Tiouw, Thomas Pattiwaël, gevangen genomen. De data zijn niet precies bekend, doch ten aanzien van Matulesia valt uit verschillende aanwijzingen af te leiden, dat zijn gevangenneming den 11^{en} November plaats had, waarmede de opstand op zijn einde begon te loopen, al werd de zwaarste strijd toen nog bij Oelat en Ow gestreden, althans te Tiouw kwam de bevolking de wapens inleveren en Ver Huell, die daar met den Kapitein-Luitenant Van Schuler, Commandant van de *Venus*, op een avond was heen gegaan, hetgeen zooals wij door Groot's journaal weten, op den 12^{en} November 1817 is geweest, schreef daarover:

„Eene talrijke bende rebellen met een witte vredevaan kwam

¹⁾ Den 22en Juli was ook alreeds een Inlander Commandant Groot van de „Reigersbergen” namens Radja Nollot o.m. komen mededeelen, zoo vermeldt Groot's journaal, dat het oudste kind van den Resident Van den Berg nog in leven was, doch Groot heeft daaraan toen weinig geloof gehecht, o.a. omdat deze bode „een slimme en ondernemende spion” bleek te zijn. (V. d. K. 1911, 591 en Boelen 62).

hunne wapens overgeven aan den Kapitein Lisnet. Hierbij bevond zich het eenig overgebleven zoontje van den vermoorden Resident Van den Berg*”.

„Het lieve kind had alleen een hemdje aan en was sterk door de zon verbrand. Het regter oor was door midden gekapt¹⁾, en bovendien had het nog eenen grooten houw over het hoofd gekregen. De Hollandsche taal was het geheel vergeten. Ik nam het ouderlooze kind, dat omtrent zes jaren oud scheen, bij mij aan boord, en gaf het, bij mijne terugkomst op Java, aan zijne bloedverwanten over”.

En dan lezen wij nog in Benjamin Pattiwaëls verslag:

„Toen men het naar het schip wilde brengen stortte het tranen en verzocht dringend, als het kon, „dat mijn Vader bij hem bleef”. Dit verlangden ook al de Heeren en zoo ging mijn Vader mee naar Ambon”.

Dank zij de verklaring van den Heer Voorbeytel Cannenburg, dat op het hier nevenstaande plaatje de bij het kind staande officieren z e e officieren waren, werd het duidelijk, dat het hier niet de teruggave betrof van Jean Lubbert aan Kapitein Lisnet, zooals ik aanvankelijk heb gemeend, maar dat dit werkelijk het „Wedervinden” van het kind, n.l. door Ver Huell, voorstelt, zoodat met de erop voorkomende personen zullen bedoeld zijn: Ver Huell zelf, het kind een hand gevende, de vrouw, die het aanbiedt, vrouw Verhagen, achter het ventje Salomon Pattiwaël, achter Ver Huell, Overste Van Schuler en de Luitenant t.z. 2e kl., blijkens zijn ééne epaulet, wellicht de commandant van de sloep, waarmede de Heeren naar den wal waren gekomen, terwijl links de de wapens innemende Officier der Infanterie den Kapitein Lisnet zal hebben moeten voorstellen.

Eerst toen de dorpen Ow en Oelat in de asch waren gelegd, was den 12^{en} November 1817 op Saparoea de kracht van den opstand geheel gebroken en namen de onlusten een einde, met uitzondering van die in de negorijen langs de zuidkust van Ceram, welke eerst in December werden bedwongen.

De strijd om Ow en Oelat, waarbij Majoor Meijer zwaar werd gewond, tengevolge waarvan hij, 28 jaar oud, den 16^{en} Januari 1818

¹⁾ Dit is, vermoedelijk door de primitieve wijze, waarop de wond toen behandeld is geworden, nimmer meer terecht gekomen. Dat gespleten oor maakte op mij als kind veel indruk, maar niet alleen op mij; menigeen die in zijn jeugd onzen grootvader slechts van aanzien had gekend, wist zich dit tháns nog te herinneren, zoodat men zich zal kunnen voorstellen, hoe erg het was. — Zooals ontwijfelbaar vast staat door een fotografisch portret, was het het rechteroor en niet het linker, zooals men zal meenen bij het zien van Jean Lubberts portretfeitsel bij bladzijde 237, zijnde dit een reproductie van een geschilderd portret, waarop van die zoo ernstige verminking vrijwel niets te bespeuren is, doordat de schilder daarvan zóó weinig heeft weergegeven, dat het met het bloote oog nauwelijks te onderscheiden is.

Het ontwapenen der opstandelingen op het Eiland Honimoa en wedervinden van een
der kinderen van den vermoorden Resident van den Berg.

te Saparoea overleed, was ten deele door de uitstekende verschan-singen, wel de zwaarste en de moeilijkste van de geheele expeditie en dat zij niet is mislukt en de geheele colonne niet in de pan werd gehakt, is volgens Majoor Meijer slechts te danken geweest aan den moed en het bezielend voorbeeld van zijn opvolger, Kapitein Ver-meulen Krieger.

Even vóór het einde van den opstand op Saparoea had de bevol-king van Noessa Laut, na het verschijnen van de korvet *de Zwaluw*, onder commandant Knossis, op den 10^{en} November reeds de wapens neergelegd.

Den 14^{en} November kwam Buijskes met de „*Dispatch*” te Saparoea en verhoorde persoonlijk op de *Evertsen* de daar opgesloten muite-lingen, „waaronder er eenigen, die genoegzaam onschuldig waren, ontslagen werden”. (Verh. 249).

Op Zondag, 16 November 1817, werd n.a.v. het eindigen van den opstand op de hiervoren genoemde vier eilanden in een groote loods op de passar te Tiouw „een plegtig godsdienstig dankuur” gehouden, waarbij de Commissaris-Generaal Buijskes, alle officieren, de gewapende matrozen en een groot gedeelte van de bezetting uit het fort Duurstede aanwezig waren.

„De Leeraar L e n t i n g hield eene treffende Leerrede, dankende den Allerhoogsten voor de verkregen zegepraal, waardoor de rust in deze gewesten hersteld en alles weer onder het wettig gezag getreden was. (Verh.).

Den 18^{en} November vertrok de *Evertsen* met de gevangenen en Jean Lubbert naar Ambon, alwaar, na aankomst op den 21^{en} Novem-ber, de voornaamste rebellen in het kasteel Nieuw Victoria werden opgesloten en het gerechtelijk onderzoek met ijver werd voortgezet.

Reeds op den 16^{en} December 1817 had te Ambon de terechtstelling plaats voor het Raadhuis op het plein buiten genoemd kasteel, op het zoogenaamde groene zoodje, ten aanschouwe van de en bataille opgestelde divisies der schepen, waarbij zich ook onze hulptroepen, de Alfoeren, onder de bevelen hunner opperhoofden voegden. (Verh.).

„Om zeven uur naderden de hoofden der muiters Thomas Matulesia, Chef, Anthony Rhébok, Kapitein, Philip Latoemahina, Luitenant, en de Radja van Sierie Sorry Sajat Printa”¹⁾.

¹⁾ Deze Sajat Printa is vermoedelijk een later door Matulesia aangestelde Radja van Siri Sori, daar zijn naam als zoodanig niet voorkomt onder Matu-lesia's Bezwaarschrift.

Het vonnis van den Raad van Justitie werd hun voorgelezen, luidende:

„Dat zij zullen gebracht worden waar men te Ambon gewoon is crimineele sententieën ten uitvoer te leggen, om aldaar door beulshanden met den koorde te worden gestraft, dat er de dood na volge, waarna de doode lichamen naar het buitengerecht zullen gebracht en in een ijzeren kooi opgehangen worden aan de buiten-galge, opdat hun vleesch ten proooye zij aan de lucht en het gevogelte des hemels, zoodat als hun gebeente tot stof zal verkeerd zijn, dit het nageslacht met afgrijzen vervullen zal voor hunne gepleegde gruwelen”.

„Toen Matulesia hoorde, dat zijn ontzield ligchaam ten eeuwigen dage in eene ijzeren kooi zoude hangen, opdat het, al ware hetzelfde tot stof vergaan, nog ten afschrik zoude dienen voor zijne gruweldaden, ligtte hij even het hoofd op en zag toen weder strak voor zich neêr¹⁾. Eerst werd Latoemahina gerigt; doch deze, een zwaar man zijnde*, viel door het breken van den strop van boven neêr, en werd bijna levenloos, andermaal de ladder opgesleept, en voor goed gehangen”. (Verh.)

Ik haal dit laatste aan, omdat onze Grootvader, die — het is onbegrijpelijk — als kind deze terechtstelling moest bijwonen²⁾, meende, dat het de Sultan (lees „het Opperhoofd”) was, die op den grond viel. Hij noemde hem „een groot enforsch zwaar mensch”, hetgeen hij wèl zeer goed had onthouden.

Als laatste kwam Matulesia aan de beurt. „Hij stapte onbeschroomd de ladder op, en boven komende, toen hem de noodlottige strop om den hals geslagen was, groette hij de regters zeer nederig, en zeide met een bedaarde stem: „slammat tingal Tuang Tuang” (= Toewan, C.) „eene Oostersche wijze van groeten, dat letterlijk een gelukkig achter- of terugblijven beteekent”. (Verh.).

De overige 39 gestrafte muitelingen „bestemd om”, zooals Ver Huell schrijft, „hunnen levensloop in ballingschap, in de koffijtuinen van Java te eindigen”, werden vóór het vertrek van Z.M. Evertsen naar Soerabaja aan boord van dit schip gebracht. Onder hen bevonden zich eenige „voornamen Indianen”, zooals Hihanussa, Radja van Titawaij, Thomas Pattiwaël, Regent van Tiouw en anderen.

¹⁾ Inderdaad is zijn lijk in een langwerpige ijzeren kooi opgehangen geworden.

²⁾ In zijne bespreking van mijn boekje in „Cultureel Indië”, hiervoren reeds genoemd, merkt Mr. C. Steinmetz daarbij op: „Dat zou nu zeker niet gebeuren, althans niet hier in Nederland. Toch is zulks wel te verklaren uit de opwelling, om den knaap het gevoel van vergelding voor het gruwelijk misdrijf voor zijn leven mede te geven.”

Op den 17^{en} Januari 1818 (Boelen, 102) vertrok de *Evertsen* van Ambon met deze krijgsgevangenen en niet te vergeten Jean Lubbert naar Java.

Het moet den 7^{en} Maart 1818 geweest zijn, toen men ankerde op de reede van Soerabaja. Volgens V. d. Kemp, Deel 66, landde men daar op den 5^{en} Maart, doch wanneer men het berekent naar hetgeen Ver Huell ons mededeelt in het Tweede Deel zijner Herinneringen, zal men op den 7^{en} Maart te Soerabaja zijn aangekomen.

Naar aanleiding van deze reis schreef Ver Huell:

„De Moluksche bannelingen werden ontscheept en aan den Resident overgegeven. Deze Indianen hadden zich gedurende de reis zeer goed gedragen, en in de manoeuvres met het schip steeds zeer gewillig de behulpzame hand geboden. Het eenig overgebleven zoontje van wijlen den Heer Van den Berg zond ik naar zijne bloedverwanten, alhier woonachtig. Wij namen een aandoenlijk afscheid van het lieve kind, dat door zijne aanminningheid onzer aller harten veroverd had. Ouderloos en verlaten, op eene wonderdadige wijze door de beschikking der Voorzienigheid gered en onder de Indianen gevonden, wekte het teeder wichtje ons medelijden op, en had, gedurende de geheele reize, in de hutten der Officieren rond gedarteld, beschouwende ieder onzer als vriend. Ook bij mij in de kajuit vond het vermaak, en werd overal geliefkoosd en met zorg behandeld”.

En zoo kwam de arme Jean Lubbert omstreeks den 7^{en} Maart 1818 terug bij zijn familie, n.l. zijn te Soerabaja wonende grootmoeder van vaderszijde, bij wie hij ongeveer anderhalf jaar bleef.

Na een zeer avontuurlijke reis, waarbij hij wederom verscheidene malen aan de grootste gevaren ontsnapte, kwam hij begin Maart 1820 met zijne nog steeds niet geheelde hoofdwonden terug in het Vaderland, juist 4 jaren nadat hij dit verlaten had.

Het was waarlijk geen phrase, toen hij in het Manuscript, n.a.v. het met Salomon verlaten van het fort, schreef: „*waarin ik zulke dierbare overblijfselen mijner betrekkingen liet, en waarvan de herinnering mij tot aan mijnen dood zullen bij blijven*”, want toen hij op 80-jarigen leeftijd, den 18^{en} Mei 1892, na een welbesteed leven, te Velp overleed, gingen blijkens zijn woorden, gesproken kort voor zijn verscheiden, zijn allerlaatste gedachten nog uit naar zijn vermoorde broertjes en zoo heeft dan deze tragedie een schaduw geworpen over gansch dit menschenleven.

Hiermede hoop ik de dramatische gebeurtenissen van het jaar 1817

op Saparoea zoo juist en zuiver mogelijk te hebben belicht, al maak ook ik mij geen illusies, hier **de** waarheid te hebben neergeschreven, maar toch meen ik, dat wij door deze nieuwe studie, alweder heel wat dichter zijn gekomen tot de werkelijkheid, dan waartoe de schrijvers der tot heden verschenen publicaties, mijn boekje inclus, in staat waren en daarom blijve dit stukje tragiek liever in deze nieuwe visie voortleven, vooral ook voor de velen, die zich nog altijd schijnen te interesseeren voor deze Familie-geschiedenis.

GERAADPLEEGDE BRONNEN.

-
1. „Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën”, door Q. M. R. Ver Huell, uitgegeven 1835, bij Vincent Loosjes, Haarlem.
(Verh., of Verh. Tweede deel) ¹⁾.
 2. „Thomas Matulesia, het Hoofd der Opstandelingen op het eiland Honimoo, na de overname van het Bestuur der Molukken door den Landvoogd Jacobus Albertus van Middelkoop in 1817”, door J. B. J. van Doren, uitgegeven 1857, te vinden in de bibliotheek v. h. Minist. v. Koloniën en v. h. Kon. Instit. v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde v. Ned.-Indië, ook wel genoemd „de Koloniale bibliotheek”.
(V. Doren).
 3. „Het herstel van het Nederlandsch Gezag in de Molukken in 1817”, naar oorspronkelijke stukken door P. H. van der Kemp, opgenomen in: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië (verder kortweg aan te duiden met „Bijdragen van het Kon.(inklijk) Instituut”). Deel 65, derde en vierde aflevering en Deel 66, eerste aflevering. Uitgave 1911, bij Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.
(V. d. Kemp, of V. d. K. 1911, dan wel V. d. K., Deel 66).
 4. „De Nederlandsche Oudheden in de Molukken”, door V. I. van de Wall. Uitgave 1928, bij Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.
(Oudh. Molukken).
 5. „Figuren en Feiten uit den Compagniestijd”, door V. I. van de Wall. Uitgave 1932, bij A. C. Nix & Co., Bandoeng.
(Fig. en Feiten).
 6. „Herinneringen mijner Jeugd”, geschreven door J. L. van den Berg van Saparoea, voltooid te Velp den 9^{den} December 1875.
(Manuscript).
 7. Het belangrijke „Dossier de Vries”, in Maart 1890 door Ds. S. J. de Vries afgestaan aan onzen Grootvader. (Doss. d. Vr.).
Hiertoe behooren:
 1. Een brief, d.d. Saparoea, 9 April 1886, in het Maleisch (en vertaald) van Benjamin Pattiwaël aan onzen Grootvader; van minder belang, doch waarin hij o.a. mededeelde, dat zijn vader Salomon in 1853 was overleden ²⁾.

¹⁾ De verkortingen achter de titels zullen gebruikt worden bij aanhalingen uit deze werken; de erbij te plaatsen cijfertjes geven de bladzijden aan.

²⁾ Bij aanhaling van deze stukken worden zij korthedshalve aangeduid als „Doss. d. Vr.” of „de Vr.” met toevoeging van het vette cijfer, waaronder zij hier vermeld staan.

2. „1817. Verslag van Benjamin Pattiwaël”, in het Maleisch, van zeer veel belang; en vervolgens in opvolging der data:
- 3.§¹⁾ „1817. Punten van bezwaar door den Hoofdopstandeling Matulesia c.s. ingebracht tegen ons Bestuur in de Molukken”, in het Maleisch, vertaald en toegelicht door S. J. de Vries. (Saparoea, 29 Mei 1817).
- 4.§ „1817. Rondgaande brief of circulaire van Matulesia aan de Regenten op Ceram”, in het Maleisch en vertaald door Ds. de Vries. (Haria, 29 Sept. 1817).
- 5.§ „Verslag over de onlusten te Saparoea, door den Inl. Onderwijzer H. Rissakotta opgemaakt, en gezonden aan den Heer J. A. Neijs, Gouv. der Molukken”, (moet zijn: provisioneel Resident van Amboina²⁾) in het Maleisch. (Porto, 23 November 1817).
- 6.§ „Brief van Salemba = Jeremias Latuhamaloe aan den Resident De Haart”³⁾, in het Maleisch, met vertaling door en opmerkingen van Ds. de Vries. (Geschreven in het laatst van 1817).
- 7.§ „Proces enz. van Salemba = Jeremias Latuhamaloe, een der minst schuldige, en toch zwaar gestrafte, deelgenooten van den opstand in 1817”, in het Nederlandsch. (Amboina, 19 Februari 1818).
8. Een geschrift van Ds. S. J. de Vries, getiteld: „Saparoea in 1817”; groot 31 folio-bladzijden, inhoudende beschouwingen van zijn hand en vertalingen door hem van Benjamin Pattiwaëls Verslag en van een groot gedeelte uit het Verslag van H. Rissakotta (Hallum, Maart 1890), welk stuk ik verder kortweg zal aanhalen met „Ds. de Vries” of „d. Vr.”.
8. „Genealogie van het Geslacht Van den Berg van Saparoea”, van 1903 tot 1924, samengesteld door mijn’ Vader J. R. van den Berg van Saparoea. (Gen.).

Bovenstaande werken zijn benut voor de samenstelling van het in de Inleiding genoemde boekje, terwijl voor de omwerking er van ten behoeve van deze uitgave ook nog geraadpleegd werden de hierna volgende bronnen:

¹⁾ De stukken, bij welker nummer een § staat, zijn afschriften.

²⁾ Resident van Ternate zijnde, heeft Buijskes reeds spoedig na zijn aankomst te Ambon, Neys bij besluit van 20 October 1817 No. 2 tot dezen nieuwen post benoemd. (V. d. K. 1919, 196). Vroeger was Neys Resident van Saparoea.

³⁾ Deze werd onder Buijskes benoemd tot Resident van Saparoea, na een geruimen tijd de Residentie van Hila naar genoegen te hebben waargenomen (V. d. K. 1911, 638), doch op Saparoea heeft hij daarentegen door het niet behoorlijk opvolgen van verschillende hem gegeven bevelen, Buijskes’ ongenoegen een paar malen opgewekt. (V. d. K. 1919, 217 e.v.).

9. „Nadere mededeelingen over den opstand van Saparoea in 1817” door P. H. van der Kemp, opgenomen in de Bijdragen van het Kon. Instituut. Deel 69, eerste aflevering. Martinus Nijhoff 1913. (V. d. K. 1913).
10. „Het Nederlandsch-Indisch Bestuur in het midden van 1817 naar oorspronkelijke stukken*” door P. H. van der Kemp. Martinus Nijhoff 1915. (V. d. K. 1915).
11. „De ontslagen Gouverneur Van Middelkoop en de Schout-bij-Nacht Buyskes over den opstand in de Molukken van 1817-1818” door P. H. van der Kemp, opgenomen in de Bijdragen van het Kon. Instituut, Deel 75, eerste en tweede aflevering. Martinus Nijhoff 1919. (V. d. K. 1919).
12. „De oorzaken van den opstand van Saparoea in 1817” door Mr. H. A. Idema, opgenomen in de Bijdragen van het Kon. Instituut, Deel 79, vierde aflevering. Martinus Nijhoff 1923. (Idema).
13. „Het Merkwaardig Dagboek van een Nederlandsch Zeeman 1795-1860. Naar het Memoriaal van Vice-Admiraal J. Boelen Jzn. Bewerkt en van aantekeningen voorzien door Kapt. J. Oderwald. De Indische tijd”. J. M. de Bussy 1943. (Boelen).

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld, dat het volgens de eerste 8 bronnen gedocumenteerde boekje „*Herinneringen mijner Jeugd*”, waaruit veel werd overgenomen, ter lezing ligt in de leeskamer van het Koninklijk Instituut, Van Galenstraat 14, Den Haag, terwijl het zich ook bevindt in het Rijksarchief, de Koninklijke Bibliotheek, het Indisch Instituut, Afdeling Volkenkunde, te Amsterdam en in de Bibliotheek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap „*De Nederlandsche Leeuw*”.

INHOUD.

	Blz.
Inleiding	237
Schetskaart van de Ambon-groep der Molukken . . . bij	240
HOOFDSTUK I. Hetgeen voorafging aan de Tragedie op Saparoea	241
HOOFDSTUK II. De zoo getrouw mogelijke weergave van de Tragedie op het eiland Saparoea in het jaar 1817	294
HOOFDSTUK III. De beteugeling van den opstand en Jean Lubberts behouden terugkeer bij zijn familie te Soerabaja	325
Geraadpleegde bronnen	333

Photo's en facsimile.

1. Portret van Jean Lubbert van den Berg van Saparoea, den schrijver van „Herinneringen mijner Jeugd” ¹⁾ . . . bij	237
2. Portretten van Johannes Rudolph van den Bergh, resident van Saparoea en zijn echtgenoot Johanna Christina Umbgrove ¹⁾ bij	242
3. Aankomst te Saparoea ²⁾ bij	294
4. Ingang van het Fort ²⁾ bij	296
5. Facsimile bij	300
6. Het Fort Duurstede ³⁾ bij	306
7. Het wedervinden van het geredde kind ⁴⁾ bij	328

¹⁾ Dit is (zijn) de reproductie(s) van geschilderde portretten.

²⁾ Photo genomen omstreeks 1934.

³⁾ Reproductie van een tekening, vervaardigd door C. J. Scheurleer, vóór of uiterlijk 1857. Men zie het uitgifte-jaartal van bron 2, waarin dit plaatje van het Fort voorkomt op de titelpagina:

⁴⁾ Fotografische weergave van een der door Ver Huell geteekende gekleurde platen, welke zich bevinden in het Maritiem Museum „Prins Hendrik” te Rotterdam, Willemskade 25.